

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 8, Broj 16

Novi Pazar, decembar 2020. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdavača: **Suad Bećirović**, rektor

Redakcija: **Rejhan R. Kurtović**, glavni i odgovorni urednik
Dženis Bajramović, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Samra Dečković, sekretar redakcije
Dženis Šaćirović, *tehnički urednik*

Uredivački odbor: **Velimir Rakočević**, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Zoran Pavlović, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Miodrag Simović, Pravni fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Hajdú József, Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet
Lars Petter Soltvedt, University College of Southeast Norway
Dragan Jovašević, Pravni fakultet, Univerziteta u Nišu
Ljubinko Mitrović, Panevropski univerzitet Apeiron u Banja Luci
Laura Maria Stănilă, Pravni fakultet, Zapadni Univerzitet u Temišvaru
Gál István László, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Rejhan R. Kurtović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Iv Rokaj, Pravni fakultet, Univerzitet u Tirani
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Vasko Stemeovski, Međunarodni slavjanski Univerzitet Gavriilo
Romanovič Deržavin, Sv. Nikole i Bitola
Ljiljana Dapčević-Marković, Univerzitet u Novom Pazaru
Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu
Dragan Arlov, Univerzitet u Novom Pazaru Radmilo

Izdavački savjet: **Danijela Despotović**, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir Popović;
Amela Lukač-Zoranić, Univerzitet u Novom Pazaru
Sefer Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nebojša Teofilović, Univerzitet u Novom Pazaru
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Zlate Dimovski, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“
Petar Vejić, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Hana Korać, Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru
Drinóczy Tímea, Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet
Vladimir Simović, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog Univerziteta u Banjoj Luci
Marina Simović, Fakultetu pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci
Enver Međedović, Univerzitet u Novom Pazaru

Lektor: **Jelena Lekić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Prevod na engleski: **Maida Bećirović-Alić**, Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 300 primjeraka

Štampa: GrafiColor, Kraljevo

Termin izlazaka: Polugodišnje –dva puta godišnje

ISSN: 2334-8100
e- ISSN: 2560-4813

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: d.prava@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://pt.uninp.edu.rs/>

- Bibliografska baza:
- Repozitorijum NBS
 - Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
 - Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
 - M53 lista Ministarstva Prosvete Republike Srbije za 2019

PRAVNE TEME
Časopis Departmana za pravne nauke
Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru

UVODNA REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

predstavljamo Vam 16. izdanje našeg časopisa "Pravne teme", u kome je objavljeno 6 radova. Za ovo izdanje časopisa uglavnom su konkurisali mladi istraživači i naučnici sa prostora Zapadnog Balkana, što nas posebno raduje, jer se možemo pohvaliti ne samo raznovrsnošću tema, već i autorima koji po prvi put pišu za naš časopis. Uređivačka politika, cilj i misija usmereni su na to da časopis "Pravne teme" i dalje bude glasilo teoretičara i praktičara iz oblasti prava, kriminalistike i

bezbednosnih nauka čitavog regiona Zapadnog Balkana. Iako je u oblasti društvenih nauka došlo do pada interesovanja kada je objavljivanje radova u časopisima koji se ne nalaze u vrhu liste nacionalnih časopisa u smislu naučne kategorizacije, naš časopis je nastavio da afirmiše mlade naučnike koji nam i dalje poklanjaju poverenje, što je potvrda našeg kvaliteta, na čijem podizanju ćemo i dalje raditi. S tim u vezi, koristim i ovu priliku da pozovem sve zainteresovane da kroz časopis "Pravne teme" učine svoje radove dostupnim ne samo domaćoj, već i regionalnoj čitalačkoj publici.

Sa poštovanjem,
Glavni urednik,

Prof. dr. Rejhan R. Kurotvić

Novi Pazar, 20.12.2020. godine

Sadržaj / Contents

IZVRŠENJE MJERA SIGURNOSTI PREMA MALOLJETNICIMA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	1
Haris Brulić	1
Dženis Šaćirović	1
IMPLEMENTATION OF SAFETY MEASURES FOR MINORS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	1
ULOGA JAVNOG BELEŽNIKA U OTKRIVANJU I DOKAZIVANJU PRANJA NOVCA I FINANSIRANJA TERORIZMA.....	18
Bilgaip Maznikar.....	18
THE ROLE OF PUBLIC NOTARY IN THE DISCOVERY AND PROVIDING OF EVIDENCE OF MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING.....	18
PRAVNI SISTEM I INSTITUCIJE EVROPSKE UNIJE	34
Latif Šaćić	34
LEGAL SYSTEM AND INSTITUTIONS OF THE EUROPEAN UNION	34
EVROPSKA ZATVORSKA PRAVILA I LJUDSKA PRAVA OSOBA LIŠENIH SLOBODE.....	46
Dženis Šaćirović	46
Haris Brulić	46
Ismet Šaćirović	46
EUROPEAN PRISON RULES AND HUMAN RIGHTS OF PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY.....	46
MOGUĆNOST PREVENTIVNOG DELOVANJA NA PRESTUPNIŠTVO MLADIH – PRAVNI I PSIHOLOŠKI ASPEKT	62
Muamer Nicević	62
Jasmina Nikšić.....	62
Semrija Smailović	62
POSSIBILITY OF PREVENTIVE ACTION ON YOUTH CRIME - LEGAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECT	62

KRIMINALISTIČKO I KRIMINOLOŠKO PROGNOZIRANJE DOPRINOSI USPJEŠNIJEM SUZBIJANJU KRIMINALITETA	75
Mile Matijević.....	75
Davor Stupar	75
CRIMINAL AND CRIMINOLOGICAL FORECASTING CONTRIBUTES TO SUCCESSFUL CRIME FIGHTING.....	75
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME	88
LIST OF RECONCILIENTS OF THE JOURNAL LEGAL TOPICS.....	88
TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA.....	89

NAUČNI ČLANKI

SCIENTIFIC ARTICLES

IZVRŠENJE MJERA SIGURNOSTI PREMA MALOLJETNICIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Haris Brulić

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
haris.brulic@uininp.edu.rs

Dženis Šaćirović

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uininp.edu.rs

Apstrakt

Ovaj rad problematizira izricanje mjera sigurnost prema maloljetnim prestupnicima. Predmet rada su mjere sigurnosti, odnosno njihovo izvršenje. Cilj rada je opisati sigurnosne mjere, njihovu primjenu i izvršenje prema maloljetnim prestupnicima u kontekstu pozitivnog prava Bosne i Hercegovine. U radu je korišćena metoda analize sadržaja i normativna metoda. Iako je sistem izvršenja mjera sigurnosti je kompleksno uređen na različitim nivoima u Bosni i Hercegovini, rezultati ovog radu su pokazali da pozitivne norme osiguravaju i determiniraju izvršenje mjera sigurnosti kada se radi o maloljetnim prestupnicima. Ovaj pregledni rad može služiti kao osnova za empirijsko istraživanje mjera sigurnosti u Bosni i Hercegovini.

Ključne reči: maloljetni prestupnici, mjere sigurnosti, izvršenje, izvršno krivično pravo.

IMPLEMENTATION OF SAFETY MEASURES FOR MINORS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

This paper problematizes the imposition of security measures against juvenile offenders. The subject of the paper are security measures, ie their execution. The aim of this paper is to describe security measures, their application and enforcement against juvenile offenders in the context of the positive law of Bosnia and Herzegovina. The paper uses the method of content analysis and the normative method. Although the system of enforcement of security measures is complexly regulated at different levels in Bosnia and Herzegovina, the results of this paper have shown that positive norms ensure and determine the enforcement of security measures when it comes to juvenile offenders. This review paper can serve as a basis for empirical research on security measures in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: juvenile offenders, security measures, enforcement, executive criminal law.

UVOD

Izvršenje mjera sigurnosti prema maloljetnicima u Bosni i Hercegovini, prema zakonima na fereralnom i državnom nivou, pitanje je koje pokreće humana perspektiva modernog zakonodavstva, kakvo je prisutno i u pomenutim zakonima. Cilj mjera sigurnosti prema maloljetnicima nije represivne prirode, kao što takav pristup u suštinskom smislu i nema za cilj proces pepresivnog djelovanja prema počiniocima krivičnih djela posebne životne dobi, već utjecaj na sprečavanje recidivizma preventivnim metodama koje propisuje suvremeno pozitivno zakonodavstvo. U kontekstu suštine sučeljavanja sa datim problemom, suvremena zakonska rješenja idu u cilju strateškog planiranja sprječavanja maloljetničkog prestupništva, koje sa stanovišta kriminologije, ima osnova da predstavlja najgori mogući vid kriminalnog djelovanja, a to su kriminalne karijere, sa kojima se kasnije kriminalne ličnosti sučeljavaju već od dobi kada i zakonski snose određene ozbiljnije posljedice prema svom ponašanju. Kao takve, mjere sigurnosti, imaju dvojaku važnost u krivičnopravnoj praksi, prema posebnim uvjetima koji predstavljaju opći dio mjera i onaj posebni koji se odnosi na konkretizaciju svih osobenosti koje čine maloljetnika kriminogenom ličnošću, sa svim posebnostima koje mogu, ili su doprinijele njegovom izboru vršenja krivičnih djela. One se mogu izvršavati i na slobodi i tijekom izvršenja u kaznenoj ustanovi, što jasno odgovara ravnomjernom pristupu rješavanja problema i ne razdvaja konkretno izvršenje krivične sankcije unutar i izvan ustanove kada je riječ o maloljetnim licima. Kao kod oduzimanja predmeta koji je, ili može biti predmetom krivičnog djela, tako i kod obaveznog psihijatrijskog i liječenja od ovisnosti maloljetnika, sa stanovišta sprječavanja faktora rizika ili direktnih utjecaja na izvršenje ili vezu sa krivičnim djelom, postavlja se jasan i nedvosmislen pristup kriminološkog i kriminalističkog aspekta indikativnog promišljanja u smjeru otklanjanja konkretnih opasnosti na relaciji počinioca i izvršioca, čija je dugogodišnja praksa na polju istraživanja pojavnim oblika kriminaliteta, prepoznata od strane zakonodavca i stavljena na raspolaganje kao osnova promišljanja i djelovanja ograna koji propisuju mjere bezbjednosti, ali i organa za izvršenje krivičnih sankcija. Na polju efikasnosti i rada na ovom polju, postoje određene smetnje, ili preporuke koje će usporedbom biti predstavljene na kraju rada, ali one se tiču isključivo poželjnog objedinjavajućeg djelovanja unutar države Bosne i Hercegovine, koja ne kaska za suvremenim zemljama po pitanjima određivanja mjera bezbjednosti kod maloljetnih izvršioca krivičnih djela.

MJERE SIGURNOSTI

Mjere sigurnosti su u Bosni i Hercegovini kodificirane i ne predstavljaju novinu u pozitivnom pravu niti u krivičnopravnoj praksi. One se u Bosni i Hercegovini primjenjuju prema svim počiniteljima krivičnih djela i ne izriču se samostalno, već supedijarno. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, br.7/14)

Opći elementi mjera sigurnosti su:

- Mjere sigurnosti su sredstvo za zaštitu društva od kriminala putem liječenja, oduzimanja sredstava, ograničenja u vršenju određenih poslova ili sprječavanja vršenja određenih poslova ili na sprečavanju učinitelja da vrši krivična djela na drugi način.

- Mjere sigurnosti imaju represivan karakter
- Mjere sigurnosti su propisane zakonom
- Mjere sigurnosti mogu biti izrečene samo od strane suda,

Osnov za izricanje mjera sigurnosti jeste postojanje opasnog stanja kod učinitelja. (Petorvić & Jovašević & Ferhatović, 2016:221)

Pravni osnov za izricanje mjera sigurnosti je postojanje tabiliteta ili opasnog stanja kod počinitelja u vrijeme izvršenja krivičnog djela, odnosno opća svrha je da se otklone stanja ili uvjeti koji mogu utjecati da učinitelj ubuduće ne čini krivična djela. Mjere sigurnosti se primjenjuju post delictum, a ne samo na osnovu opasnog stanja ante delictum. To znači da im je osnovni cilj specijalna prevencija.

Mjere sigurnosti možemo podijeliti na one koje se primjenjuju prema punoljetnim licima i to:

- Obavezno psihijatrsko liječenje
- Obavezno liječenje od ovisnosti
- Zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti
- Oduzimanje predmeta
- Zabrana upravljanja prijevoznim sredstvom i

prema maloljetnim počiniocima i to:

- Obavezno psihijatrsko liječenje
- Obavezno liječenje od ovisnosti
- Obavezno ambulatno liječenje na slobodi
- Oduzimanje predmeta
- Zabrana upravljanja prijevoznim sredstvom

Ove mjere takođe možemo klasificirati:

- Mjere kojima se oduzima sloboda i kojima se ne oduzima sloboda
- Osobne i stvarne mjere
- Eliminatorne, odgojne i preventivne
- Vremenski određene i vremenski neodređene

Mjere koje se mogu izreći svakom učinitelju i mjere koje se izriču učiniteljima koji imaju određena stanja i stepene duševne poremećenosti. (Petorvić & Jovašević & Ferhatović, 2016:159) Mjere sigurnosti se mogu izreći maloljetnoj i mladoj maloljetnoj osobi. Može se izreći jedna ili više mjera sigurnosti. Mogu se izreći iz odgojne mjere ili kaznu maloljetničkog zatvora.

IZVRŠENJE MJERA SIGURNOSTI : MJESTO I UVJETI

Mjere sigurnosti prema maloljetnim prestupnicima se izvršavaju u posebnim odeljenjima. Primarno se radi o institucionalnom okruženju. Izvršenje mjera sigurnosti obaveznog psihijatrskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti prilagođava se uzrastu i ličnosti maloljetnika. Mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja, kada postoje uvjeti iz člana 63. stav 1. zakona o zaštiti i postupanju sa

djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, odnosno člana 74. stav 1. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Radi se o situacijama kada maloljetnik počini krivično djelo u stanju bitno smanjene¹ ili smanjene uračunljivosti², te ako postoji opasnost da bi uzroci takvog stanja mogli i ubuduće djelovati na maloljetnog prestupnika da učini novo krivično djelo. Ova mjera se izvršava u posebnom odjeljenju zdravstvene ustanove određene za maloljetnike ili u drugim specijaliziranim zdravstvenim ustanovama. Mjera sigurnosti ambulantnog liječenja na slobodi kada postoje uvjeti iz člana 65. stav 1. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. To su dakle mjere koje se mogu izreći maloljetniku umjesto mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti samo onda kada su ispunjeni uvjeti za njihovo izricanje i kada se na osnovu nalaza i mišljenja vještaka utvrdi da za provođenje tih mjera nije potrebno zadržavanje i liječenje u zdravstvenoj ustanovi, te da je dovoljno ambulantno liječenje na slobodi.

Ova mjera se izvršava u ambulanti koja se određuje na prijedlog organa starateljstva koji prati izvršenje mjera sigurnosti i o tome svaka tri mjeseca obavještava tužitelja, roditelja, odnosno staratelja ili maloljetnika i sud. Maloljetnik u zdravstvenoj ustanovi ili specijaliziranoj ustanovi ili na ambulantnom liječenju ostaje sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je izrečena mjera sigurnosti, ali najduže do isteka trajanja odgojne mjere³ ili kazne maloljetničkog zatvora ili dok traje odgođeno izvršenje ove kazne ili uvjetni otpust iz zavoda ili ustanove. Ako se maloljetnik bez opravdanog razloga tokom trajanja odgođenog izvršenja kazne maloljetničkog zatvora ili uvjetnog otpusta iz zavoda ili ustanove ne podvrgne ambulantnom liječenju na slobodi, sud može na prijedlog tužitelja ili na prijedlog ustanove ili ambulante u kojoj se maloljetnik liječio ili imao liječiti, organa starateljstva ili po službenoj dužnosti, odrediti da se mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja ili obaveznog liječenja od ovisnosti prinudno izvrši u zdravstvenoj ili nekoj drugoj specijaliziranoj ustanovi ili će obustaviti izvršenje mjere sigurnosti ako utvrdi da je prestala potreba za liječenjem maloljetnika. Prije donošenja ove odluke sud, ako je potrebno, pribavlja i mišljenje odgovarajućeg ljekara - vještaka. Kada su ispunjeni navedeni uvjeti (iz člana 122. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku), sud će poduzeti predviđene mjere u svrhu osiguranja provođenja izrečenih mjera sigurnosti. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije BiH, broj 7/14).

OBAVEZNO PSIHIJATRIJSKO LEČENJE

Obavezno psihijatrijsko liječenje je normativno-hronološki prva mjera sigurnosti koja se može izreći maloljetnim prestupnicima. Ova mjera se izriče prema

¹ Bitno smanjena uračunljivost je psihičko stanje lica u vrijeme izvršenja krivičnog djela, koje usljed trajnog ili privremenog duševnog oboljenja, privremene duševne poremećenosti ili zaostalog duševnog razvoja je bilo takvog intenziteta da je sposobnost učinioca da shvati značaj svog djela ili mogućnost da upravlja svojim postupcima bila bitno smanjena.

² Smanjena uračunljivost postoji onda kada je sposobnost učinioca zbog smanjenja njegovih psihičkih mogućnosti da shvati značaj svog djela i upravlja svojim postupcima u vrijeme izvršenja krivičnog djela, bila smanjena ali ne bitno.

³ Izrečena odgojna mjera može trajati najduže dok učinitelj ne navršši 23 godine života.

onim počiniteljima koji su krivično djelo izvršili u stanju bitno smanjene ili smanjene uračunljivosti, odnosno ako bi takvo stanje moglo djelovati na učinitelja da vrši nova krivična djela. Postoje tri uvjeta da bi se ova mjera mogla izreći i izvršiti:

i. Da je učinitelj učinio krivično djelo u stanju bitno smanjene ili smanjene uračunljivosti,

ii. Da postoji opasnost od ponovnog činjenja krivičnog djela i

iii. Da je liječenje učinitelja potrebno radi otklanjanja opasnosti (Petrović&Jovašević, 2016:162)

Izvršenje mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja ima dualnu svrhu i to:

i. da se poduzme liječenje učinitelja i liječi psihička poremećenost koja je dovela do stanja (bitno) smanjene uračunljivosti

ii. Da se njegovom izolacijom zaštiti društvo, odnosno društvena dobra i vrijednosti od daljeg činjenja krivičnih djela

Ova mjera se može se izreći i izvršavati uz:

i. Kaznu zatvora

ii. Rad za opće dobro na slobodi

iii. Uvjetnu osudu

Za ovu mjeru se ne određuje vrijeme trajanja, već ona traje sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je izrečena, ali najduže do isteka izdržavanja kazne zatvora/izvršenja rada za opće dobro na slobodi/isteka vremena provjeravanja uz uvjetnu osudu. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Federacije BiH, broj 7/14))

Umjesto mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja maloljetniku se na osnovu nalaza i mišljenja vještaka može izreći odgojna mjera upućivanja u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje, ili mjera sigurnosti obaveznog ambulantnog liječenja na slobodi ako se na takav način može osigurati liječenje i postići svrha sigurnosne mjere umjesto koje se izriče. Mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja ne može se izreći uz odgojnu mjeru sudskog ukora i posebnih obaveza.

Ovdje treba dodati da se maloljetniku može umjesto izrečene mjere sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja izreći mjera upućivanja u drugu ustanovu za osposobljavanje uz stani nadzor ljekara. Ustanova ovog tipa treba da bude institucionalnog karaktera i stručno kvalifikovana da može ostvariti liječenje, prevaspitanje i posebnu pažnju u nadzoru maloljetnika. Ova se mjera izvršava u specijalizovanim ustanovama koje su u mogućnosti da pruže, pored mjera prevaspitanja i druge odgovarajuće tretmane medicinskog karaktera. Ova mjera se može izreći i u mjesto mjere sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Federacije BiH, broj 7/14)

IZVRŠENJE MJERE OBAVEZNOG PSIHIJATRIJSKOG LIJEČENJA

Mjeru obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenog ustavnoi može izreći sud u krivičnom postupku u kome odlučuje o učinjenom djelu i učiniocu. Prema odredbama Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku sigurnosna mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u

zdravstvenoj ustanovi može se izreći učinitelju krivičnog djela koji je krivično djelo učinio u stanju bitno smanjene ili smanjene uračunljivosti ako postoje opasnost da bi uzroci takvog stanja mogli i ubuduće djelovati na učinitelja da učini novo krivično djelo, s tim da se izriče uz izdržavanje kazne zatvora ili uz rad za opće dobro na slobodi ili uz uslovnu osudu. U isto vrijeme, sigurnosna mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi traje dok ne prestanu razlozi zbog kojih je izrečena, ali najduže do isteka izdržavanja kazne zatvora ili izvršenja rada za opće dobro na slobodi ili isteka vremena provjeravanja uz uslovnu osudu. U slučaju kada se izriče samostalno onda se izriče rješenjem, a ne presudom suda i ne određuje se njeno trajanje. Provođenje mjere i njene postignute rezultate prati sud, pa kada utvrdi da je prestala potreba za liječenjem i čuvanjem, njeno izvršenje se obustavlja, učinilac se pušta na slobodu. Vrijeme koje osuđeni provede na liječenju uračunava se u kaznu zatvora. Ukoliko je to vrijeme kraće od zadržavanja kazne zatvora, sud ima dvije mogućnosti: (i) upućuje da se osuđeni uputi na izdržavanje ostatka kazne zatvora i (ii) da se osuđeni pusti na uslovni otpust. Sud cijeni sve okolnosti za donošenje takve odluke. (Korajlić&Dautbegović&Ahmić)

Da bi se izvršila mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja mora postojati ustanova takvog profila. Ovo se određuje članom 167. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine. U isto vrijeme zakonodavac omogućava alternativu. Ukoliko ne postoji zdravstvena ustanova takvog profila samo za tu svrhu ova mjera se izvršava u posebnom odjeljenju psihijatrijske ustanove.

Posebna zdravstvena ustanova se osniva i ukida zakonom. Odredbom člana 168. je ostalo neutvrđeno da li se ovo odnosi i na posebna odjeljenja u psihijatrijskoj bolnici. Obzirom da se ovdje radi o psihijatrijskoj ustanovi za sve građane, za posebno odjeljenje nije potrebno donositi zakon, jer se to reguliše propisima psihijatrijske ustanove, po donesenoj odluci Ministarstva zdravstva. Rješenjem ove odredbe mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja režim u ustanovi treba da bude takav da ograničenja kretanja i dodira s ostalim osuđenicima budu neophodna. Čuvanje i liječenje osoba kao i održavanje reda i discipline u odjeljenju zavoda treba da bude na visokom nivou, poštujući sve zakonske i druge akte ustanove u vezi organizacije takvih odjeljenja. U principu ova odjeljenja su u zavodima zatvorenog tipa. Prilikom izvršenja mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja učinitelju se mogu ograničiti ili oduzeti samo ona prava ili slobode u ponašanju i kretanju koja su neophodna, i radi liječenja i čuvanja lica prema kojem se ova mjera primjenjuje, kao i radi održavanja reda i discipline. Da bi se ova ograničenja izvršavala ona moraju biti u skladu s kućnim redom ustanove za izvršenje ove mjere sigurnosti, koju donosi rukovodilac tog odjeljenja, uz prethodnu saglasnost nadležnih u okviru ustanovu, ukoliko je odjeljenje dio organizacione jedinice zavoda. (Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, 42/11))

Bolnica ili odjeljenje u kojoj se izvršava mjera sigurnosti dužna je najmanje jednom godišnje da obavijesti sud (sud koji je mjeru izrekao) o zdravstvenom stanju lica prema kome se ova mjera izvršava. Kada bolnica ili odjeljenje ocijeni da je prestala potreba za liječenjem i čuvanjem predložiti će nadležnom sudu da obustavi izvršenje ove mjere. Također, zdravstvena ustanova može predložiti uslovni otpust osobi kojoj još nije istekla kazna maloljetničkog zatvora kako je to navedeno u članu 72. stav 2.

Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Ukoliko je prestala potreba za daljim liječenjem u ustanovi sud može opozvati uslovni otpust ukoliko osuđeno lice prilikom poštanja na slobodu nenastavi liječenje izvan medicinske ustanove. (Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, 42/11))

Zakon je odredio dovođenje osuđenog lica kome je izrečena mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi na dva načina u zavisnosti gdje se osuđeno lice nalazi. Ukoliko se osuđeno lice nalazi na slobodi u momentu izricanja mjere sigurnosti o izrečenoj mjeri sigurnosti sud izdaje pismenu naredbu. U ovoj odredbi se naređuje dovođenje osuđenog lica ili izdavanje potjernice u slučaju postojanja uslova za to. Za sprovođenje osuđenog lica u zdravstvenu ustanovu nadležna je sudska policija. Sud koji je nadležan za izvršenje krivičnih sankcija tj. onaj sud na čijem području osuđeno lice ima prebivalište u momentu kada je sudska odluka postala izvršna. U slučaju da se osuđeno maloljetnik nalazi u pritvoru po pravosnažnosti sudske odluke osuđeno lice iz zavoda sprovede pripadnici službe za osiguranje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu koju je odredio sud u konkretnom slučaju. Prema odluci suda osoba može ostati u pritvoru ili na slobodi može ostati u pritvoru ili na slobodi najduže mjesec dana od dana pravosnažnosti odluke. Pri tome je nebitno da li je mjera izrečena kao zamjena kazne ili je izrečena uz kaznu zatvora. Ukoliko sud donese odluku o ostavljanju maloljetnog lica u pritvoru kojem je izrečena mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja dužan je donijeti posebno rješenje po prethodno pribavljenom mišljenju ljekara psihijatra. Upućivanje na izdržavanje mjera sigurnosti provodi se po propisima o upućivanju osuđenih na izdržavanje kazne zatvora. Kada se odlukom suda upućena osoba sprovede u zdravstvenu ustanovu za liječenje i smještaj, djelatnici te ustanove moraju prema odredbama ovog zakona postupiti po prijemu, smještaju i liječenju te osobe u skladu sa njenim potrebama. ((Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, 42/11))

Kod odredbi o dovođenju osuđenih lica na izdržavanje mjera sigurnosti nadležna je sudska policija. Međutim, kada se radi o općoj sigurnosti unutar ili spoljnom osiguranju ustanove tu funkciju vrše čuvari ustanove gdje se izvršava mjera sigurnosti. To su lica koja su zaposlena u toj instituciji i zadužena su za sprovođenje reda i discipline kako unutar zavoda ili ustanova za psihijatrijsko liječenje, tako i vanjsko osiguranje te ustanove. U svemu tome njima pomažu i zdravstveni radnici ustanove koji prate stanje osuđenog od momenta prijema do izlaska iz odgovarajuće ustanove. Sprovođeni red i disciplinu čuvari ove institucije se također moraju pridržavati tog reda kao i sami osuđenici, odnosno kako je to propisano članom 175. stav 2. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Kada govorimo o nadzoru nad izvršenjem obaveznog psihijatrijskog liječenja zakon utvrđuje dva modaliteta. Kada govorimo o nadzoru u pogledu zakonitosti i ispravnog postupanja prema licima kojima je izrečena ova mjera sigurnosti. Ove mjere nadzora vrši sud koji je izrekao mjeru, odnosno na čijem području se nalazi posebna zdravstvena ustanova ili odjeljenje za izvršenje ove mjere: u okviru postojećeg zavoda. Zatim nadzor u pogledu medicinske stručnosti i rada nad ustanovama u kojima se vrše mjere sigurnosti: u okviru zavoda obavlja Federalno ministarstvo zdravstva. Prilikom vršenja ovog nadzora obavljaju se određene

aktivnosti u smislu obilaska ustanove u kojima se izvršava izrečena mjera sigurnosti, vrši nadzor u postupku s takvim licima, predlaže određene mjere za ostvarivanje pojedinih prava osuđenih u tim ustanovama, i uopšte, predlažu poboljšanje položaja i efikasnije ostvarivanje svrhe koje ove mjere treba da postignu. Posebne zdravstvene ustanove ili odjeljenja u okviru postojećih zavodskih ustanova u kojima se izvršava mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja zahtjevaju određena sredstva a samim tim svi troškovi sprovođenja izvršenja. Troškovi se obezbjeđuju iz sredstava budžeta Federacije Bosne i Hercegovine. Postupak načina i uslovi izvršenja izrečene mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja kao i nadležnost organa i njihov odnos u postupku izvršenja ove mjere treba da budu uređeni podzakonskim aktom. Taj akt treba u što kraćem vremenskom roku da donese Federalno ministarstvo zdravstva u saradnji s Ministarstvo pravde Federacije Bosne i Hercegovine, jer oni imaju nadležnost nad ustanovama u kojima se izvršava ova mjera sigurnosti. ((Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, 42/11))

U slučaju izvršenja ove mjere Bubić i Đukić navode da je potrebno razdvojiti maloljetnike u tri grupe: (i) maloljetnici koji su učinili krivično djelo u stanju neuračunljivosti ili bitno smanjene neuračunljivosti, (ii) mentalno oboljele maloljetnike i (iii) maloljetnike koji su ometeni u fizičkom razvoju. (Bubić&Đukić, 1999:210)

OBAVEZNO LIJEČENJE OD OVISNOSTI

Obavezno liječenje od ovisnosti se izriče maloljetnim prestupnicima koji su počinili krivična djela pod odlučujućim djelovanjem ovisnosti od alkohola ili opojnih droga, odnosno ako postoji opasnost da će zbog te ovisnosti i ubuduće činiti krivična djela. Uvjeti za izricanje ove mjere su kumulativno određeni:

- i. Krivično djelo učinjeno pod odlučujućim djelovanjem ovisnosti od alkohola ili opojnih droga (uzročna veza između ovisnosti i krivičnog djela),
- ii. Opasnost da će učinitelj krivičnog djela uslijed postojanje ove ovisnosti i u budućnosti činiti krivična djela,
- iii. Suplementarni karakter, odnosno izriče se samo ako je učinitelju izrečena a) kazna zatvora, b) rad za opće dobro na slobodi i c) uvjetna osuda). (Jovašević&Petrović, 2016:163)

Obavezno liječenje od ovisnosti se prema Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku izriče onda kada su ispunjeni uvjeti iz člana 75. stav 1. Krivičnog zakona. Kao što smo naveli sigurnosna mjera obaveznog liječenja od ovisnosti može se izreći učinitelju koji je krivično djelo učinio pod odlučujućim djelovanjem ovisnosti od alkohola ili opojnih droga, odnosno ako postoji opasnost da će zbog te ovisnosti i ubuduće učiniti krivična djela. Sigurnosna mjera obaveznog liječenja od ovisnosti se, pod prethodno navedenim uvjetima mogu izreći uz istu krivičnopravnu sankciju, u istom trajanju i na isti način kako je ovim zakonom propisano za sigurnosnu mjeru obaveznog psihijatrijskog liječenja. Kao u slučaju iz člana 44. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, gdje je propisan rad za opće dobro na slobodi, odnosno stav 5. navedenog zakona, izvršenje kazne zatvora može se odrediti učinitelju krivičnog djela koji se tokom izvršavanja rada za opće

dobro na slobodi kao zamjeni za kaznu zatvora ne podvrgne obaveznom liječenju od ovisnosti. Pod uvjetima iz člana 74. odnosno obaveznog psihijatrijskog liječenja, tačnijeu stavu 2, obavezno liječenje od ovisnosti se može nastaviti izvan medicinske ustanove nakon što je osuđeni uvjetno otpušten. Ako osuđeni ne nastavi liječenje, uvjetni otpust će se opozvati. Prema učinitelju krivičnog djela koji se ne podvrgne liječenju od ovisnosti tokom vremena provjeravanja određenog u uvjetnoj osudi, može se postupiti prema odredbi člana 65. odnosno sud može opozvati uvjetnu osudu zbog neispunjenja izrečenih obaveza ovog zakona. (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, 76/14)

Maloljetniku se izriče mjera sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti po istim pravilima kao i mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja. Umjesto mjere obaveznog liječenja od ovisnosti, maloljetniku se na osnovu nalaza i mišljenja vještaka može izreći mjera ambulantnog liječenja na slobodi ako postoji opasnost da će maloljetnik zbog ovisnosti od alkohola ili opojnih droga i ubuduće činiti krivična djela, a za otklanjanje te opasnosti je dovoljno njegovo ambulantno liječenje na slobodi. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, BiH, broj 7/14)

Ova mjera se izvršava samo ukoliko se radi o počiniteljima koji su dijagnosticirani kao alkoholičari ili narkomani, a koji su se svjesno doveli u takvo stanje i počinili krivično djelo. Ukoliko je mjera izrečena uz kaznu maloljetničkog zatvora, izvršenje mjere se provodi u specijalnoj bolnici koju odredi Federalno ministarstvo zdravstva. Mjera se može izvršavati i u ustanovi za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora ako postoje uslovi za takvo liječenje. Kada je mjera izrečena uz kaznu maloljetničkog zatvora, maloljetnik će poslije izvršenja ove mjere sigurnosti nastaviti izvršavati kaznu maloljetničkog zatvora. U svakome slučaju se vrijeme provedeno na liječenju uračunava u izrečenu kaznu maloljetničkog zatvora po principu jedan dan liječenja jednak je jednom danu zatvora. Sud može u predviđenim zakonskim okvirima maloljetnog prestupnika pustiti na uslovnu slobodu poslije izvršenja ove mjere sigurnosti. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine br. 42/11)

Upućivanje na izvršenje ove mjere vrši sud. Izvještaje o progresu maloljetnika u liječenju se dostavljaju sudu najkasnije svakih šest mjeseci. Ova mjera se može izvršiti ili u zavodskoj ustanovi za izdržavanje kazne ili u drugoj specijalizovanoj ustanovi za liječenje od ovisnosti. Ona može trajati onoliko vremena koliko je potrebno da se efikasno i kvalitetno liječi ovisnosti, ali najduže dvije godine. Konkretnije mjera može trajati najduže do isteka trajanja odgojne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora ili dok traje odgođeno izvršenje ove kazne ili uvjetni otpust iz zavoda ili ustanove. Kao što smo naglasili ova mjera je suplementarnog karaktera koja se izriče uz kaznu maloljetničkog zatvora, dakle u zavodskoj ustanovi, dok u slučaju izricanja uslovne osude, novčane kazne, sudske opomene ili oslobođenja od kazne se može izvršavati ambulantnim tretmanom na slobodi ili u ustanovi za liječenje od ovisnosti. Prilikom izricanja ovih mjera sud koji je izrekao pravosnažnu presudu donosi odgovarajuće odluke o ustanovi gdje će se ova mjera izvršavati.

Odredbom člana 185. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Federacije Bosne i Hercegovine se stavlja akcenat na izvršenje mjere sigurnosti zajedno sa izrečenom

uslovnom osudom za učinioca. U slučaju kada se maloljetni prestupnik neopravdano ne podvrgne liječenju na slobodi ili liječenje samovoljno napusti sud ima dvije zakonske mogućnosti. Prvo sud može opozvati uvjetnu osudu i drugo da donese odluku da se mjera izvrši u zdravstvenoj ustanovi ili drugoj odgovarajućoj specijaliziranoj ustanovi.

Prilikom prijema lica kome su izrečene ove mjere sigurnosti gotovo je identičan kao i način započinjanja izdržavanja kazne zatvora. Osuđeno lice je dužno da se dobrovoljno javi kako stoji u sudskoj odluci u navedenom roku i vremenu radi započinjanja izvršenja ovih mjera. O tome je zavod dužan obavjestiti sud koji je odluku donio u prvostepenom postupku.

U slučaju kada se osuđeni maloljetnik ne javi na izdržavanje kazne ili se krije ili je u bjekstvu ima i osuđeni koji se ne javi u ustanovu u koju je upućen radi izvršenja mjere sigurnosti onda se naređuje njegovo privođenje ili se raspisuje potjernica. Sud na osnovu izvještaja ustanove u kojoj se ove mjere izvršavaju donosi odgovarajuće odluke o obustavi dalje liječenja. Pozitivnim propisima je regulisano ko i na koji način snosi materijalne trošove za liječenje počinitelja kojima je izrečena ova mjera. Zavodi zdravstvenog osiguranja prema mjestu prebivališta osuđenih lica učestvuju u dijelu troškova za osobe koje su zdravstveno osigurane. Sva druge osobe koje nisu obuhvaćene bilo kakvim zdravstvenim osiguranjima, a čije liječenje je potrebno, padaju na teret budžeta Federacije Bosne i Hercegovine. Federalni ministar pravde ovlašten je da u saradnji sa ministarstvom zdravstva Federacije Bosne i Hercegovine u što kraćem roku donese podzakonski propis o načinu, postupku i uslovima za izvršenje mjera sigurnosti obaveznog liječenja narkomana i alkoholičara u ustanovama za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora. Međutim, ukoliko se mjera izvršava u zdravstvenoj ustanovi za podzakonske akte je ovlašteno Federalno ministarstvo zdravlja. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, br. 42/11))

IZVRŠENJE MJERE SIGURNOSTI OBAVEZNOG PSIHIJATRIJSKOG LIJEČENJA I OBAVEZNOG LIJEČENJA OD OVISNOSTI U POZITIVNOM PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Pitanje izvršenja krivičnih sankcija za maloljetne prestupnike uređeno i pozitivnim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine. Obzirom da ovaj rad problematizira izvršenje mjera sigurnosti navesti ćemo samo da prema članu 232. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti koje se izriče uz kaznu zatvora izvršava se u zavodu u skladu s Pravilnikom koji donosi Ministarstvo pravde o kojem ćemo detaljnije raspraviti u nastavku ovog rada. Mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti koja se izriče uz rad za opće dobro na slobodi izvršava se u psihijatrijskom odjeljenju opće zdravstvene ustanove u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija entiteta na čijoj teritoriji se nalazi zdravstvena ustanova. Troškove izvršenja mjere sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja snosi Ministarstvo pravde. (Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16)

Pored pozitivno-pravnih propisa na entitetskom nivou, izvršenje mjere sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti je uređena i na nivou Bosne i Hercegovine. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija je u članu 233. propisao da se mjera sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti, izrečena uz безусловnu kaznu zatvora, izvršava se u zavodu u skladu s Pravilnikom koji donosi ministar pravde. U stavu 2. istog člana propisano je da se mjera sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti, izrečena uz uslovnu osudu ili uz rad za opće dobro na slobodi, izvršava se u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija entiteta na čijoj teritoriji se nalazi zdravstvena ustanova. U slučaju opozivanja uslovne osude, izvršenje mjere sigurnosti obaveznog liječenja od ovisnosti bit će provedeno pod istim uslovima kao uz безусловnu kaznu zatvora. Izvršenje mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti prethodi izdržavanju kazne zatvora, odnosno prvo se izvršava mjera sigurnosti. Ove mjere se izvršavaju u Zavodu za forenzičku psihijatriju, a izuzetno u drugoj zdravstvenoj ustanovi i samo u slučaju nemogućnosti takvog upućivanja, lice se može privremeno uputiti u posebni forenzički odjel zavoda u kojem se izdržava kazna zatvora. Vrijeme provedeno u ustanovama za liječenje u vezi sa izvršenjem mjera sigurnosti uračunava se u izrečenu kaznu zatvora. Lica sa izrečenom mjerom sigurnosti imaju pravo na jednake uslove liječenja kao i lica smještena u druge zdravstvene ustanove. Nakon otpuštanja iz medicinske ustanove lica kojem je izrečena mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja ili obaveznog liječenja od ovisnosti koja je trajala najduže do isteka izdržavanja kazne zatvora ili kojem je sud odobrio uslovni otpust, Zavod za forenzičku psihijatriju ili druga specijalizirana ustanova dužna je odmah, a najkasnije u roku od 24 sata po otpuštanju, obavijestiti nadležni organ socijalne zaštite prema mjestu prebivališta ili boravišta otpuštenog lica o potrebi i vrsti socijalne pomoći i brige iz djelokruga navedenog organa. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16))

Zavod za forenzičku psihijatriju ili druga specijalizirana ustanova dostavit će obavještenje socijalne zaštite prije otpuštanja kada utvrdi da zbog uslova u kojima živi izvan ustanove, odnosno zbog materijalnih, stambenih, porodičnih, radnopravnih ili drugih stanja ili prilika, nije sposobno brinuti se o sebi i svom psihofizičkom stanju, a sve s ciljem pružanja adekvatne socijalne pomoći i brige o takvom licu, kao i mogućnosti njegovog smještaja u socijalnu ustanovu po postupku predviđenom pozitivnim zakonskim propisima iz oblasti zdravstva i socijalne zaštite ili drugom posebnom propisu. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16))

Za lica koja imaju manje psihičke poremećaje i koji ne potpadaju zakonske odredbe zdravstvena služba u zavodu u kojem se izvršava kazna zatvora osigurat će psihijatrijski tretman svim zatvorenicima kojima je takav tretman potreban i posebnu pažnju posvećivat će sprečavanju izvršenja ili pokušaju samopovređivanja ili suicida. Za ta lica biti će na raspolaganju zdravstvena ambulanta ili stacionar u zavodu ili zdravstvena ustanova van zavoda ili posebna odjeljenja pod medicinskim nadzorom, kao i drugi odgovarajući oblici zdravstvene zaštite u skladu sa Zakonom. Za vrijeme izdržavanja mjere sigurnosti u specijalnoj ustanovi za forenzičku psihijatriju ili u odjelu sudske psihijatrije pri zavodu bit će primjenjivana odgovarajuća psihoterapija,

farmakoterapija, socioterapija i po mogućnosti radna terapija, u skladu s medicinskim nalazom nadležnog ljekara specijaliste neuropsihijatra, odnosno ljekara specijaliste iz drugih oblasti psihijatrije ili stručnog psihijatrijskog tima ljekara, zavisno od duševnog i tjelesnog stanja zdravlja lica sa izrečenom mjerom sigurnosti. Postupanje s licima sa izrečenom mjerom sigurnosti mora biti humano i s poštivanjem njihovog ljudskog dostojanstva kao i u skladu s principima medicinske etike iz oblasti mentalnog zdravlja, mentalnog poremećaja i drugih patoloških oblika iz oblasti psihijatrije. U liječenju od alkohola, droga ili drugih oblika ovisnosti - toksikomanije primijenit će se savremene metode liječenja koje obuhvataju biološku, psihološku i socijalnu dimenziju ličnosti, kao liječenja zasnovanog na znanjima i istraživanjima iz drugih naučnih i medicinskih disciplina i razvoja same psihijatrije i njene terapije zasnovane na multidimenzionalnom principu, odnosno više terapijskih postupaka i integralnom principu, odnosno liječenje ne samo osnovnog psihičkog oboljenja nego i odnosa bolesnika i njegove okoline. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16))

Zaštita i unapređivanje zdravlja lica sa izrečenom mjerom sigurnosti ostvaruje se: a) omogućavanjem odgovarajuće dijagnostičke obrade i psihijatrijskog liječenja i liječenja od ovisnosti, b) naučnim istraživanjima u oblasti zaštite i unapređivanja zdravlja lica sa izrečenom mjerom sigurnosti i njihovom zaštitom od medicinskih i naučnih istraživanja bez njihovog pristanka ili pristanka njihovih zastupnika ili ako je to suprotno zakonu ili drugom propisu ili međunarodnim sporazumima iz oblasti medicine, biomedicine, psihijatrije ili drugih srodnih medicinskih oblasti, c) uključivanjem lica sa izrečenom mjerom sigurnosti u obrazovne programe, d) oporavkom lica sa izrečenom mjerom sigurnosti, njihovim uključivanjem u porodicu i radnu i društvenu sredinu, e) adekvatno osposobljenim kadrom koji se bavi zdravstvenom zaštitom lica sa izrečenom mjerom sigurnosti i unapređenjem njihovog zdravlja, f) poticanjem udruživanja lica sa izrečenom mjerom sigurnosti, s ciljem ostvarivanja njihovih prava, samopomoći i pomoći, g) kao i drugim oblicima zaštite i unapređenja zdravlja⁴, u skladu s posebnim zakonom ili drugim odgovarajućim propisima. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16))

Lica sa izrečenom mjerom sigurnosti imaju neograničeno pravo da šalju i primaju pisma i pismene podneske od članova svoje porodice, lica koja mogu pomoći u njihovom tretmanu, zakonskog zastupnika ili punomoćnika koji ga zastupa, organa, organizacije ili odgovarajućeg tijela s ciljem zaštite svojih zakonskih prava. Lica sa izrečenom mjerom sigurnosti imaju pravo da podnose pritužbe zbog povrede njihovih prava ili drugih nepravilnosti i one se moraju rješavati bez odgađanja. Lica mogu upućivati svoje molbe i pritužbe državnom ombudsmenu, inspektoratu za nadzor nad

⁴ Dostojanstvo lica sa izrečenom mjerom sigurnosti mora se štiti i poštivati u svim okolnostima. Lica sa izrečenom mjerom sigurnosti imaju pravo na zaštitu od bilo kakvog oblika zlostavljanja te ponižavajućeg postupanja. Lica sa izrečenom mjerom sigurnosti ne smiju biti dovedena u neravnopravan položaj zbog svoje duševne smetnje. Posebne mjere koje se preduzimaju da bi se zaštitila prava ili osiguralo unapređivanje zdravlja lica s duševnim smetnjama ne smatraju se oblikom nejednakog postupanja. Slobode i prava lica sa izrečenom mjerom sigurnosti mogu se ograničiti samo zakonom ili drugim posebnim propisom, ako je to nužno radi zaštite zdravlja ili sigurnosti tog lica ili drugih lica, odnosno okoline. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16), član 240.

radom zavoda, Nezavisnoj komisiji koja prati uslove boravka u zavodima, postupanje i poštivanje ljudskih prava lica nad kojima se izvršavaju krivične sankcije i druge mjere, Komisiji za monitoring kazneno-popravnih zavoda, policijskih stanica i psihijatrijskih ustanova Vijeća ministara, Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine - Odjeljenju za zaštitu ljudskih prava, kao i predstavnicima drugih institucija, organizacija ili tijela nadležnim za praćenje i ostvarivanje ljudskih prava ili zaštitu lica s duševnim smetnjama, kao i tijelu Nacionalnog preventivnog mehanizma za sprečavanje mučenja ili drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja u Bosni i Hercegovini. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16))

OBAVEZNO AMBULANTNO LIJEČENJE NA SLOBODI

Posebna sigurnosna mjera koja se izriče isključivo maloljetnicima je obavezno ambulantno liječenje na slobodi. Ova mjera se izriče umjesto mjera obavezno psihijatrijsko liječenje i obavezno liječenje od ovisnosti. Uvjeti za izricanje ove mjere su:

i. Ako su ispunjeni uvjeti za izricanje ovih medicinskih mjera sigurnosti i

ii. Kada sud na osnovu nalaza i mišljenja vještaka utvrdi da za izvršenje tih medicinskih mjera nije potrebno zadržavanje i liječenje maloljetnika u zdravstvenoj ustanovi, već da je dovoljno njegovo ambulantno liječenje na slobodi. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, (Službene novine Federacije BiH, broj 7/14))

Sastoji su u ambulantom tretmanu učinitelja krivičnog djela na slobodi. Ako maloljetnik samovoljno napusti liječenje, ne podvrgne se istom ili pored liječenja nastupi opasnost da ponovo učini krivično djelo sud može ovu mjeru zamjeniti nekom drugom. Ambulanta gdje se ova mjera izvršava se određuje na prijedlog organa starateljstva koji prati izvršenje ove mjere. Ovaj organ obavještava tužitelja, roditelje ili staratelje, maloljetnika i sud svaka 3 mjeseca. Mjera obaveznog ambulantnog liječenja traje dok postoje razlozi zbog kojih je mjera izrečena, ali najduže do isteka vremena odgojne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora ili dok traje odložene izvršenje iste, ili uvjetni otpust iz zavoda ili ustanove. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, (Službene novine Federacije BiH, broj 7/14))

Ova mjera se izvršava u ambulanti, odnosno zdravstvenoj ustanovi. Ova mjera se izriče počinitelju protivpravnog djela koje je u zakonu određeno kao krivično djelo koje je lice učinilo u stanju neuračunljivosti (smanjene ili bitno smanjene uračunljivosti) ako sud utvrdi da postoji prijetnja ili ozbiljnja opasnost da počinitelj izvrši ponovno krivično djelo i da je za otklanjanje te opasnosti dovoljno njegovo liječenje na slobodi. (Korajlić&Dautbegović&Ahmić, 281)

Ovu mjeru izriče sud ali bi se o određivanju ustanove za izvršenje ove mjere sigurnosti tokom prije izvršenja trebalo konsultovati sa Federalnim ministarstvom zdravlja. Ova mjera se može izvršiti i nakon izvršenja obaveznog psihijatrijskog liječenja ili obaveznog liječenja na slobodi, ako sud na osnovu postignutih rezultata utvrdi da nije više potrebno čuvanje maloljetnika i njegovo liječenje u

zdravstvenoj ustanovi, već je dovoljno njegovo liječenje na slobodi. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, (Službene novine Federacije BiH, broj 7/14))

Uslovi za primjenu ove mjere sigurnosti u odnosu na obavezno liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi razlikuje se jedino u odnosu na procjenu načina uklanjanja opasnosti učinioaca za okolinu. I u teoriji krivičnog prava mogu se naći mišljenja koja dovode u sumnju opasnost ove mjere polazeći od toga da sama činjenica da se neko lice liječi na slobodi predstavlja dokaz da on nije opasan za druge. Ipak postoje i neuračunljiva lica koja su učinioци krivičnog djela koja su opasna za svoju okolinu, ali kod kojih za otklanjanja opasnosti dovoljno liječenje na slobodi. Savremena psihijatrijska teorija i praksa sve više smatraju da se u nekim slučajevima oboljenja bolji uspjeh i prognoza u liječenju mogu postići bez psihijatrije, odnosno bez institucionalnog tretmana u ustanovi. (Korajlić&Dautbegović&Ahmić, 282)

Sud koji je izrekao ovu mjeru sigurnosti određuje istovremeno i ustanovu gdje će se ona izvršavati. Općinski sud, odnosno sud koji je izrekao pravosnažnu sudsku presudu obavještava tu ustanovu o izrečenoj mjeri kao i o datumu kada to lice treba da se javi na liječenje. Lice kome je mjera sigurnosti izrečena dužan je da se javi u ustaljenom roku od osam dana. Pored toga, sud će izrečenu pravosnažnu odluku dostaviti nadležnoj ustanovi za socijalnu zaštitu prema mjestu prebivališta osuđene osobe kako bi se ta institucija upoznala o tretmanu i posljedicama koje ta osoba ima sa njihovog područja. Prilikom izvršenja mjere sigurnosti obaveznog ambulantnog liječenja na slobodi zakon predviđa blisku, neposrednu i konstantnu saradnju suda koji je ovu mjeru izrekao u provm stepenu i ustanove u kojoj se ova mjera izvršava, postignutom uspjehu i liječenju. Zdravstvena ustanova može predložiti, u slučaju ispunjenja zakonom predviđenih uslova i da se ova mjera zamjeni mjerom obaveznog psihijatrijskog liječenja u ustanovi, osobito kada se radi o licu čije djelovanje postaje iznimno opasno za društvo. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, (Službene novine Federacije BiH, broj 42/11))

Zakon nije definisao najduže vrijeme trajanja ove mjere sigurnosti. Ipak, pozitivno pravne norme obavezuju zdravstvenu instituciju u kojoj se mjera izvršava da o postignutom uspjehu u liječenju i rezultatima obavještava sud svakih šest mjeseci. Tom prilikom zdravstvena ustanova obavještava sud koji je donio pravosnažnu presudu i izrekao ovu mjeru sigurnosti da je liječenje sa uspjehom završeno i da osuđeno lice nema više obaveza da se javlja u ustanovu radi liječenja. Upućivanje osuđenog lica na izvršenje mjere sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja izvršava sud koji je donio pravosnažnu presudu. Međutim da bi se ta mjera sprovela u djelo moraju se osigurati odgovarajuća materijalna sredstva koja se osiguravaju u ovom slučaju iz budžeta Federacije Bosne i Hercegovine. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, (Službene novine Federacije BiH, broj 7/14))

Nesumnjiva je činjenica koja proizilazi iz prethodnog izlaganja da su konzularne funkcije odnosno nadležnosti konzula veoma bitan čak ključan segment konzularnog prava i konzularnih odnosa. Po pravilu, kada države uspostavljaju diplomatske odnose sa drugim državama, istovremeno se uspostavljaju konzularni odnosi. Konzularne funkcije obavljaju konzulati ili konzularna odeljenja

diplomatskih misija, Diplomatska misija i konzularna služba ulaze u krug spoljnih organa države. Mrđutim, dok diplomatski predstavnici predstavljaju državu u celini njenih odnosa kao subjekta međunarodnog prava, nadležnost konzula ograničeno je na područje koje bi se moglo nazvati nepolitičkim kao što je ekonomsko, kulturno, prosvetno, administrativno i sl. Iako konzularni predstavnici nisu diplomatski agenti, oni su deo državnog aparata objedinjeni kroz ministarstvo inostranih poslova.

ODUZIMANJE PREDMETA

Prema maloljetniku se može izreći i mjera sigurnosti oduzimanja predmeta u skladu sa članom 78. Krivičnog zakona. Oduzimanje predmeta koji su upotrijebljeni ili namjenjeni kao sredstvo za učinjenje krivičnog djela ili koji su nastali učinjenjem krivičnog djela, kada postoji opasnost da će biti ponovno upotrijebljeni za učinjenje krivičnog djela ili kada se u cilju zaštite opće sigurnosti ili iz moralnih razloga oduzimanje čini neophodnim, a nalaze se u vlasništvu učinitelja mogu biti oduzeti od učinitelja i od drugih osoba (i.e. druge osobe imaju pravo na nadoknadu štete od učinitelja) ako je to u interesu opće sigurnosti i morala. (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 76/14))

Iako je oduzimanje predmeta fakultativni osnov, odnosno mjera koja se može izreći, te izvršiti, postoje uslovi kada se ona primjenjuje obavezno; ovo se primarno odnosi na djela propisana u posebnom dijelu Krivičnog zakona (e.g. Nedoželjena trgovina). Ovdje vrijedi dodati da je ovu mjeru sigurnosti potrebno razlikovati od privremenog oduzimanja predmeta kao mjeru osiguranja materijalnih dokaza u krivičnom postupku. (Jovašević&Petrović, 2016:166)

Mjeru sigurnosti oduzimanja predmeta izvršava krivično odjeljenje Suda, odnosno organ koji je donio odluku o primjeni ove mjere. Prema prirodi oduzetih predmeta odredit će se da li će se oduzeti predmeti prodati po propisima izvršnog postupka ili će se uništiti ili ustupiti određenom državnom organu ili organizaciji. (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16))

ZABRANA UPRAVLJANJA PRIJEVOZIM SREDSTVIMA

Zabrana upravljanja prijevoznim sredstvom se sastoji u zabrani upravljanja prijevoznim sredstvom određene ili svih vrsta ili kategorija za određeno, u sudskoj odluci, navedeno vrijeme. Ova mjera se izriče učinitelju krivičnog djela protiv sigurnosti prometa kada postoji opasnost da će upravljajući motornim vozilom prijevoznim sredstvom ponovno učiniti takvo krivično djelo. Trajanje ove mjere ne može biti kraće od tri mjeseca ni duže od pet godina računajući od pravosnažnosti sudske odluke, s tim da se vrijeme izvršenja kazne zatvora ne uračunava u vrijeme trajanja ove mjere. Ova mjera nije predviđena u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine. Uvjeti za izricanje ove mjere su:

- i. Da je učinitelj učinio krivično djelo protiv sigurnosti javnog prometa,
- ii. Da je učinitelju izrečena kazna zatvora, rad za opće dobro na slobodi ili uvjetna osuda,

iii. Da postoji opasnost da će upravljajući motornim vozilom učinitelj ponovo učiniti krivično djelo.

Sud prilikom izricanja ove mjere će uzeti u obzir da li je učinitelj djela vozač ili ne. Izriče se na period od 3 mjeseca do 5 godina od dana pravosnažnosti (provedeno vrijeme u zatvoru se ne računa). Ukoliko lice ima stranu vozačku dozvolu onda mu se zabranjuje upotreba vozila na teritoriji Bosne i Hercegovine.(Jovašević&Petrović, 2016:167)

Kada se radi o maloljetnicima ova mjera se može primjeniti i prema njima, ali i prema mlađim punoljetnim licima. U Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima je unešena odredba koja omogućava licima koja neizvršavaju ovu mjeru sigurnosti da im se ista zamijeni jednom ili više posebnih obaveza iz člana 35. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, odnosno u skladu sa članom 46. Krivičnog zakona vrši se opoziv uvjetnog otpusta. (Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, (Službene novine Federacije BiH, broj 7/14)

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj rad je opisao mjere sigurnosti i njihovo izvršenje, odnosno sistem i model uređenosti sigurnosnih mjera u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini. Uočili smo da postoje neznatne razlike u izvršenju mjera na državnom i entitetskom nivou. Ipak, zaključujemo da bi harmonizacija propisa, njihovo stavljanje na viši, državni, nivo dovelo do sistematičnijeg normativnog uređenja mjera sigurnosti i njihovog izvršenja prema maloljetnim prestupnicima.

Ovaj rad uočava progres Bosne i Hercegovine po pitanju izvršenja mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja i obaveznog liječenja od ovisnosti. Naime uspostavljanjem, odnosno usmjeravanjem maloljetnika u posebnu ustanovu u koju mogu izdržavati sankciju i dobiti adekvatan zdravstveni tretman jeste element koji vrijedi naglasiti u ovome radu.

LITERATURA

1. Jovašević, D., Stevanović, Z. 2008. Komentar zakona o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije, Službeni glasnik.
2. Jovašević, D., Petrović, B. i Ferhatović, A. 2016. Krivično pravo II. Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo.
3. Korajlić N., Dautbegović, A. i Ahmić, E. Komentar zakona o izvršenju krivičnih sankcija, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.
4. Krivični zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15).
5. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14).
6. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 22/16).
7. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 44/98, 42/99, 12/09 i 42/11).

8. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, (Službene novine Federacije BiH, broj 7/14)

RESUME

This paper describes security measures and their execution, ie the system and model of regulation of security measures in positive law in Bosnia and Herzegovina. We noticed that there are slight differences in the execution of measures at the state and entity levels. Nevertheless, we conclude that the harmonization of regulations, their placement at a higher, state, level would lead to a more systematic normative regulation of security measures and their enforcement against juvenile offenders.

This paper notes the progress of Bosnia and Herzegovina in the implementation of the measure of compulsory psychiatric treatment and compulsory treatment for addiction. Namely, establishing or directing minors to a special institution where they can serve a sanction and receive adequate health treatment is an element that is worth emphasizing in this paper.

ULOGA JAVNOG BELEŽNIKA U OTKRIVANJU I DOKAZIVANJU PRANJA NOVCA I FINANSIRANJA TERORIZMA

Bilgaip Maznikar

Doktorant na Departmanu za pravne nauke, Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru
bilgaip.maznikar@gmail.com

Apstrakt

U radu se autor bavi pitanjem učešća javnog beležnika u postupku otkrivanja i dokazivanja pranja novca i finansiranja terorizma, ukazujući na aktuelne trendove u ovoj oblasti i važnost javnobeležničke funkcije u suportstavljanju ovim društveno negativnim pojavama. Shodno navedenom, autor najpre daje detaljan istorijski razvoj javnog beležništva, odnosno notarijata, kao jedne od najstarijih pravnih službi. Temeljni pravni razlog uvođenja i uređenja notarijata, kako u prošlosti, tako i u savremeno doba jeste jačanje pravne sigurnosti koja će omogućiti efikasnu primenu i sprovođenje zakona i na taj način stvoriti uslove za jačanje ekonomije. U tom smislu, savremeno zakonodavstvo je propisalo odgovarajuće uslove za imenovanje javnih beležnika kojima će biti poverena ova posebna služba. U drugom delu rada naročita pažnja posvećena je ispitivanju osnovne uloge javnih beležnika i to kroz navođenje dužnosti i ovlašćenja koja su im dodeljena, u otkrivanju i dokazivanju pranja novca i finansiranja terorizma kao kriminalnih delatnosti koje predstavljaju globalne probleme koji imaju negativne posledice po ekonomski, politički, bezbednosni i socijalni sistem jedne zemlje.

Keywords: *javni beležnici, pranje novca, finansiranje terorizma, prevencija.*

THE ROLE OF PUBLIC NOTARY IN THE DISCOVERY AND PROVIDING OF EVIDENCE OF MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING

Abstrakt

The paper deals with the issue of public notary participation in the process of detecting and proving money laundering and terrorist financing, pointing to current trends in this area and the importance of notary public function in countering these socially negative phenomena. Accordingly, the author first gives a detailed historical development of the notary public, ie notary, as one of the oldest legal services. The fundamental legal reason for the introduction and arrangement of notaries, both in the past and in modern times, is the strengthening of legal certainty that will enable the effective implementation and enforcement of laws and thus create the conditions for strengthening the economy. In this regard, modern legislation has prescribed the appropriate conditions for the appointment of notaries to be entrusted with this special service. In the second part of the paper, special attention is paid to examining the basic role of notaries by stating the duties and powers assigned to them, in detecting and proving money laundering and terrorist financing as criminal activities that present

Ključne reči: notaries, money laundering, terrorism, prevention.

UVOD

Javno beležništvo ili notarijat je jedna od najstarijih pravnih profesija čiji se počeci vezuju još za antičko doba. Poreklo instituta notarijata potiče iz rimskog prava. Naime, razvoj ekonomskih odnosa i robne razmene stvorili su potrebu regulisanja privatnopravnih odnosa, odnosno postizanja sigurnosti u ovim odnosima i zaštitu privatnog vlasništva. Dakle, osnovni razlog uvođenja javnog beležništva ili notarijata u pravni sistem jedne države, kako u prošlosti, tako i u savremeno doba jeste postizanje pravne sigurnosti. Pored toga, ostali razlozi uvođenja notarijata jesu rasterećenje pravosuđa, težnja da se pravni postupak realizuje brže, efikasnije i jeftinije.

Cilj ovog rada je da kroz analizu postojeće pravne regulative institucije notara dođe do zaključaka u pogledu definisanja uloge i značaja notarske službe u otkrivanju i dokazivanju pranja novca i finansiranja terorizma. Početak rada posvećen je detaljnom pregledu istorijskog razvoja notarijata, kao i definisanju njegovih funkcija, dok je drugi deo rada posvećen centralnoj temi iz koje je autor definisao i osnovni cilj rada.

ISTORIJSKI RAZVOJ JAVNOG BELEŽNIŠTVA ILI NOTARIJATA

Neki istoričari korene notarijata pronalaze u rimskom pravu, dok drugi početke ove profesije vezuju za antičko doba. Pojava pisma, kao prvog traga civilizacije, a kasnije i zakonodavne aktivnosti, zatim razvoj društveno – ekonomskih odnosa, uslovalo je potrebu beleženja transakcija pojedinaca, što je vremenom rezultiralo nastajanjem posebne profesije.

U staroj Grčkoj postojali su javni službenici, poznati pod nazivom singraphos i apographos, koji su sastavljali ugovore za potrebe građana, pa bi se za njih moglo reći da su preci današnjeg modernog notara. Dakle, u preromansko doba, postojali su mnogi javni službenici sa ovlašćenjima za potvrđivanje akata države sa službenim pečatom. Takođe, postojali su službenici-pisari koji su sastavljali dokumente privatne svrhe, ali nije postojala profesija koja je objedinjavala ovlašćenja autentifikacije privatnih isprava, pravnog savetovanja ili izdavanja kopija, prepisa isprava. (Oruč, 2012:2)

Bez obzira na određenu sličnost koju pomenute javne službe imaju sa modernim notarijatom, ipak pojava javnih beležnika ili notara vezuje se za I vek p.n.e. u Rimskom carstvu kada se pojavljuje sistematizovan način skraćenog pisanja nazvan "Tironovi znaci". Naziv je dat po imenu začetnika ovakvog načina pisanja, odnosno Tironukoji je bio Ciceronov sekretar. On je osmislio znakove koji su zamenjivali pojedine često upotrebljavane reči, pa i čitave jezičke fraze. Na latinskom jeziku ti znaci, odnosno skraćenice, nazivale su se notae (note). Otuda i poreklo reči notar, što

u prevodu na srpski jezik znači pisar ili beležnik, odnosno lice koje je koristilo te znakove - note. Dakle, poreklo instituta notarijata vezuje se za rimsko pravo. Pod rimskim pravom podrazumevamo pravo koje je postojalo od osnivanja rimske države, prema zapisima od 753 godine p.n.e., pa do smrti cara Justinijana, 565 godine n.e, odnosno propasti rimskog carstva na zapadu. U tom periodu rimsko pravo se razvija u univerzalno pravo koje svoju primenu doživljava širom Evrope, pa se smatra kolevkom većine pravnih instituta, kao i institutom notarijata.

U samim počecima rimske države poslovima notara bavio se kolegijum državnih sveštenika, koji je između sebe svake godine birao jednog koji će davati savete građanima u pogledu sastavljanja oporuke ili upotrebe usmenih formula za poslove inter vivos, kako bi postigli željene pravne učinke. Naime, inter vivos poslovi označavaju poslove među živima i odlikuju se time što proizvode pravna dejstva za života tvoraca posla – kupoprodaja, trampa, zajam, zakup.

Dalji razvoj ekonomsko-društvenih odnosa uslovio je i razvoj rimskog prava i u tom smislu nametnula se potreba regulisanja pravnih odnosa vezanih za pravni položaj i zaštitu privatnog vlasništva. U tom smislu, od pravnika se zahtevalo poznavanje pravnih propisa, kao i profesionalizam u obavljanju njihovih poslova. Dakle, u rimskom pravu za notara – javnog pisara, koji je posedovao određeno pravno znanje, koristio se termin tabellio, koji potiče od latinske reči tabella, codicilli, pugillares i ponekad libelli, što znači ploča, daska. Tabelioni su postavljani od državne vlasti, koja im je određivala delokrug poslova i cene usluga, a te usluge su podrazumevale uređivanje dokumenata i pravnih akata sa pečatom na kraju akta, čime je akt tabelia uživao određeni vid zaštite od različitih oblika falsifikovanja. (Oruč, 2012:4)

Srednji vek karakteriše pad Rimskog carstva usled navale Varvara, što ima za posledicu propadanje upravnih rimskih institucija, a time i do stradanja notarijata tog doba. Dakle, tabelioni nestaju, a njihove isprave gube na pravnom značaju.

Međutim, države koje su nastale u XI i XII veku na području nekadašnjeg Rimskog carstva koristile su sačuvani deo rimskog prava. Naime, usled intenzivnijeg razvoja gradova i gradske proizvodnje, došlo je stvaranja novih društveno – ekonomskih odnosa koji su doveli do postepenog učvršćenja privatnog vlasništva kao osnovnog instituta imovinskog prava i nužnog stvaranja novih pravnih institucija. U tom smislu, veliki značaj imala je Bolonjska pravna škola koja je nastala krajem XI veka i koja je izučavala rimsko pravo. Pored ovog značaja, Bolonjska pravna škola imala je veliki značaj i za srednjevekovni notarijat čije su odlike takođe i odlike savremenog notarijata. Osnivači Bolonjske škole skupljali su akte tabeliona i dopunjavali ih komentarima. Srednji vek odlikuje i jak uticaj crkve na društvene odnose tog vremena. Naime, notare u tom periodu postavljali su car ili papa i ono što je posebno važno jeste da upravo u srednjem veku notarski akt postaje javna isprava, odnosno dobija snagu autentične isprave i na taj način poprima obeležje savremenog notarijata. Snaga autentične isprave notarskim aktima konačno je priznata za vreme vladavine cara Fridricha Barbarose (1155-1190. godine) i pape Aleksandra III (1159-1181. godine), kada je i otpočeo proces širenja notarijata na teritoriji Evrope. (Luscombe & Smith, 2008:144)

Institucija notarijata na južnoslovenskom području javlja se u ranom srednjem veku i to najpre u područjima primorskih gradova. Usled razvijenosti privrednih

odnosa, Venecija je imala veliki uticaj na notarijat ovog područja gde se notarijat javlja kao faktor pravne sigurnosti poslovnih odnosa. Notari se javljaju na području Crne Gore, Dubrovnika i Dalmacije, te bivaju regulisani statutima gradova, a izbor notara je vršila gradska uprava. Statutom Budve, kao i većinom statute dalmatinskih gradova bilo je propisano da notari moraju biti stranci, poreklom izvan Dalmacije kako bi se sprečile zloupotrebe i nepravilnosti. Ovlašćenja notara bila su široko postavljena i u delokrug poslova notara spadali su poslovi vođenja zapisnika i sastavljanje odluka gradskog veća, poslovi beleženja transakcija, obrade pravnih poslova za potrebe građana, sastavljanje oporuka itd. Određeni poslovi su spadali u isključivu nadležnost notara, kao što je promet nekretnina koji je iznad određene vrednosti morao imati karakter notarske isprave i u suprotnom je povlačio ništavost pravnog posla.

Za sastavljanje isprava stranke su plaćale određeni iznos, ali je notar imao obavezu da ispravu napiše u određenom roku, u suprotnom bi plaćao kaznu. Takođe, kaznu bi plaćala i stranka ukoliko notaru ne plati za njegov rad. Pored toga, falsifikovanje notarske isprave strogo se kažnjavalo, obično odsecanjem desne ruke. Jedino je u Budvi za falsifikovanje notarske isprave bila predviđena novčana kazna, gde bi takva osoba bila dužna da plati kaznu od 50 perpera opštini, kao i gubitak onog što se lažnom ispravom tražilo. Nakon što je notaru usluga plaćena, statuti su predviđali da je vršen zapis sadržaja isprave, zajedno sa podacima o učesnicima postupka u notarsku knjigu, kojim postupkom se omogućavalo da se dođe do uništene ili izgubljene isprave i na taj način da posluži kao dokazno sredstvo u slučaju postupka utvrđivanja falsifikovanja. (Marković, 2010:833)

U srednjevekovnoj srpskoj državi, Zakonikom cara Stefana Dušana bio je regulisan rad tzv. pristava – pisara, odnosno službenika koji su bili zaduženi za utvrđivanje identiteta, kao i za svedočenje prilikom zaključivanja nekog ugovora. (Nedeljković, 2015:72) U novije vreme uobičajio se u srpskom jeziku za ovu vrstu javnopravnih službenika izraz beležnik, odnosno javni beležnik, pošto je pisar u državnoj službi Kraljevine Srbije bilo lice koje je samo prepisivalo dokumenta, bez stručnih kvalifikacija da samostalno napiše, proveri, overi i u ime države izdaje dokumente od značaja u nekom pravnom poslu. (Oruč, 2012:4)

Dakle, notari u pravnom sistemu južnoslovenskog područja u srednjem veku imali su značajnu ulogu u očuvanju pravne sigurnosti i olakšanju pravnih transakcija.

Pored kratkog osvrt na istorijat javnobeležničke profesije odnosno notarijata, neophodno je navesti da moderno doba notarijata u svetu, prema obimu ovlašćenja, karakterišu tri oblika institucije notarijata: latinski tip notarijata, državni notarijat i anglosaksonski tip notarijata.

Latinski tip notarijata rasprostranjen je širom sveta, a svoju primenu naročito ima u Evropi. Francuska se smatra kolevkom modernog latinskog tipa notarijata. Naime, utemeljitelj latinskog notarijata predstavlja Napoleonov Zakon od 16. marta 1803. godine (Ventôse Act), kojim je provedena reforma notarijata kojom je ustanovljena nezavisnost notara od političke vlasti, vraćena snaga javne isprave notarskim aktima, koja je tokom istorije i uticaja vladara bila ugrožena, te dodeljen državni pečat kojim je vršena overa akta. (Oruč, 2012:4)

U latinskom modelu notarijata notare karakteriše samostalnost, nezavisnost i jaka profesionalna organizacija u vidu notarskih komora koje imaju nadzornu funkciju nad radom notara. U ovom modelu notarijata poslovi notara su povereni osobi koja ispunjava određene uslove:

- Profesionalna kvalifikacija – uslov za pristupanje službi notara je završen pravni fakultet i položen notarski ispit,
- Radno iskustvo, koje je ujedno i uslov za polaganje ispita,
- Dostojnost javnog poverenja – osoba mora da poseduje moralne kvalitete, da u društvu uživa poverenje i koja je svojim vladanjem stekla ugled u društvu.

Pored navedenih uslova, svaka država propisuje i posebne, dodatne uslove koji se odnose na državljanstvo, poznavanje jezika, životnu dob, poslovnu i opštu zdravstvenu sposobnost. Za notarsku službu u latinskom modelu notarijata se kaže da to je služba preventivne zaštite, jer je osnovna delatnost notara usmerena ka ostvarivanju pravne sigurnosti i izbegavanju sporova putem stručne izrade pravnih akata. Država deo svojih ovlašćenja prenosi na notara u domenu nespornih predmeta, odnosno vanparničnog i izvršnog postupka, kao i deo poslova iz nadležnosti upravnih organa. Dalje, notari sačinjavaju isprave u pisanoj formi koje se odnose na pravne poslove, izjave volja, činjenice, overe potpisa i drugih podataka. Ovako sačinjene notarske isprave imaju karakter javne isprave i punu dokaznu snagu, a da bi se obezbedio javnopravni karakter notarskih isprava, propisana je obaveza arhiviranja i čuvanja originalnih isprava na osnovu kojih se izdaju overeni prepisi.

Latinski model notarijata sastoji se od dva organizaciona oblika notarijata:

- model notarijata kao slobodne profesije i
- model advokat – notar.

Model notarijata kao slobodne profesije ima najrasprostranjeniju primenu. Notar je osoba javnog poverenja, samostalan i nezavisan u obavljanju notarske službe, slobodan profesionalac, stručno lice koje ima javna ovlašćenja delegirana od strane države, kao isključivo zanimanje, odnosno ne može se baviti drugim poslovima. Dakle, notar u latinskom modelu notarijata, nepristrasno i ravnopravno zastupa interese svih stranaka, savesno analizira činjenično stanje, ima obavezu da ukaže strankama i na pozitivne i na negativne posledice pravnog posla, odnosno ima obavezu savetovanja stranaka. Nepristrasnost se određuje kao odsustvo svakog opredeljenja. Dužnost savetovanja je suštinski spojena sa beležničkom delatnošću, pruža svoje korenje u sam institut notarijata i kao takva je vezana za nezavisno, nepristrasno i istinoljubivo delovanje ovog visoko kvalifikovanog profesionalca. (Knežević, 2010:510)

Model advokat – notar javlja se kao izuzetak, a ne kao pravilo, i postoji paralelno sa modelom notarijata kao slobodne profesije. Ovaj latinski tip notarijata ima specifičan oblik organizovanja koji se ogleda u tome da jedno lice može obavljati istovremeno dve srodne pravne profesije, advokata i notara. Nastanak ovog nodela vezuje se za XVII vek, za Prusku, kada su advokatima povereni poslovi notara. Ovakva praksa usvojena je i Saveznom uredbom o notarima Nemačke iz 1961. godine koja propisuje da se za notare biraju isključivo advokati koji će istovremeno vršiti notarsku funkciju, u sudskim područjima u kojima se notarska služba obavlja kao sporedno zanimanje. Novelom Savezne uredbe o notarima iz 1961. godine određeni su uslovi za pristup ovoj službi, tako da za notara-advokata

može biti postavljeno lice koje ima dozvolu za advokatski poziv najmanje pet godina, da je poziv advokata obavljao najmanje tri godine neprekidno u nameravanom mestu službovanja, te da u momentu podnošenja prijave, ukoliko se radi o prvom imenovanju, nije navršio šezdesetu godinu života. (Oruč, 2012:10)

U zemljama koje su prihvatile državni notarijat, isti je u funkciji očuvanja režima i osnovna karakteristika ovog modela notarijata jeste da su notari državni službenici bez profesionalne nezavisnosti čiji pravni položaj najviše odgovara položaju sudije, sa osnovnom funkcijom zaštite prava građana, državnog poretka i sprečavanje nepoštovanja zakona.

Anglosaksonski pravni sistem zasniva se na običajnom pravu, tj. pravnim pravilima izraženim u sudskim odlukama. Anglosaksonski pravni sistem razvijao se izvan uticaja rimskog prava. Naime, institucija notarijata u anglosaksonski pravni sistem dospelo je iz Evrope pod uticajem crkvenog prava i Katoličke crkve, a ne putem širenja rimskog prava. Otuda i potiču razlike između latinskog tipa notarijata i anglosaksonskog tipa notarijata. Naime, anglosaksonski pravni sistem ne poznaje institut javne isprave kao dokaznog sredstva, već se izjava svedoka smatra osnovnim dokaznim sredstvom. Takođe, u anglosaksonskom pravnom sistemu notar ne sastavlja isprave o pravnim poslovima i njegova. Uloga notara u ovom pravnom sistemu ograničena je na vrlo mali broj poslova u odnosu na latinski tip notarijata. Imenovanje notara je u nadležnosti države, odnosno organa uprave. Poslovi pravnog savetovanja su u nadležnosti advokata, dok se delokrug poslova notara u anglosaksonskom pravnom sistemu svodi na garantovanje autentičnosti potpisa i da po potrebi položi zakletvu da je stranka svojevolejno potpisala dokument. Najveća sličnost između notara u latinskom modelu notarijata i anglosaksonskom modelu notarijata nalazi se u domenu pravnih poslova vezanih za nekretnine.

JAVNO BELEŽNIŠTVO U SRBIJI

Kraljevina Jugoslavija je 1930. godine donela Zakon o javnim beležnicima koji se oslanjao na rešenja iz austrijskog Zakona o notarima iz 1850. godine, a koji je beležnicima dao javna ovlašćenja za sastavljanje, overu i potvrdu isprava u određenim pravnim oblastima. Za ovaj Zakon je karakteristično da nije došlo do njegove primene na čitavom području Kraljevine Jugoslavije. Na primer, nije se primenjivao u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i delovima Srbije. Nova narodna vlast je ovaj zakon stavila van snage 1944.godine i za celo vreme postojanja SFRJ, u njenom pravnom sistemu nije postojala ustanova notarijata. Nakon završetka II Svetskog rata posao koji spada u notarsku delatnost prenet je u nadležnost sudova i organa uprave, a sastavljanje i potvrđivanje isprava vršio je sudija Opštinskog suda prema pravilima vanparničnog postupka. Javno beležništvo ili notarijat je služba od javnog poverenja koja je uvedena u Srbiju Zakonom o javnom beležništvu "Službeni Glasnik Republike Srbije broj 31/2011", koji je donela Narodna Skupština 05. maja 2011.-e godine, a čija je primena odložena do 01. Septembra 2014.-e godine sve dok se u potpunosti ne steknu uslovi za obavljanje notarske delatnosti u Republici Srbiji. Usvajanjem pomenutog Zakona, uspostavljena je delatnost latinskog tipa javnog beležnika. Zakon o javnom beležništvu ima 182 člana koja su podeljena u 4 dela:

- Položaj i delatnost javnog beležnika (član 1 do 117);
- Udruživanje javnih beležnika i odnos prema državnim organima (član 118 do 164);
- Javnobeležnički deposit (član 165 do 175);
- Prelazne i završne odredbe (član 176 do 182.).

Delatnost javnog beležnika obavlja lice kome je povereno vršenje javnih ovlašćenja i koje tu delatnost obavlja kao isključivo i stalno zanimanje dok mu ne prestane delatnost, u skladu sa zakonom. U obavljanju delatnosti javni beležnik je samostalan i nezavisan. Javni beležnik je stručnjak iz oblasti prava, imenovan od strane ministra nadležnog za pravosuđe, koji na osnovu javnih ovlašćenja prihvata od stranaka izjave volje i daje im potrebnu pismenu formu i o tome izdaje isprave koje imaju karakter javnih isprava, čuva originale tih isprava i druge poverene dokumente, izdaje prepise isprava, javno potvrđuje činjenice, daje strankama savete o pitanjima koja su predmet njegove delatnosti i preduzima druge radnje i vrši druge poslove određene zakonom (član 2, stav 4). Javni beležnik nije zastupnik stranke, već lice koje je ovlašćeno da obavlja poslove određene Zakonom o javnom beležništvu (član 52, stav 1). Javni beležnik ne sme posredovati u zaključenju pravnih poslova, preuzeti jemstvo ili dati drugo obezbeđenje stranci u vezi neke službene radnje, a dužan je da vodi računa da ni lica koja kod njega rade ne preduzimaju takve radnje (član 52, stav 3). Javni beležnik je dužan da uskrati službenu radnju ako se njegovo učešće zahteva radi postizanja očigledno nedopuštenog ili nepoštenog cilja (član 53 stav 2), ako je radnja prema zakonu nedopuštena, ako sumnja da je stranka preduzima prividno ili da bi izbegla zakonske obaveze ili da bi protivpravno oštetila treće lice (član 53 stav 3), za lice koje zna ili je dužan znati da zbog maloletstva ili drugog zakonskog razloga ne može punovažno zaključivati pravne poslove, izuzev ako u postupku učestvuje zakonski zastupnik tog lica (član 53 stav 4). Takođe, javni beležnik je dužan da upozori stranku ukoliko smatra da nema pravo da zaključi određeni pravni posao. U ovom slučaju, odnosno o odbijanju javnog beležnika da sastavi javnobeležničku ispravu odlučuje Komora javnih beležnika po žalbi stranke. Javni beležnik ne sme biti član političke stranke, niti sme da finansira političku stranku, koaliciju niti kandidata na izborima. (Dečković, 2018:118)

RAZLOZI ZA UVOĐENJE JAVNOG BELEŽNIŠTVA – NOTARIJATA

Osnovni razlozi za uvođenje službe javnog beležništva jesu:

- Postizanje pravne sigurnosti;
- Rasterećenje pravosuđa;
- Efikasnost i ekonomičnost.

Primarni cilj svake države jeste postizanje pravne sigurnosti kao tekovine demokratskog uređenja društva koja će omogućiti efikasnu primenu i sprovođenje zakona, te stvoriti pravno okruženje koje će biti polazna osnova za ekonomski razvoj sistema. (Stojanović, 2017:173)

Uvođenje notarijata je povezano sadrugim reformama prava u Srbiji, a posebno sa reformom javnog registra nepokretnosti i reformom stvarnih prava kojima treba da

se povećava pravna sigurnost u pravnim poslovima kod prometa nepokretnosti, kao i reforma privrednog prava.

Uvođenjem javnog beležništva u cilju rasterećenja sudova postiže se indirektno putem izbegavanja sporova na osnovu javnobeležničkih akata i putem prenošenja određenih nadležnosti na notare iz oblasti vanparničnog sudstva. U vezi sa ovim, može se istaći sledeće:

□ Akti koje je sastavio notar, kao neutralan i stručan nosilac javne službe, dovode do većeg stepena pravne sigurnosti i izbegavanja sporova;

□ Javnobeležnički akt kojeg je notar u celosti sačinio (zapis ili zapis o potvrdi private isprave), može biti izvršna isprava koja u celosti zamenjuje pravosnažnu sudsku odluku i time se izbegavaju dugi i skupi parnični postupci, te rasterećuju sudovi, a istovremeno se postiže efikasnost i ekonomičnost učesnika u pravnom prometu;

□ Notari sačinjavaju notarske isprave o zasnivanju hipoteke, koje mogu biti izvršne, a što su do uvođenja notarijata radili sudovi. S tim u vezi sudovi u Srbiji će biti rasterećeni od ogromnog broja takvih predmeta;

□ Uvođenjem notarijata, sudovi neće vršiti overu potpisa na ugovorima o prometu nepokretnosti nego će se to raditi u sklopu sastavljanja javnobeležničkih akata o takvim ugovorima, pa će sudovi u Srbiji biti rasterećeni za dodatni angažman na tim predmetima;

□ Poveravanjem određenih vanparničkih postupaka koji spadaju u prirodu notarske delatnosti, kao što je npr. ostavinski postupak, postoji mogućnost dodatnog rasterećenja sudova, a što je uspešno učinjeno u mnogim zemljama – Austrija, Hrvatska, Makedonija itd.). (Simić, 2019:16)

Poslovi notarske službe doprinose efikasnosti i ekonomičnosti u pravnom prometu na način da nema čekanja u redovima i poslovi se veoma brzo završavaju kod notara, notarske isprave mogu biti i izvršne, notarska isprava je dokument sačinjen na osnovu onoga što su strane želele i izjavile pred notarom kao nepristrasnim savetnikom, izbegavanje dugih eventualno parničnih postupaka.

Javni beležnici se udružuju u Javnobeležničku komoru koja predstavlja „profesionalno udruženje osnovano sa ciljem da brine o ugledu, kredibilitetu i profesionalnom razvoju javnih beležnika, kao i zastupanju interesa javnih beležnika, javnobeležničkih pripravnika i javnobeležničkih pomoćnika. Jedan od osnovnih zadataka Javnobeležničke komore je uspostavljanje i poštovanje etičkog kodeksa članova Udruženja”. (<http://beleznik.org/index.php/sr/javnobeleznicka-komora-srbije>)

Takođe, komora donosi odluke, u skladu sa zakonom i Statutom, koje obavezuju javne beležnike, utvrđuje pravila javnobeležničke etike i stara se o poštovanju etičkog kodeksa, planira i organizuje stručno usavršavanje javnih beležnika, javnobeležničkih pomoćnika i javnobeležničkih pripravnika, kao i stručne obuke i pripreme kandidata za polaganje javnobeležničkog ispita. Takođe, jedan od bitnih zadataka Komore je uspostavljanje i razvoj saradnje s javnobeležničkim komorama u svetu.

U okviru funkcije jačanja pravne sigurnosti, javnim beležnicima su Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma (“Službeni glasnik RS” br. 113 od

17. Decembra 2017, 91 od 24. Decembra 2019) proširena ovlašćenja i obaveze koje podrazumevaju preduzimanje mera u cilju otkrivanja i sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma. Dakle, izvršavanjem ove obaveze notar postaje značajan faktor, ne samo u pogledu jačanja pravne sigurnosti transakcija i pravnih poslova između pojedinih pravnih subjekata, već i u pogledu jačanja opšte sigurnosti građana.

Pre nego što se ukaže na ulogu javnog beležnika u otkrivanju i dokazivanju pranja novca i finansiranja terorizma, odnosno u procesu analize i procene rizika od ova dva globalna problema, neophodno je osvrnuti se na pojmovno određenje i karakteristike ovih krivičnih dela koja imaju negativan uticaj na privredne reforme, privatizaciju, direktne strane investicije i uopšte ekonomski razvoj društva. Egzistiranje ovih krivičnih dela u ukupnoj masi kriminaliteta u jednoj zemlji doprinosi opadanju reputacije države, što predstavlja veliki problem naročito kod zemalja u razvoju, sprečavajući priliv stranih direktnih investicija.

PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA

Pranje novca predstavlja krivično delo koje sa fenomenološkog stanovišta predstavlja poseban oblik kriminaliteta koji u poslednjih nekoliko decenija poprima ogromne razmere i ujedno predstavlja veliku opasnost po privredni sistem svake države. Naime, profesionalni kriminalci, a naročito organizovane kriminalne grupe svojom kriminalnom delatnošću ostvaruju enormnu protivpravnu imovinsku korist usled čega se suočavaju sa činjenicom da istu treba nesmetano koristiti, a da se pritom ne ostavi trag koji bi mogao da ukaže na njihovu kriminalnu aktivnost. (Ivanović, 2014:683)

Pranje novca podrazumeva skup radnji kojima se prikriva poreklo ilegalno stečenog novca, a takav novac se prikazuje kao legalan. (Zirojević, 2014:17) Uživanje plodova kriminalne aktivnosti se povećavaju usled pranja novca, jer novac kriminalcima daje ekonomsku moć i oni mogu dalje da plasiraju dobit od kriminalnih dela, podstičući na taj način kriminalno ponašanje.

Terorizam je globalni problem, opasna pretnja koja je u formi straha prisutna u svesti svakog čoveka, jer smo svedoci intenziviranja terorističkih aktivnosti, posebno na tlu Evrope. Izraz terorizam potiče od latinske reči terror što znači užas i jak strah. Pojam terorizma je veoma složen i može se definisati kao smišljena, svrsishodna i često organizovana sistematska upotreba nasilja i zastrašivanja radi stvaranja ili iskorišćavanja straha građana i nosilaca vlasti, s ciljem proklamovanja izvesnih ideoloških, najčešće političkih vrednosti. Terorističke organizacije ne mogu da funkcionišu bez adekvatne finansijske podrške. Pojam finansiranja terorizma u najširem smislu obuhvata upotrebu finansijskih sredstava u svrhu nasilja radi ostvarivanja političkih ciljeva. (Đorđević&Ivković, 2016:67) Upravo nas ovo dovodi do veze između pranja novca i finansiranja terorizma. Naime, iako terorizam predstavlja politički delikt, odavno je primećena tesna povezanost terorizma sa organizovanim kriminalom, a posebno u sferi pranja novca. Kao što je to već istaknuto, sprovođenje terorističkih akcija zahteva ogromne količine novca, zbog čega terorističke organizacije pribegavaju vršenju raznih krivičnih dela, mahom u sferi organizovanog i privrednog kriminaliteta. Novac koji se stiče na ovaj način, potrebno

je fizički ubaciti u legalne finansijske tokove, kako bi isti mogao biti korišćen za finansiranje raznih aktivnosti terorističkih organizacija, koje kao krajnji cilj imaju stvaranje uslova za realizaciju tzv. terorističkih napada.

Uzevši u obzir sve napred navedeno o javno beležničkoj profesiji i njenoj ulozi u obezbeđivanju pravne sigurnosti, dolazimo konačno do pitanja uloge javnih beležnika u procesu otkrivanja i dokazivanja pranja novca i finansiranja terorizma.

ULOGA I ZNAČAJ JAVNIH BELEŽNIKA U OTKRIVANJU I DOKAZIVANJU PRANJA NOVCA I FINANSIRANJA TERORIZMA

Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma ("Službeni glasnik RS" br. 113 od 17. Decembra 2017, 91 od 24. Decembra 2019) u članu 1. propisuje da se ovim Zakonom utvrđuju radnje i mere koje se preduzimaju radi sprečavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorizma, a u član 4. propisuje da su, u smislu ovog Zakona, i javni beležnici u skladu sa posebnim odredbama ovog zakona. Posebne odredbe Zakona u članu 69. utvrđuju posebne obaveze javnih beležnika kao obveznika Zakona, a čije izvršavanje zavisi od sprovođenja opštih obaveza koje proističu iz člana 5. i 6. Zakona, što proizilazi iz činjenice da je za utvrđivanje elemenata osnova sumnje da se radi o pranju novca ili finansiranju terorizma, neophodno primeniti one odredbe Zakona koje sadrže osnove za utvrđenje tih elemenata i mere koje se u tim slučajevima moraju preduzimati.

Član 104. i 110. pomenutog Zakona propisuje da Javnobeležnička komora vrši nadzor nad primenom ovog Zakona od strane javnih beležnika. Član 114. ovog Zakona propisuje da organi nadležni za vršenje nadzora mogu da, samostalno ili u saradnji sa drugim organima, donose preporuke odnosno Smernice za primenu Zakona. Član 6. stav 1 Zakona propisuje obavezu obveznika da u skladu sa smernicama izradi i redovno ažurira analizu rizika od pranja novca i finansiranja terorizma. Javnobeležnička komora sastavlja listu indikatora za prepoznavanje lica i transakcija za koje postoje osnovi sumnje da se radi o pranju novca i finansiranju terorizma, a koju komora objavljuje na svom web site-u i koja se objavljuje na web site-u Uprave za sprečavanje pranja novca, a javni beležnici su dužni da je primenjuju u svakom konkretnom slučaju. U skladu sa članom 114. Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma ("Službeni glasnik RS" broj 113/17), a u vezi sa članom 6. stav 1 i čl. 104. stav 1. tačka 5 Zakona, izvršni odbor Javnobeležničke komore Srbije na sednici održanoj dana 11. oktobra 2018. godine doneo je smernice za procenu rizika od pranja novca i finansiranja terorizma kod javnih beležnika. Pomenute smernice propisuju uputstva, opšte principe i objašnjenja obaveza javnih beležnika u oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorista, a ne propisuju način, niti metodologiju, kao ni tačan redosled koraka za obveznika kako da sprovede internu procenu rizika, već treba da obezbede homogenost i jednoobraznost u zahtevima za primenu Zakona u javnobeležničkoj profesiji. (www.apml.gov.rs/REPOSITORY/2039)

Republika Srbija je svoje delovanje u oblasti borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma uskladila sa međunarodnim standardima i odgovarajućim

propisima Evropske unije koji se tiču ove oblasti i to donošenjem Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma iz 2009. godine. Međunarodne standarde u oblasti protiv pranja novca i finansiranja terorizma donosi Radna grupa za finansijsku akciju organizacije za kontrolu i sprečavanje pranja novca. Organizacija za kontrolu i sprečavanje pranja novca (engl. Financial Action Task Force - FATF) je nezavisno međuvladino telo koje razvija i promoviše politiku zaštite globalnog finansijskog sistema od pranja novca, finansiranja terorizma i širenja oružja za masovno uništenje. Preporuke FATF priznate su kao globalni standard u borbi protiv pranja novca (PN) i finansiranja terorizma (FT). U skladu sa ovim preporukama, u Republici Srbiji je uveden pristup zasnovan na analizi i proceni rizika od pranja novca i finansiranja terorizma koji obveznici vrše za svakog klijenta i poslovni odnos. Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma iz 2017. godine širi procenu rizika i na nivo samog obveznika.

U preporuci broj 22. FATF navodi se da će javni beležnici podlegati obavezama:

- Ispitivanja svih relevantnih faktora („due diligence“) korisnika usluga;
- Vođenja evidencije;
- Identifikacije politički izloženih osoba;
- Primene mera interne kontrole;
- Izveštavanja o sumnjivim transakcijama.

U skladu sa napred navedenim, javni beležnici su dužni da „identifikuju, procene i razumeju svoje rizike od pranja novca i finansiranja terorista i da razviju svoje praktične politike i procedure za procenu rizika, te da primenjuju resurse kako bi obezbedili da oni budu delotvorno smanjeni“. (www.apml.gov.rs/REPOSITORY/2039)

Sa aspekta postupka analize i procene rizika važno je još jednom naglasiti zbog čega se uopšte vrši pranje novca i kakve to veze ima sa finansiranjem terorizma. Najsveobuhvatniji odgovor na ovo pitanje „jeste da da se obavljaju da bi se omogućila „legalizacija“ kriminala i stvorila osnova za nesmetano finansiranje terorizma“.

U vezi sa napred navedenim, propisano je da analiza rizika mora da bude srazmerna prirodi i obimu poslovanja, kao i veličini obveznika, mora da uzme u obzir osnovne vrste rizika, a to su rizik stranke, geografski rizik, rizik transakcije i rizik usluge, kao i druge vrste rizika koje je javni beležnik identifikovao zbog specifičnosti poslovanja. Pod geografskim rizikom se podrazumeva procena izloženosti riziku od pranja novca i finansiranja terorizma koja zavisi od države porekla stranke, odnosno lica koje obavlja transakciju i područja odnosno teritorije gde je lociran obveznik. Viši rizik od pranja novca i finansiranja terorizma imaju stranke čije je poreklo iz države: - prema kojima su Ujedinjene nacije, Savet Evrope, OFAC, ili druge međunarodne organizacije primenile sankcije, embargo ili slične mere; - koje su od strane kredibilnih institucija (FATF, Savet Evrope, MMF, Svetska banka) označene kao države koje ne primenjuju adekvatne mere za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma; - koje su od strane kredibilnih institucija (FATF, Ujedinjene nacije) označene kao države koje podržavaju ili finansiraju terorističke aktivnosti ili organizacije; - koje su od strane kredibilnih institucija (Svetska banka, MMF) označene kao države s visokim stepenom korupcije i kriminala. Prema smernicama koje je donela Javnobeležnička komora, povećan rizik od pranja novca i finansiranja

terorizma nose stranke koje imaju ugovorni odnos i obavljaju poslovnu delatnost sa licima iz of-šor zona (tzv. zemlje poreskog raja), a nizak rizik od pranja novca može nositi stranka koja ima ugovorni odnos sa strankom iz regiona. U smernicama je posebna pažnja posvećena utvrđivanju pristupa riziku stranke. Propisano je da obveznik, odnosno javni beležnik, pristup riziku utvrdi na osnovu sopstvenih iskustava i poznavanja pravila poslovanja, primenjujući ograničenja iz Zakona i drugih propisa kojima je regulisano sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma. Naročito je bitno da obveznik, odnosno javni beležnik utvrdi postupak po kome utvrđuje da li je stranka ili pravno lice of-šor pravno lice, a u tom smislu može koristiti liste MMF-a, Svetske banke ili spisak zemalja koji je sastavni deo Pravilnika o listi jurisdikcija sa preferencijalnim poreskim sistemom (Službeni glasnik RS, broj 122/12). Ukoliko utvrdi da je stranka of-šor pravno lice, javni beležnik je dužan da pribavi pismenu izjavu od zastupnika stranke i da razmotri da li postoji osnov sumnje da se radi o pranju novca ili finansiranju terorizma i da o tome sastavi pisanu belešku i da je čuva u skladu sa Zakonom. Shodno zakonu, stranke kod kojih se primenjuju pojačane radnje i mere poznavanja i praćenja stranke jesu strani i domaći funkcioneri. Saglasno odredbama Zakona, funkcioner kao politički izložena ličnost predstavlja visoko rizičnu stranku i javni beležnik je dužan da sprovede analizu pre sklapanja poslovnog odnosa ili u iznosu većem od 15.000 eura, ako poslovni odnos nije uspostavljen. Podatak o tome da li je konkretno lice funkcioner ili ne, javni beležnik može pribaviti putem svojeručne potpisane pismene izjave koju stranka ispuni pre sklapanja poslovnog odnosa ili izvršenja transakcije. (www.apml.gov.rs/REPOSITORY/2039)

Prema Smernicama javnobeležničke komore, pismena izjava bi trebalo da uključuje sledeće podatke:

- Ime i prezime, stalno prebivalište, datum i mesto rođenja stranke koja sklapa poslovni odnos ili nalaže transakciju, broj, vrstu i naziv izdavaoca važećeg ličnog dokumenta;
- Izjavu da li je stranka prema kriterijumima iz Zakona, funkcioner – politički izloženo lice ili ne;
- Podatke o tome o kojoj vrsti politički izloženoj ličnosti se radi (da li se radi o ličnosti koja deluje ili je poslednje četiri godine delovala na istaknutoj javnoj dužnosti ili o članu porodice politički izložene ličnosti ili o bliskom saradniku politički izložene ličnosti);
- Podatke o vremenu obavljanja te funkcije, ako je stranka lice koje deluje ili je delovala u prethodne četiri godine na istaknutoj javnoj dužnosti;
- Podatke o vrsti javne funkcije koju lice obavlja;
- Podatke o porodičnom odnosu ako je stranka član porodice politički izložene ličnosti;
- Podatke o načinu poslovne saradnje, ako je stranka bliski saradnik lica.

Dalje, u smernicama je takođe navedeno da javni beležnik može podatke o funkcioneru da pribavi i na osnovu javnih podataka, ali uz napomenu da javni beležnik sam prosuđuje u kojoj meri i u kom obimu će smatrati verodostojnim i za analizu relevantnim javno dostupne informacije o politički izloženim licima. Javni podaci su dostupni na internet stranicama Agencije za borbu protiv korupcije, internet

stranicama državnih organa nadležnih za vođenje registra funkcionera drugih država, konzularnih predstavništava ili ambasada stranih država u Republici Srbiji, odnosno pri Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije i drugim javno dostupnih baza podataka. Pojačana analiza rizika kod politički izloženih stranaka je preventivnog karaktera i ne sme imati kazneni karakter, a odbijanje poslovnog odnosa sa strankom samo na osnovu činjenice da se radi o politički izloženoj osobi, suprotno je svrsi Zakona i preporuka FATF-a. Takođe, situacija koja doprinosi da se stranka uvrsti u visok rizik je kada se poslovni odnos zasniva, a stranka nije prisutna, bilo da je u pitanju fizičko ili pravno lice. U ovoj situaciji javni beležnik je dužan da pribavi dodatne podatke o identitetu stranke, kao što su dodatne isprave, poslovna dokumentacija, ovlašćenja potpisana od strane odgovornog lica, da utvrdi razlog uspostavljanja poslovnog odnosa bez fizičkog prisustva, utvrdi razloge uspostavljanja poslovnog odnosa u Srbiji, ostvari dodatni kontakt sa klijentom putem telefona, emaila, skype-a, viber-a ili na drugi način. Kada u pravnom poslu učestvuje punomoćnik, javni beležnik ne odgovara za identifikaciju vlastodavca, već odgovara na nivou prijave sumnjivih transakcija Upravi.

Kada je u pitanju rizik usluge, takođe prema Smernicama Javnobeležničke komore, pod ovim rizikom se podrazumeva da prilikom sastavljanja ili potvrđivanja javnobeležničke isprave postoje indikatori da se radi o elementima pravnog posla koji su fiktivni ili simulovani i da prikrivaju nedozvoljeni cilj:

- Obavljanje poslova prometa nekretnina između stranaka u neuobičajeno kratkom vremenskom razdoblju i bez vidljivog pravnog, ekonomskog ili drugog opravdanog razloga,
- Usluge kod kojih javni beležnici, delujući kao ovlašćena lica za vođenje depozitnih računa, stvarno obavljaju primanje i prenos sredstava kroz račune stranke, za novčana sredstva za koje postoji osnovana sumnja porekla,
- Uplate kod kojih je javnom beležniku jasno da se radi o nesrazmernoj naknadi, npr. kada stranka ne navede opravdane razloge za iznos naknade,
- Neuobičajeno visoke vrednosti imovine ili neuobičajeno velike transakcije u poređenju sa onima koje se mogu očekivati od stranaka sličnog profila, mogu biti pokazatelj da stranka treba da bude svrstana u viši rizik, a inače ne bi bila označena kao takva,
- Punomoćja data pod neuobičajenim uslovima, a razlozi dati za ove uslove nisu jasni ili su nelogični.

U Smernicama Javnobeležničke komore jasno su navedene vrste transakcija za koje se sastavljaju ili potvrđuju javnobeležničke isprave kod kojih se vrši procena rizika u odnosu na obavezu stranke, a te transakcije su vezane za promet nepokretnosti, statusne promene privrednog društva koje obuhvataju promet nepokretnosti, transakcije koje obuhvataju stranke sa prebivalištem u poreskim utočištima, transakcije koje se obavljaju u ime maloletnih lica, lica sa invaliditetom ili drugih osoba koje nisu ekonomski sposobne za takvu transakciju, transakcije koje obuhvataju osobe okrivljene u sudskom postupku ili osuđene za krivična dela, transakcije koje uključuju privredna društva koja su registrovana u poreskim utočištima, transakcije kod prometa nekretnina u kojima stranke ne pokazuju posebno interesovanje za karakteristike nekretnine koja je predmet prometa (kvalitet gradnje, lokacija, datum završetka radova) pribavljanje upotrebne dozvole, transakcije kod

kojih stranke ne izgledaju posebno zainteresovane za postizanje povoljnije cene za transakciju ili za ugovaranje boljih uslova plaćanja, transakcije stranaka u poslovima koje za predmet imaju zajam novca, transakcije od nepovezanih ili nepoznatih trećih lica, transakcije koje se odnose na nasledno pravo u kojima je ostavilac bio poznat javnom beležniku kao osoba koja je bila osuđivana ili za koju postoji sumnja.

Osnovna smernica javnih beležnika prilikom sastavljanja javnobeležničkog zapisa i potvrđivanja privatne isprave (solemnizacije) je lista indikatora za prepoznavanje lica i transakcija za koje postoje osnovi sumnje da se radi o pranju novca i finansiranju terorizma koju je izradila Uprava za sprečavanje pranja novca.

Republika Srbija je u junu mesecu 2018. godine izradila Nacionalnu procenu rizika od pranja i finansiranja terorizma, na osnovu analiza „Procena pretnji“ i „Ranjivost od finansiranja terorizma“ za period od 01.01.2013. do 31.12.2017. godine čiji rezultati predstavljaju veoma korisnu informacionu osnovu i podršku svim obveznicima izrade analize rizika od pranja novca i finansiranja terorizma, među kojima su i javni beležnici.

Prema Nacionalnoj proceni rizika sektori koji su najizloženiji pretnji od pranja novca jesu: sektor nekretnina, sektor organizovanja igara na sreću, bankarski sektor, sektor menjača, kazina i računovođa. Advokati i platne institucije su predstavljaju sektore koji su izloženi srednjem riziku pretnje od pranja novca. Srednje nizak stepen izloženosti imaju sektori tržišta kapitala, revizora i lizinga. Nizak rizik izloženosti imaju sektor javnih beležnika, faktoringa i osiguravajuća društva.

Javni beležnik prilikom procene rizika mora uzeti u obzir ove činjenice, a posebno one koje se odnose na pretnje i sektore koji su najizloženiji pretnji od pranja novca. Kako je po Nacionalnoj proceni rizika sektor nekretnina okarakterisan kao najizloženiji sektor od pretnji od pranja novca, javni beležnik je dužan da u obavljanju poslova iz svoje nadležnosti posebnu pažnju posveti pravnim poslovima koji se odnose na promet i raspolaganje nepokretnostima.

Nacionalna procena rizika od finansiranja terorizma doneta je sagledavanjem pretnji od terorizma, uticaja na pretnju od finansiranja terorizma, pretnje od finansiranja terorizma i ranjivosti od finansiranja terorizma i utvrđeno je da je rizik od finansiranja terorizma u Republici Srbiji srednji.

ZAKLJUČAK

Pranje novca i finansiranje terorizma jesu krivična dela koja predstavljaju ozbiljnu pretnju, po finansijski sistem, društvo i privredu u celini svake zemlje nanoseći mu ogromnu štetu, kao i za celokupnu bezbednost njenih građana. Najveći negativni efekti pranja novca jesu smanjenje državnih prihoda i povećanje „sive ekonomije“. Otkrivanje i dokazivanje pranja novca i finansiranja terorizma jeste jedan veoma otežani posao, jer put „prljavog novca“ nije lako uočiti i prepoznati, jer svakodnevno dobija nove pojavne oblike kroz razna sredstva i metode. Uloga javnih beležnika u otkrivanju ova dva globalna problema jeste od naročite važnosti, uzimajući u obzir ovlašćenja i obaveze koje su im Zakonom o javnom beležništvu i Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma dodeljene.

U Republici Srbiji postupci za sprečavanje pranja novca predstavljaju relativno novu oblast. Upravo angažovanje određenih institucija i pojedinaca određenih profesija doprinosi rešavanju ovog problema. Pre svega, najvažnije je unapređivanje svesti o ovom razarajućem problemu, a to podrazumeva kontinuirano usavršavanje i osposobljavanje, kao i kontinuirano informisanje o načinima borbe protiv pranja novca i finansiranja terorizma. Takođe, u istoj meri je značajno da svi obveznici koji su dužni po Zakonu da sprovode mere i radnje u borbi protiv pranja nova i finansiranja terorizma urade svoj zadatak. Imajući u obzir kategorizaciju rizika prema sektorima i njihovim izloženostima, odnosno njihovom podobnosti za pojavu pranja novca i finansiranja terorizma, s jedne strane, i poslova koje obavljaju javni beležnici, a koji su u tesnoj vezi sa ovim „rizičnim“ sektorima, s druge strane, stavlja javne beležnike u samu žižu obveznika, koji su možda i u najboljoj poziciji da ovakve kriminalne radnje identifikuju i preduzmu mere prijavljivanja istih.

LITERATURE

1. Brašić Stojanović, J. 2017. Uticaj pravne sigurnosti na strane direktne investicije i privredni razvoj.
2. Dečković, S. 2018. Položaj javnog beležnika u ostavinskom postupku, Pravne teme, god.6. br.12, časopis Departmana za pravne nauke Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru, ISSN 2334-8100, Internacionalni univerzitet, Novi Pazar, str. 116-124.
3. Đorđević I., Ivković N. 2016. Terorizam kao negacija demokratije I napad na ustavno uređenje, Bezbednost, vol 58, br. 1.
4. Ivanović R.A., Ivanović, A. 2014. Pranje novca i sektor računovodstva u Republici Srbiji, zbornik radova: IV međunarodna naučna konferencija „Od krize prema razvoju“, Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka.
5. Judges' Committee on Notaries Public, Manual For Notaries Public, The Cincinnati Bar Association, USA, str. 2.
6. Knežević-Popović D.2010. Notar kao činilac pravne sigurnosti – savremeni aspekti“, Naučni skup sa međunarodnim učešćem Sinergija .
7. Luscombe, D./Riley-Smith, J. 2008. The New Cambridge Medieval History, UK: Cambridge University Press, Volume IV c. 1024-c. 1198 Part 1.
8. Marković, S. 2010. Notarijati medievalnih komuna crnogorskog primorja (Odrzi antičkog nasleđa, autonomnosti urbaniteta i humanističkog univerzalizma)“ Acta Histriae, 18/2010.
9. Nedeljković R. 2015. Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije.
10. Oruč, E. 2012. Nastanak i razvoj institucije notara.
11. Simičić R. 2019. Notarsko pravo.
12. Zirojević A. 2017. Savremene tendencije u načinima pranja novca i sprečavanja terorizma u Republici Srbiji.
13. http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/2039_1_azurirane_smernice_za_procenu_rizika_od_pranja_novca_kod_jb_od_11-10-2018.pdf
14. http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/1325_fatf-preporuke-2012.pdf

RESUME

Money laundering and terrorist financing are criminal acts that pose a serious threat to the financial system, society and economy of each country as a whole, causing enormous damage to it, as well as to the overall security of its citizens. The biggest negative effects of money laundering are the reduction of state revenues and the increase of the "gray economy". Detecting and proving money laundering and terrorist financing is a very difficult task, because the path of "dirty money" is not easy to spot and recognize, because it takes on new forms every day through various means and methods. The role of notaries in detecting these two global problems is of particular importance, taking into account the powers and obligations assigned to them by the Law on Notaries and the Law on Prevention of Money Laundering and Terrorist Financing.

In the Republic of Serbia, anti-money laundering procedures are a relatively new area. It is the engagement of certain institutions and individuals of certain professions that contributes to solving this problem. First of all, the most important thing is to raise awareness about this devastating problem, and that means continuous training and education, as well as continuous information on ways to fight money laundering and terrorist financing. Also, it is equally important that all taxpayers who are obliged by law to carry out measures and actions in the fight against money laundering and terrorist financing do their job. Considering the categorization of risks according to sectors and their exposures, ie their suitability for the occurrence of money laundering and terrorist financing, on the one hand, and activities performed by notaries, which are closely related to these "risky" sectors, on the other hand, puts notaries public at the heart of taxpayers, who are perhaps in the best position to identify such criminal acts and take measures to report them.

PRAVNI SISTEM I INSTITUCIJE EVROPSKE UNIJE

Latif Šaćić

Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
l.sacic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Rad se bavi načinom funkcionisanja Evropske unije, objašnjavajući šta to čini pravni sistem, koji su izvori prava unutar unije, kao i to koji su organi koji čine Evropsku uniju. Autor navodi kako je tekao razvoj Unije, koja je iz zajednice za ugallj i čelik prerasla u ono što danas jeste, a to je Evropska unija, zatim navodi način funkcionisanja svakog organa Unije pojedinačno: Evropskog parlamenta, Evropske komisije, Evropskog saveta, Saveta ministara i Evropskog suda pravde.

Ključne reči: *Evropska unija, pravni sistem, Evropski parlament, Evropska komisija, Evropski savet, Savet ministara i Evropski sud pravde.*

LEGAL SYSTEM AND INSTITUTIONS OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

The paper deals with the way the European Union functions, explaining what the legal system does, what are the sources of law within the Union, as well as what are the bodies that make up the European Union. The author states how the development of the Union, which has grown from a coal and steel community to what it is today, and that is the European Union, then states the way of functioning of each body of the Union individually: European Parliament, European Commission, European Council, Council of Ministers and European Court of Justice.

Keywords: *European Union, legal system, European Parliament, European Commission, European Council, Council of Ministers and European Court of Justice.*

UVOD

Evropska Unija deluje, odnosno izvršava poverene zadatke pomoću organa i sprovođenjem propisa koji čine komunitarno pravo. Posmatrani zajedno, organi čine tzv. institucionalni okvir. Prema odredbama člana 13. Ugovora o Evropskoj uniji, Unija raspolaze institucionalnim okvirom koji ima za cilj da unapredjuje njene vrednosti, ostvaruje postavljene ciljeve, služi interesima Unije, njenim građanima i državama članicama, obezbeđuje koherentnost, delotvornost i kontinuitet njenih politika i akcija. Institucionalni okvir čine institucije ili sledeći organi: Evropski parlament, Evropski savet, Savet, Evropska komisija, Sud pravde Evropske unije, Evropska centralna banka i Finansijski sud. Navedeni organi se mogu posmatrati i podeliti u političke i pravosudne. Pored osnovnih, postoje i savetodavni organi: Ekonomski i socijalni komitet i Komitet regiona, kao i drugi organi i pomoćna tela. Za sve organe važi pravilo i obaveza da mogu delovati samo u okviru poverenih nadležnosti pri čemu su dužni da između sebe ostvaruju međusobnu saradnju.

Evropski parlament je jedna od glavnih institucija nekada Evropskih zajednica i danas Evropske unije koji je tokom razvoja evropskih integracija konstantno proširivao svoje nadležnosti i time dobijao na značaju. Evropski parlament je jedina neposredno izabrana institucija Evropske unije koja predstavlja sve narode okupljene u Uniji. Isti predstavlja sui generis organ, čime dodatno podržava nadnacionalnu prirodu ove organizacije. Druga važna institucija Evropske unije je Komisija, kao jedna od glavnih institucija specifičnog karaktera, koja od samog početka integracije ima zadatak da jednoglasno izražava interes Zajednice, a kasnije i Unije. Evropska komisija je nadležna da kontroliše sprovođenje osnivačkih ugovora i rad ostalih institucija Evropske unije. Institucionalna mreža Unije obuhvata dva saveta: Savet Evropske unije i Evropski savet. Iako su ova dva organa imenjaci, potrebno ih je razlikovati zbog nadležnosti koje imaju i njihovog položaja u organizacionoj šemi Evropske unije. Dva saveta imaju i nešto zajedničko: oba tela okupljaju predstavnike koje direktno delegiraju njihove države, te se preko njih neposredno izražava volja država članica. Dok Evropski parlament predstavlja interese građana Evropske unije, a Evropska komisija interese Evropske unije kao organizacije, Savet Evropske unije i Evropski savet zastupaju interese originarnih nosilaca vlasti - država članica. U tom pogledu međuvladin karakter ovih institucija predstavlja protivtežu supranacionalnoj prirodi Evropske komisije i Evropskog parlamenta. Legitimitet oba saveta izvodi se iz činjenice da su predstavnici vlade demokratski izabrani unutar država članica. Uloga i nadležnost koje imaju oba saveta dokaz su direktnog uticaja država članica u institucionalnoj strukturi Evropske unije. Države članice predstavljaju temelj Evropske unije i smatraju se glavnim kada je u pitanju nastanak osnivačkih ugovora. Na nivou međuvladinih konferencija donose odluke o reformama osnivačkih ugovora, dok u okviru Evropskog saveta donose najvažnije političke odluke o razvoju Unije. U okviru Saveta Evropske unije države članice deluju kao glavni nosioci zakonodavne vlasti zajedno sa Evropskim parlamentom uz učešće Evropske komisije. Savet Evropske unije terminološki se označava i kao Savet ministara ili samo Savet, te ukoliko ugovori ili pravni akti upućuju na Savet, smatra se da se upućivanje odnosi na Savet EU.

Naime, Savet je ustanovljen Ugovorom o osnivanju Evropske zajednice za ugalj i čelik (1951) i postao je zajednička institucija za sve tri zajednice na osnovu Ugovora o fuziji (1965). Osnovna obeležja Saveta su njegova zakonodavna i budžetska nadležnost. Ovlašćen je da donosi obavezujuće pravne akte. Institucija Evropskog saveta nije bila predviđena Ugovorom iz Pariza. Prvi put se pominje u Jedinstvenom evropskom aktu iz 1986. godine kao telo koje okuplja šefove država i vlada i predsednika Komisije. Za razliku od Saveta, Evropski savet ne može usvajati pravne akte, već samo određuje opšte političke smernice razvoja Unije koje će potom ostale glavne institucije formulisati i usvojiti u formi pravnih akata. Dakle, Evropski savet čine šefovi država ili vlada članica i predsednik Komisije koji se sastaju najmanje dva puta godišnje. Njih prate ministri zaduženi za spoljne poslove država članica i član Komisije. Opšta nadležnost ovog, pre svega političkog, organa Evropske unije je da daje neposredni podsticaj za razvoj Unije i da određuje njenu opštu političku orijentaciju i prioritete. Drugačije rečeno, Evropski savet presudno utiče na kreiranje mira i spoljne politike Unije, ali nema zakonodavnu nadležnost. Odlučuje

jednoglasno, što u praksi veoma često dovodi do poteškoća, osim ako Ugovorom nije predviđeno drugačije.

ISTORIJSKI OSVRT NA NASTANAK I ZNAČAJ EVROPSKE UNIJE I NJENIH INSTITUCIJA

Tokom 1950. godine prvi put je uspostavljen koncept evropskog trgovinskog prostora. Evropska zajednica za uglj i čelik imala je šest članova osnivača: Belgija, Francuska, Nemačka, Italija, Luksemburg i Holandija. Rimskim ugovorom je 1957. uspostavljeno zajedničko tržište. Ukinuo je carine 1968. godine i uveo standardne politike, posebno u trgovini i poljoprivredi. Godine 1973. dodali su Dansku, Irsku i Ujedinjeno Kraljevstvo. Prvi parlament nastao je 1979. Grčka se pridružila 1981. godine, a Španija i Portugal 1986. godine. Mastriškim ugovorom 1993. godine uspostavljeno je zajedničko tržište Evropske unije. Dve godine kasnije, EU su dodale Austriju, Švedsku i Finsku. Tokom 2004. godine pridružilo se još dvanaest država: Bugarska, Kipar, Češka, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Malta, Poljska, Rumunija, Slovačka i Slovenija. Tokom 2007. godine u Evropsku uniju su ušle Rumunija i Bugarska, da bi 2013. godine i Hrvatska postala članica Evropske unije.

Lisabonski ugovor je 2009. godine povećao ovlašćenja Evropskog parlamenta. EU je dao zakonske ovlasti za pregovaranje i potpisivanje međunarodnih ugovora. Povećala je ovlašćenja EU, graničnu kontrolu, imigraciju, pravosudnu saradnju u građanskim i krivičnim stvarima i policijsku saradnju. Odustala je od ideje o evropskom ustavu. Međunarodnim ugovorima je još uvijek uspostavljeno evropsko pravo. Evropska unija je ujedinjeno trgovinsko i monetarno telo 28 država članica. Eliminise sve granične kontrole između članova. To omogućava slobodan protok robe i ljudi, osim slučajnih provera na licu mesta za kriminal i drogu. EU prenosi najsavremenije tehnologije svojim članicama (Vukadinović, 2008:97). Oblasti koje imaju koristi su zaštita životne sredine, istraživanje i razvoj i energija.

KOMUNITARNO PRAVO EVROPSKE UNIJE KAO OBLIK PRAVNOG SISTEMA

Komunitarno pravo (*acquis communautaire*) čine propisi koje su doneli organi Evropske unije (nekada Zajednice), propisi koje su donele države članice u cilju njihovog sprovođenja, komunitarna pravna načela i odluke Evropskog suda pravde i Prvostepenog suda. Članice Unije priznaju propise komunitarnog prava kao važeće pravo. Oni se direktno i neposredno primenjuju i proizvode pravno dejstvo. Subjekti komunitarnog prava, države, preduzeća i pojedinci se mogu neposredno pozivati na odredbe komunitarnog prava i tražiti zaštitu pred nacionalnim sudovima. Jasno je da komunitarno pravo ima jaču pravnu snagu od normi nacionalnog, domaćeg prava država članica, što implicira da u slučaju njihovog sukoba potonje moraju biti zanemarene.

Uobičajeno je da se izvori prava Evropske unije dele na primarne i sekundarne. Primarne izvore čine pravne norme sadržane u aktima koje su države članice donele pri obavljanju njihove ugovorne i ustavne funkcije, delujući kao subjekti

međunarodnog prava i osnivači Evropskih zajednica i kasnije Evropske unije. To su Osnivački ugovori, njihovi aneksi i protokoli, koji zajedno sa opštim pravnim principima čine tzv. tvrdo jezgro Evropske unije (Prokopijević, 2010:103). Posmatrano hijerarhijski, ove norme imaju primat nad ostalim pravnim izvorima komunitarnog prava.

Sekundarni izvori prava Evropske unije uključuju pravne akte koje njene institucije donose u okviru nadležnosti dodeljenih Osnivačkim ugovorima, a to su uredbe, direktive, odluke, mišljenja i preporuke. Takođe, važan izvor prava Evropske unije čini i praksa Evropskog suda pravde, svi međunarodni sporazumi koje su samostalno ili zajednički zaključile Unija i države članice sa trećim stranama i međusobno, kao i međunarodno običajno pravo i opšti pravni principi, ljudska prava.

Postojanje i rad Evropskog suda pravde predstavlja garanciju poštovanja komunitarnog prava. Sud je nezavistan i vrši nadzor nad postupcima organa zajednice i država članica. Pored toga što donosi odluku da li je neka institucija ili država članica prekršila važeće pravo, isti tumači i tekstove komunitarnog prava. Kao sud poslednje instance, Evropski sud pravde donosi odluke koje se ne mogu osporiti i koje su obavezne i za države članice i za organe Unije (Pušara, 2000:37).

U zaštitu komunitarnog prava su uključeni najviši organi Evropske unije, što čini da zaštita bude efektivna, ali i da pojedinačni pravni sistemi država članica bez izuzetaka inkorporišu odredbe komunitarnog prava. Takođe, uloga Komisije u postupku zaštite komunitarnog prava je veoma značajna, jer ukoliko posumnja da država članica krši neku ugovorom preduzetu obavezu, ista će taj slučaj ispitati i proceniti da li ima dovoljno dokaza da se postupak pokrene. Njena uloga je i da posle procene da upozorenje povodom spornog pitanja koje je obavezujuće, ali i da ostavi datoj državi članici određeni rok da uputstva ispuni. Ukoliko potonja ne odgovori na upozorenje, Komisija stiče pravo da pokrene postupak pred Evropskim sudom pravde. Države članice takođe imaju mogućnost da tuže drugu državu članicu, ali u praksi to izbegavaju i radije se međudržavni nesporazumi rešavaju političkim putem. Ukoliko se država članica odluči na taj potez, prethodno mora da se obrati Evropskoj komisiji. Kontinuiranim proširenjem Evropske unije broj postupaka pred Evropskim sudom pravde je rastao i tako smanjio njegovu efikasnost, pa je upravo iz tog razloga 1989. godine Savet ministara doneo odluku o formiranju Prvostepenog suda, čime je u određenoj meri Evropski sud pravde rasterećen. Supremacija komunitarnog prava u oblastima koje reguliše je jasna, ali se često pred nacionalnim sudovima postavi pitanje na koji način treba doneti presudu da bi bila u skladu sa pravom Unije. Značajni institut koji rešava taj problem jeste postupak pribavljanja odluke o predhodnom pitanju (Stefanović, 2011:73).

Putem tog instituta se uspostavlja jedinstvo u tumačenju i primeni komunitarnog prava u nacionalnim pravnim sistemima. Tim postupkom se u praksi vrši jak uticaj na države članice. Kroz primenu ovog postupka se najbolje vidi odnos nacionalnog i komunitarnog prava. Kao odrednica odnosa nacionalnog i komunitarnog prava mogu se koristiti: princip neposrednog delovanja komunitarnog prava i princip nadređenosti komunitarnog prava u slučaju sukoba. Princip neposrednog delovanja komunitarnog prava se odnosi na mogućnost individualnih subjekata prava da zahtevaju od nacionalnog suda da zaštiti njihova prava koja proističu neposredno iz Ugovora ili drugih komunitarnih akata. Ovaj spor se ne vodi

pred Evropskim sudom pravde, već pred nacionalnim sudom određene države članice. Nacionalni sud najviše instance je dužan da ukoliko se pojavi pitanje tumačenja ili primene komunitarnog prava odmah zaustavi postupak i od Evropskog suda pravde zatraži tumačenje. Tumačenje je obavezujućeg karaktera i uvek se donosi u formi presude.

Evropski sud pravde nije nadležan da tumači ili ukida nacionalno pravo. On je ograničen na tumačenje komunitarnog prava i procenu važenja akata. I pored ovog pravila isti dobija sve veći broj pitanja koja su vezana za tumačenje nacionalnog prava, ali zbog važnosti donošenja odluka koje su u skladu sa tumačenjima Suda, on taj problem rešava preformulacijom pitanja, svodeći problem na tumačenje komunitarnog prava. Bitno je napomenuti da nacionalni sudovi imaju isključivu vlast da odrede sadržaj pitanja koje postavljaju. U slučaju *Costa v. Enel* je postavljen princip jasne odvojenosti funkcija između nacionalnih sudova i Evropskog suda pravde, i da potonji ne može da istražuje činjenice u slučaju niti da kritikuje osnove za traženje tumačenja (Burda, 2010:167). Kada god nacionalni sud postavi pitanje koje se tiče komunitarnog prava, Evropski sud pravde je dužan da donese presudu.

Značaj ovog principa ruši mnoštvo izuzetaka koje je sam Sud uspostavio. Jedan od poslednjih slučajeva u kojima se isti nije vodio ovim principom jeste *Bacardi* odluka u kojoj je Sud osporio svoju nadležnost u slučaju kada je u skladu sa francuskim zakonom o borbi protiv pušenja i alkoholizma slučaj vođen pred engleskim sudom. U ovoj odluci Sud je istako da jeste neophodno da nacionalni sudovi objasne, ukoliko razlog ne proizilazi direktno iz spisa, zasto smatraju da je neophodno da dobiju odgovor na pitanje, da objasne činjenični i zakonski kontekst tog pitanja.

PRINCIP NADNACIONALNOSTI U EVROPSKOJ UNIJI

Od svog osnivanja Evropska zajednica za uglj i čelik, je bila tipična međunarodna organizacija. Ideja je bila da se evropske države, pre svih Francuska i Nemačka, okupe oko malih stvari od zajedničkog interesa sa perspektivom da se oblasti saradnje prošire. Prihvaćen je koncept sektorskog razvoja i integracija evropskih država korak po korak. Kasnije, 1992. godine je stvorena Evropska unija čija se struktura upoređuje sa hramom i počiva na tri stuba. Prvi stub su činile Evropske zajednice, drugi je predstavljen zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom, dok je treći obuhvatao saradnju u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova. Što se samog pojma nadnacionalnosti tiče, isti se može odrediti kao prenošenje nekih klasičnih državnih ovlašćenja na viši nivo, nivo međunarodne organizacije, odricanje od dela suvereniteta zarad koristi koje države dobijaju tim činom i pristanak na poštovanje svih odluka donetih na tom nivou. Unija je tada (1992. godine) bila nadnacionalna samo u svom prvom stubu.

Evropska unija je subjekt međunarodnog prava i shodno tome ona može da zaključuje međunarodne ugovore. Takođe, ima aktivno i pasivno pravo poslanstva, uživa privilegije i imunitete i može biti članica drugih međunarodnih organizacija. Osim međunarodno-pravnog subjektiviteta, ona ima i status pravnog lica (pravo da stiče pokretnu i nepokretnu imovinu, parničnu sposobnost), (Vukadinović, 2008:91).

Sam princip nadnacionalnosti ogleda se u sastavu njenih institucija. Pored međudržavnih organa – Evropskog saveta i Saveta ministara – u kojima su interesi država direktno predstavljeni, Unija ima i supranacionalne organe – Evropsku komisiju, Evropski parlament i Evropski sud pravde. Njihova naddržavnost se ispoljava u tome što u njima nisu predstavljene države, već oni deluju isključivo u korist Unije (Ilić, 2002:68).

INSTITUCIJE EVROPSKE UNIJE

EVROPSKI PARLAMENT

Evropski parlament je jedina neposredno izabrana institucija Unije i predstavlja narode država članica. Izvorno su Zajednice raspolagale Parlamentarnom skupštinom u koju su delegirani predstavnici nacionalnih parlamenata. Sedište Parlamenta je u Strazburu, gde se održavaju mesečne plenarne sednice, dok se sednice Odbora i vanredne sednice održavaju u Briselu. Predsednik, četrnaest potpredsednika i pet poverenika (Questor) čine Sekretarijat parlamenta, i svi se biraju na mandatni period od 30 meseci.

Prvi neposredni izbori za EP održani su 1979. godine. Mandat članova Parlamenta je pet godina, dok se glasanje za poslanike odvija u okviru svake države članice u skladu sa nacionalnim izbornim zakonodavstvom, ali se u svim državama odvija istog dana. Broj poslanika jedne države zavisi od broja stanovnika i svaka raspolaže određenom kvotom. U Evropskom parlamentu se poslanici ne grupišu u poslaničke klubove na nacionalnoj, već po političkoj i programskoj osnovi (Đurić, 2000:114).

U zavisnosti od pitanja o kom se raspravlja, Parlament odlučuje prostom, apsolutnom ili kvalifikovanom (dvotrećinska) većinom. Njegove nadležnosti su tokom vremena proširene, tako da od početno konsultativnog organa prerasta u zakonodavni koji, zajedno sa Svetom, učestvuje u procesu odlučivanja (postupci saradnje, saglasnosti i saodlučivanja). Kao neke od glavnih nadležnosti Parlamenta treba napomenuti davanje saglasnosti na izbor Komisije i imenovanje njenog predsednika, izglasavanje nepoverenja Komisiji, izbor Ombudsmana, pravo postavljanja pitanja i interpelacija Komisiji i Svetu, izglasavanje budžeta, formiranje anketne komisije ili odbora. Primetno je da postoji tendencija jačanja uloge Evropskog parlamenta, a samim tim i nadnacionalnih elemenata u Evropskoj uniji tokom njenog razvoja.

EVROPSKA KOMISIJA

Evropska komisija je jedan od glavnih organa Evropske unije. Sastoji se od kolegijuma od 28 članova, po jednog iz svake države. Članove komisije bira, na predlog predsednika, uz konsultacije sa svim državama, Svet ministara kvalifikovanom većinom uz saglasnost Evropskog parlamenta. Odluke donosi većinom glasova, mada se teži konsenzusu. Komisija važi za pravu evropsku instituciju, čiji su se članovi obavezali da rade za dobrobit Unije i radne zadatke obavljaju nezavisno od svojih vlada. Pored Saveta i Evropskog parlamenta, Komisija

ima centralnu ulogu prilikom kreiranja komunitarnih akata kao ekskluzivni inicijator. Ona predstavlja zajednicu u odnosima sa trećim državama i međunarodnim organizacijama. Raspolaze budžetom nakon njegovog usvajanja, čuvar je prava Unije i raspolaze pravom tužbe pred Evropskim sudom pravde.

Komisija je jedna od glavnih institucija Evropske unije i predstavlja zanimljivo hibridno institucionalno rešenje budući da je najveći administrativni organ Unije, ali i značajan politički činilac. Od samog početka integracije njen je zadatak da jednoglasno izražava interes Zajednice, a kasnije i Unije. Najlojalniji je čuvar evropske integracije i osnivačkih ugovora. Jedan od njenih osnovnih zadataka je da obezbedi pravilno funkcionisanje i razvoj zajedničkog tržišta, pa se zato smatra institucijom koja je najznačajnija za unapređenje evropskih integracija. Iako okuplja jednak broj predstavnika svih država članica koje predlažu njihove vlade, Komisija i njeni članovi su nezavisni u svom radu i izražavaju isključivo političku volju Unije (Vukadinović, 2008:147).

Kako bi to i postigla, Evropska komisija je nadležna da kontroliše sprovođenje osnivačkih ugovora i rad ostalih institucija Unije, raspolaze ovlašćenjem da predlaže donošenje pravnih akata Unije, da istu predstavlja prema trećim državama i organizacijama i pregovara o međunarodnim ugovorima koje zaključuje Unija. Na početku evropskih integracija postojale su tri komisije, odnosno Visoka vlast za Evropsku zajednicu za uglj i čelik i po jedna komisija za Evropsku ekonomsku zajednicu i Euroatom. Potpisivanjem i kasnijim stupanjem na snagu Ugovora iz Mاستrihta, nekada Komisija Evropskih zajednica tada dobija naziv Evropska komisija.

EVROPSKI SAVET

Evropski savet je najviši politički organ zajednice koji određuje politiku razvoja Unije. Sastoji se od šefova država ili vlada članica i predstavlja najuticajniji organ međuvladine saradnje čije odluke su obavezne za sve institucije Unije. Cilj osnivanja Evropskog saveta je spoljno-politička saradnja, ali treba napomenuti da nema svojstvo institucije Unije. Reč je o instituciji koja se bavi važnim pitanjima i sve odluke koje donese su veliki podsticaj u definisanju opštih političkih smernica Unije. Sastaje se najmanje dva-tri puta godišnje, a njegova snaga uticaja je u specifičnom vidu neformalnosti i velikoj političkoj težini deklaracija i zaključaka koje usvaja. Pored potrebe da obezbedi podstrek razvoju Unije, Savet je razvio i ulogu da u okviru spoljne politike deluje kao kolektivni šef države. Takođe, njegova uloga je značajna i na području policije i pravosuđa, izbora sastava Komisije, promene sistema glasanja. Takođe, nadležnosti Evropskog saveta mogu biti primarne, kada se odnose na usmeravanje budućeg razvoja Unije i ostale, kada se daje ocena postignutog napretka kroz podnošenje godišnjeg izveštaja Parlamentu. Između istalog, Evropski savet se bavi i razmatranjem ustavnih i institucionalnih pitanja prijema novih članica, ekonomskih i političkih osetljivih pitanja, donošenjem konkretnih zaključaka i smernica, diskutovanjem o aktuelnim pitanjima međunarodne političke scene koristeći mehanizam kojim države članice mogu uslaglasiti i predočiti zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku, dok u oblasti monetarne unije utvrđuje ispunjenost kriterijuma za stupanje u monetarnu uniju.

SAVET MINISTARA

Savet Evropske unije je dugo vremena bio najvažnije zakonodavno telo koje okuplja ministre zemalja članica. Odlučuje o aktivnostima i ciljevima Unije, određuje buduće akcije i usklađuje zajedničku politiku zemalja članica. Donosi uredbe, direktive i odluke. Sastanci Saveta održavaju se jednom mesečno (osim u avgustu) u Briselu, a tri puta godišnje u Luksemburgu. Predsedavanje Savetom prenosi se svakih šest meseci među državama članicama Unije, prema posebno propisanoj proceduri. Za organizaciju rada Saveta zadužen je Generalni sekretarijat. Savet ministara „za opšte poslove“, poznat kao Savet koji okuplja ministre inostranih poslova zemalja članica Evropske unije, organ je od suštinskog značaja za donošenje odluka u oblasti zajedničke, spoljne i bezbednosne politike. Razlika između razmatranja komunitarnih poslova i onih iz spoljnopolitičke oblasti striktno je određena okvirom evropske političke saradnje i u ranijem periodu postepeno je ublažavana. Sastanci ministara inostranih poslova bili su jasno odvojeni od sastanaka održavanih u okviru evropske političke saradnje (Vukadinović, 2008:97).

U jednom slučaju, oni su održavani u okviru Saveta, kao komunitarne institucije, dok su u drugom slučaju, imali karakter konferencije ministara inostranih poslova. Iz istog razloga, zasedanja u okviru evropske političke saradnje su u principu održavana u zemlji koja predsedava, za razliku od sastanaka na kojima je razmatrana komunitarna problematika i koji su održavani u Briselu i Luksemburgu. To je bilo vreme kada je Francuska insistirala da se održi stroga razlika između političke saradnje i komunitarne oblasti, i kada nije bilo dozvoljeno da diskusijama iz oblasti spoljne politike prisustvuju predstavnici Evropske komisije.

EVROPSKI SUD PRAVDE

Evropski sud pravde nadgleda poštovanje prava u tumačenju i primeni osnivačkih ugovora i akata institucija i drugih organa Unije. Nadležan je za rešavanje sporova država članica i pojedinaca čija su prava povređena. Sedište mu je u Luksemburgu, a čini ga 28 sudija i 8 nezavisnih advokata (Advocates General). Imenuju ih države članice iz redova vrhunskih nezavisnih pravnih stručnjaka (sudija, univerzitetskih profesora i sl.). Sudije se biraju na 6 godina, a polovina se menja svake treće godine. Osam nezavisnih advokata bira se iz velikih država članica, a trojica po principu rotacije iz manjih država Unije.

Evropski sud pravde ima ulogu zaštite zakonitosti Evropske unije, kontrole rada njenih organa i neposredne zaštite interesa država članica, pravnih i fizičkih lica. On vrši ustavno-sudsku, upravno-sudsku i funkciju građanskog suda. Njegov kredo je „zakoni su jednaki za sve“ kojim se služi da bi sprečio nacionalne sudove u davanju različitih mišljenja ili rešenja o identičnom pitanju. Pre njegovog formiranja mnoge doktrine (funkcionalističke, neofunkcionalističke, neorealističke i sl.), koje su pratile razvoj Evropske Zajednice i njenih institucija imale su svoje koncepcije i protagoniste (Totić, 2016:469).

ZAKLJUČAK

Evropska unija je politički i ekonomski savez dvadeset osam suverenih država članica, a prostire se na preko četiri miliona kvadratnih kilometara i ima preko petsto miliona stanovnika. Za koordinaciju bilo koje zajedničke inicijative bila joj je neophodna struktura. Ta se struktura s vremenom razvijala i stalno se menja. Na evropskom nivou se odluke donose kroz mešane " nadnacionalne " institucije (tj. institucije kojima su države članice prenele svoja ovlašćenja) i " međuvladine " pregovore (tiču se područja u kojima države članice nisu prenele svoje nadležnosti, već donose odluke zajedno). Evropska unija formira sopstveni pravni sistem koji se razlikuje od pravnih sistema država članica. Ovaj pravni sistem izgrađuje se kroz zakonodavnu delatnost organa Unije, pre svega Saveta i Parlamenta, ali i Komisije koja ima i samostalnu nadležnost za donošenje propisa određene vrste u pojedinim oblastima (najčešće u rangu „podzakonskih"). U svakom sistemu kao najefikasniji način zaštite pravnog poretka pokazalo se formiranje sudova. Reč je o klasičnoj podeli vlasti koja postoji i u svakoj državi članici Unije, na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Zbog toga je Unija organizovala odgovarajuću sudsku instituciju čija je funkcija zaštita njenog pravnog sistema. Reč je o sudskom organu sa sedištem u Luksemburgu, koji ne treba poistovećivati sa Evropskim sudom za ljudska prava, čije je sedište u Strazburu. Dok su milioni ljudi voljni da umru za svoju naciju, malo njih je voljno umreti za Evropsku uniju, a da ne spominjemo manje napredne nadnacionalne unije.

Brexit se često prikazuje kako ga pokreće talas desničarskog nacionalizma. Na isti talas se smatra da je progurao nacionalističke i antievropske vlade na funkciju u Mađarskoj, Poljskoj i Italiji, kao i da je doveo do uspona desničarskih ksenofobičnih stranaka u Francuskoj, Velikoj Britaniji i Nemačkoj, između ostalih evropskih nacija. Francuski predsednik Emmanuel Macron je jednom prilikom naveo da nikada od drugog svetskog rata Evropa nije bila tako bitna. Ipak, nikad Evropa nije bila u takvoj opasnosti. Brexit je simbol toga. Povlačenje u nacionalizam ne nudi ništa; to je odbacivanje bez alternative. A ovo je zamka koja pretilo Evropi.

Koliko vidim, Brexit - i ostali poremećaji uzrokovani talasom desničarskog nacionalizma u Evropi - u značajnoj su meri reakcija na prekomernu Evropsku uniju. Svestan sam da su imigracijski i ekonomski faktori važne uzroke; međutim, i one odražavaju, u značajnoj meri, politiku Unije. U početku je Evropska unija, tada poznata kao Evropska ekonomska zajednica, bila trgovinsko udruženje među šest zemalja. Tokom decenija koje su usledile, Unija je dodala članice i proširila svoje misije. U početku su se fokusirale na mere koje su olakšavale trgovinu, putovanja i trgovinu među državama članicama. Te promene su bile ključne u smislu da povećavaju efikasnost, ali uglavnom nisu dovodile u pitanje osećaj građana za nacionalni identitet. Pored toga, mnoge male mere uvedene su „ispod radara“.

Vremenom se nivo i obim integrisanih aktivnosti proširio. 1985. nekoliko država članica potpisalo je Schengenski sporazum kojim je omogućeno slobodno kretanje ljudi među državama članicama. Uvođenje Evropske ekonomske i monetarne unije početkom devedesetih godina prošlog veka označilo je još jedno značajno širenje upravljanja na nivou Unije. Dvanaest država članica usvojilo je zajedničku valutu (i monetarnu politiku), što je zahtevalo osnivanje Evropske centralne banke i mnoge propise koji utiču na nacionalne budžete. Od 2005. godine, Unija zahteva od

svake države članice da prihvati određeni broj izbeglica koje ulaze u Evropu, uprkos snažnom protivljenju nekoliko država članica.

Evropski sudovi učinili su da milioni građana Unije osećaju da su narušeni njihovi moralni senzibiliteti i nacionalna nezavisnost. Na primeru Vinter protiv Ujedinjenog Kraljevstva sud je proglasio praksu obaveznih doživotnih kazni za osuđene ubice kršenjem ljudskih prava. Bez upotrebe žalbenog postupka, Ujedinjeno Kraljevstvo je bila primorana da se pridržava odluke tako što će odobriti mogućnost puštanja na slobodu zatvorenika. Konzervativni i ministri rada u parlamentu podjednako su smatrali da je sud uzurpirao nadležnost parlamenta.

Dok je Evropska unija osnovana kao tipična međunacionalna organizacija, sporazumom koji zahteva jednoglasno dogovor svih članica, čime se štiti njihov suverenitet, ugovori o sukcesiji su jednoglasno odlučivanje zamenili kvalifikovanom većinom u sve većim oblastima upravljanja Unije, uključujući standardi bezbednosti na granici, imigracija, javno zdravstvo, finansijska pomoć i desetine drugih oblasti. Ove promene doprinele su osećaju gubitka suvereniteta. Rezultat svih ovih dešavanja je rastuće nezadovoljstvo Unije. Može se lako prepoznati potreba za rastućom nadnacionalnom upravom, jer mnoge izazove koji predstoje ne može da reši svaka država samostalno ili međunacionalnim upravljanjem, koje je sporo i nezgrapno. S obzirom na to da Unija pruža daleko najnapredniji oblik nadnacionalne vlasti, kritično pitanje je: Zašto izaziva populizam tako odlučno? Predlažem da se razvije nadnacionalna vlada, koja mora da bude praćena nadnacionalnom izgradnjom zajednica u kojoj ljudi prenose vrste obaveza i učešća koje imaju sa svojim narodom u novo regionalno (i - jedan dan - globalno) telo. Međutim, iako Evropska unija nije bila u stanju da razvije takvu zajednicu, ona se ipak ponašala kao da postoji.

LITERATURA

1. Burda, M. 2010. Ekonomija Evropskih Integracija. Beograd: Ekonomski fakultet.
2. Đurić, D. 2002. Međunarodna ekonomija. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
3. Ilić, G. 2002. Evropska ekonomska zajednica. Beograd: Naučni rad.
4. Prokopijević, M. 2010. Pravo Evropske Unije. Beograd: Pravni fakultet.
5. Pušara, K. 2000. Međunarodne finansije. Beograd: NOMOS.
6. Stefanović, Z. 2011. Pravo Evropske unije. Beograd: Peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Službeni glasnik.
7. Totić, M. 2016. Ocena funkcionisanja evropskog suda pravde (ESP) kroz nekoliko slučajeva. Kopaonik: Tematski zbornik radova.
8. Vukadinović, R. 2008. Uvod u institucije i pravo Evropske unije. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

RESUME

The European Union is a political and economic alliance of twenty-eight sovereign member states, and it covers over four million square kilometers and has over five hundred million inhabitants. It needed a structure to coordinate any joint initiative. This structure has evolved over time and is constantly changing. At European level, decisions are made through mixed "supranational" institutions (ie

institutions to which Member States have delegated their powers) and "intergovernmental" negotiations (concerning areas where Member States have not delegated their competences but make decisions together). The European Union forms its own legal system, which differs from the legal systems of the member states. This legal system is built through the legislative activity of the Union bodies, primarily the Council and Parliament, but also the Commission, which has independent competence to adopt regulations of a certain type in certain areas (usually in the rank of "bylaws"). It is a classic division of power that exists in every member state of the Union, legislative, executive and judicial, which is why the Union has organized an appropriate judicial institution whose function is to protect its legal system. in Luxembourg, which should not be equated with the Strasbourg-based European Court of Human Rights. While millions of people are willing to die for their nation, few are willing to die for the European Union, not to mention less advanced supranational unions.

Brexit is often portrayed as being driven by a wave of right-wing nationalism. On the same wave, he is believed to have pushed nationalist and anti-European governments into office in Hungary, Poland and Italy, as well as to have led to the rise of right-wing xenophobic parties in France, Britain and Germany, among other European nations. French President Emmanuel Macron once stated that Europe has never been so important since the Second World War. Yet Europe has never been in such danger. Brexit is a symbol of that. Retreating into nationalism offers nothing; it is a rejection without an alternative. And this is a trap that threatens the whole of Europe.

As far as I can see, Brexit - and other disturbances caused by the wave of right-wing nationalism in Europe - are largely a reaction to the excessive European Union. I am aware that immigration and economic factors are important causes; however, they also reflect, to a significant extent, Union policy. Initially, the European Union, then known as the European Economic Community, was a trade association among six countries. Over the decades that followed, the Union added members and expanded its missions. Initially, they focused on measures that facilitated trade, travel and trade between Member States. These changes were crucial in terms of increasing efficiency, but generally did not call into question citizens' sense of national identity. In addition, many small measures have been introduced "under the radar".

Over time, the level and scope of integrated activities has expanded. In 1985, several Member States signed the Schengen Agreement, which allowed the free movement of people between Member States. The introduction of the European Economic and Monetary Union in the early 1990s marked another significant expansion of governance at Union level. Twelve member states adopted a common currency (and monetary policy), which required the establishment of a European Central Bank and many regulations affecting national budgets. Since 2005, the Union has required each Member State to accept a certain number of refugees entering Europe, despite strong opposition from several Member States.

European courts have made millions of citizens of the Union feel that their moral sensibilities and national independence have been violated. In the example of *Winter v. The United Kingdom*, the court declared the practice of mandatory life sentences for convicted murderers a violation of human rights. Without the use of an

appeal procedure, the United Kingdom was forced to abide by the decision by granting the possibility of releasing prisoners. Conservatives and labor ministers in parliament alike felt the court had usurped parliamentary jurisdiction.

While the European Union was established as a typical interethnic organization, an agreement that requires a unanimous agreement of all members, thus protecting their sovereignty, succession treaties have replaced unanimous decision-making with a qualified majority in growing areas of Union governance, including border security standards, immigration, public health, financial aid and dozens of other areas. These changes have contributed to a sense of loss of sovereignty. The result of all these events is the growing dissatisfaction of the Union. The need for a growing supranational administration can be easily recognized, as many of the challenges ahead cannot be addressed by each state alone or through inter-ethnic governance, which is slow and cumbersome. Given that the Union provides that slightly the most advanced form of supranational government, the critical question is: Why does it provoke populism so decisively? I propose the development of a supranational government, which must be accompanied by the supranational building of communities in which people transfer the kinds of obligations and participations they have with their people into a new regional (and - one day - global) body. However, although the European Union was not able to develop such a community, it still acted as if it existed.

EVROPSKA ZATVORSKA PRAVILA I LJUDSKA PRAVA OSOBA LIŠENIH SLOBODE

Dženis Šaćirović

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
dzenis.sacirovic@uninp.edu.rs

Haris Brulić

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
haris.brulic@uninp.edu.rs

Ismet Šaćirović

Penzionisani policijski komandir SSUP-a, Beograd
ismet.db@hotmail.com

Apstrakt

U radu su prikazani međunarodno pravni i domaći mehanizmi zaštite ljudskih prava osoba lišenih slobode. Pored prikazanog pregleda temeljnih ljudskih prava sadržanih u dokumentima međunarodnih organizacija koje propisuju i vrše monitoring i evaluaciju ljudskih prava, prikazane su posebne obaveze poštivanja prava zatvorenika, s posebnim osvrtom na Evropska zatvorska pravila i njihov status u međunarodnom domenu i domaćem pravnom sistemu izvršenja krivičnih sankcija. Na koncu, predstavljena su i osnovna načela poštivanja ljudskih prava i obavezujućih preporuka vezanih za uređenje ustanova u kojima borave lica lišena slobode, s aspekta resocijalizacije, vrsta i oblika tretmana, sa ciljem sprječavanja recidivizma, dalje kriminogenizacije ličnosti i opravdavanja svojih inkriminiranih postupaka, o čemu je riječ u stavovima poglavlja Evropskih zatvorskih pravila. U tom smislu, naglašava se da osobe lišene slobode zadržavaju sva ljudska prava koja su im garantirana, osim onih koja su zakonskom odlukom oduzeta.

Ključne reči: *ljudska prava, pravila, sankcije, resocijalizacija, zakon.*

EUROPEAN PRISON RULES AND HUMAN RIGHTS OF PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY

Abstract

The paper presents international legal and domestic mechanisms for the protection of human rights of persons deprived of their liberty. In addition to the overview of fundamental human rights contained in the documents of international organizations that prescribe and monitor and evaluate human rights, special obligations to respect the rights of prisoners are presented, with special reference to European prison rules and their status in the international domain and domestic legal system of criminal sanctions. Finally, the basic principles of respect for human rights and binding recommendations related to the organization of institutions in which persons are deprived of their liberty are presented, in terms of resocialization, types and forms of treatment, with the aim of preventing recidivism, further criminalization of personality and justification of their incriminated actions. is the word in the paragraphs of the chapter on European prison rules. In this regard, it is emphasized that persons deprived of their liberty retain all human rights guaranteed to them, except those deprived by law.

Key words: *human rights, rules, sanctions, resocialization, law.*

UVOD

Poštivanje ljudskih prava zatvorenika, uvjeti boravka u zavodskoj ustanovi, svrha kazne, tretman, principi, ciljevi i sveobuhvatna misija penitencijarnog sistema, pitanja su koja su, kao i sva druga, dobila svoj međunarodni okvir i standardiziranosti, nakon puno stoljeća raznih sistema nehumanog, nečovječnog, vanpravnog i, na koncu, nepostojećeg ili izuzetog seta prava lica lišenih slobode i na izdržavanju krivičnih sankcija. Perspektivu međunarodnog nadzora i uspostavljanje obavezujućih i preporučenih pravila postupanja prema zatvorenicima, pokrenule su velike međunarodne organizacije koje se sveobuhvatno bave ljudskim pravima. Samim Unaprijeđenjima prava i uvjetima za njihovo ostvarivanje, pa samim tim i obavezama država i njihovih sistema da se u delikatnoj situaciji ograničenja osnovnih ljudskih prava kao što je pravo na slobodu i mnoga druga fundamentalna prava koja pripadaju svakom čovjeku, podvlače se osjetljiva prava koja često ne tumače zakon kada je riječ o izvršnom dijelu. Prema tome, usklađivanje teorije i prakse, te mnogih disciplina na polju ugradnje naučno-praktične zasnovanosti, nužno su dovele do restrukturiranja sistema izvršnog krivičnog prava i samog dijela zakona koji propisuje izvršenje zavodskih sankcija. U tom smislu, međunarodni mehanizmi zaštite i prihvaćeni dokumenti, kako u vremenu svog nastajanja, tako i sada, znače isto, a to je da bez obzira o kakvom sustavu, obliku vladavine i unutarnjem uređenju države da je riječ, pravila poštivanja ljudskih prava osoba lišenih slobode moraju biti ujednačena, a tome ih jemče dokumenti poput Evropskih zatvorskih pravila čija elaboracija predstoji, iako njihova obaveznost je drugačije prirode u odnosu na neke druge međunarodne dokumenti, o čemu će, također, biti riječi u radu.

Moderna i pozitivistička pravna shvatanja, polaze od toga da je preventivno djelovanje neophodnost ispred represivnog, a da proaktivno djelovanje je ispred reaktivnog. U tom smislu, u nemogućnosti povratka u pređašnje stanje, nakon odgovaranja za inkriminaciju, potrebno je pravilno provesti resocijalizaciju i u okviru predpenalnog (sudskog) oblika tretmana, zatim onog na izdržavanju kazne i na koncu postpenalnog, treba na pravi način provesti korekciju jedinke koja je napravila društveno neprihvatljivo i kazneno djelo. Pri svemu tome, pored primarne uloge da stvori uvjete za zaštitu individualnih prava zatvorenika, dokument poput Evropskih zatvorskih pravila, upravo utječe i na procese koji će umanjiti okolnosti u kojima će se desiti kontraprodukt sankcije, a to je da iz posebnih uvjeta vezanih za način života i uskraćivanja prava na potpunu volju kretanja i djelovanja, proizidu šire posljedice, kako u zavodskoj ustanovi, tako i onog trenutka kada se lica nađu na slobodi. U tom kontekstu, ovaj dokument treba šire, svestranije i detaljnije tumačiti i promatrati, ali i poštivati kako suštinski, tako i formalno.

NAČELA MEĐUNARODNOG PRAVA I OPĆA LJUDSKA PRAVA

Pitanje zaštite ljudskih prava postavilo se poslije Drugog svjetskog rata, prije svega zbog masovnog kršenja ljudskih prava u proteklom periodu i nepostojanja nadnacionalne supervizije. Prve garancije poštivanja ljudskih prava bile su propisane Međunarodnom poveljom ljudskih prava, koja se sastojala od Univerzalne deklaracije

o pravima čovjeka, Međunarodne konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima sa Fakultativnim protokolima. Tako je na međunarodnom nivou počeo da se izgrađuje sistem zaštite koji obavezuje države potpisnice međunarodnih dokumenata na poštivanje utvrđenih standarda u ovoj oblasti. (Vilić, 2012:36).

Ljudska prava pripadaju i osuđenim licima i drugim licima lišenim slobode. Svrha lišenja slobode je, pored ostalog, zaštita društva od kriminaliteta, a ne nehumano postupanje prema licima lišenim slobode. Lica lišena slobode, koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora ili su u pritvoru ne smiju biti lišena svog ljudskog dostojanstva i prava na humano postupanje sa njima i pored toga što su im kroz zakonito izrečenu kaznu, odnosno zbog toga što su u pritvoru, uskraćena neka prava i slobode. Zbog toga se smatra da je način na koji država postupa sa osuđenima i drugim licima lišenim slobode simbolično pokazuje humanost tog društva i spremnost da se poštuju osnovna ljudska prava. (Mrvić-Petrović, 2007:353).

Kako bi pritvorena i osuđena lica tijekom boravka u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija imala pravilan tretman i kako bi njihova prava i obaveze bile na suvremen i human način i u skladu sa međunarodnim standardima, neophodna je primjena načela zakonitosti i prava prema tim licima. (Krivokapić, Čimburović, 2008:29). Načelo zakonitosti mora predstavljati rukovodno načelo u radu svih onih koji rade na izvršenju kazni lica lišenih slobode. (Čimburović, 2008:117). Bez obzira što su oni povrijedili prava drugih, to ne engira potrebu poštivanja primjene zakona osuđenika u postupku izvršenja krivičnih sankcija. (Krivokapić, Čimburović, 2008:30). Pored načela legaliteta i zakonitosti, trebaju se sprovesti i načela:

- Načelo prava na čovječno postupanje (humanosti),
- Načelo prava na odgovarajući smještaj, hranu i odjeću,
- Načelo prava na zdravstvenu zaštitu,
- Načelo prava na žalbe, pritužbe i podneske pritvorenih i osuđenih lica,
- Načelo prava na ispovijedanje vjere,
- Načelo prava na rad i po osnovu rada,
- Načelo resocijalizacije,
- Načelo individualizacije,
- Načelo istine i,
- Načelo objektivnosti.

Najvažnije dokumente, koji su na međunarodnom planu ustanovili i regulirali standarde za humano postupanje sa osuđenim licima, donijele su Ujedinjene nacije i Savjet Evrope. Savjet Evrope je donio: (Vilić, 2012:36-37).

- a) Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda;
- b) Evropsku konvenciju o sprječavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1987. godine;
- c) Evropska zatvorska pravila iz 1987. godine, revidirana 2006. godine.

Uz navedene međunarodne dokumente, veliki je broj izvještaja međunarodnih i nevladinih organizacija koji detaljno ukazuju na kršenja ljudskih prava u zatvorima širom svijeta kao i na mehanizme za poboljšanje položaja osuđenih lica u njima. Svakako najznačajniji za razvoj evropskog penitencijarnog prava i prakse su Opći izvještaji koje sastavlja i objavljuje Evropski komitet za sprječavanje mučenja i

nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, poslije periodičnih posjeta ustanovama u kojima se nalaze lica lišena slobode. Značajna je i praksa Evropskog suda za ljudska prava, koja kroz pojedinačne riješene slučajeve pokazuje da se moraju poštivati osnovna ljudska prava osuđenika.

OSNOVNO O LJUDSKIM PRAVIMA ZATVORENIKA

Zatvorenici uživaju sva ljudska prava osim prava na slobodu, te su im nacionalne vlasti obavezne osigurati zaštitu tih prava u zatvorima. Gubitak prava na slobodu ne dovodi automatski do gubitka ostalih građanskih prava, političkih, ekonomskih, kulturnih i socijalnih te se ova prava osobama lišenima slobode mogu ograničiti samo u mjeri u kojoj je to potrebno radi izvršenja kazne zatvora. (Pleić, 2010:307). Na međunarodnom nivou, izvansudski nadzor vrše specijalizirana tijela osnovana u okviru UN-a i Savjeta Evrope, koja putem posjeta državama članicama provjeravaju postupanje prema osobama lišenima slobode. Izvješća ovih tijela, posebno Evropskog odbora za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) postala su sve važniji čimbenik u uspostavi standarda postupanja sa zatvorenicima. (Pleić, 2010:309).

Savjet Evrope već dugi niz godina razvija standarde na području zaštite prava zatvorenika, i to putem obavezujućih tekstova poput konvencija i protokola (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. s protokolima, Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987...), ali i kroz pomenutu praksu Evropskog suda za ljudska prava, preporuke Odbora ministara te standard koje je razvio CPT. Međusobni odnos ovih instrumenata je ključni element jamstva zaštite ljudskih prava osoba lišenih slobode.

EVROPSKA ZATVORSKA PRAVILA

Prvi pokušaj uspostavljanja standarda u postupanju sa zatvorenicima u okviru Savjeta Evrope ostvaren je 1973. godine kada je Odbor ministara usvojio Rezoluciju (73) 5 koja sadrži evropska standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima kojima se nastoji prilagoditi standardnim minimalna pravila UN-a evropskim uvjetima. Godine 1987. ova su pravila temeljito izmijenjena tako da se postavljaju veći zahtjevi cjelokupnog zatvorskog sustava. Pravila odražavaju moderno teoretsko penološko kretanje i jačanjem pokreta za zaštitu ljudskih prava nastoje unijeti osnovne civilizacijske standarde i moralna načela u upravljanju zatvorskim ustanovama i postupanju sa zatvorenicima. (Pleić, 2010:328). Ovom Preporukom je istaknuta potreba da se, imajući u vidu napredak u razvoju zatvorskih tretmana i uprave, reformira document poznat kao Standardni minimum pravila za postupke prema zatvorenicima (Rezolucija Savjeta Evrope br. 5/73), kako bi se podstakla „najbolja od svih dostignuća i ponudile mogućnosti za budući napredak”. Stoga je i preporučeno vladama država članica da se prilikom izmjena i svog zakonodavstva i u praksi rukovode principima navedenim u Evropskim zatvorskim pravilima. (Dapčević-Marković, 2019:181-182).

Dalji razvoj penitencijarnog prava i prakse u Europi, posebice rastuća uloga Evropskog suda za ljudska prava u zaštiti temeljnih prava zatvorenika kao i razvoj standarda CPT-a uvjetovali su donošenje Preporuke br. 2. iz 2006. godine kojom su usvojena nova Europska zatvorska pravila. Nova verzija Europskih zatvorskih pravila inkorporira doprinose najnovije prakse Evropskog suda za ljudska prava s područja zaštite prava zatvorenika te standarde postavljene u izvješćima CPT-a stvarajući i učvršćujući na taj način interakciju europskih zatvorskih standarda sadržanih u različitim dokumentima. Pravila u cjelini izražavaju mjere koje je potrebno poduzeti da bi se smanjile negativne posljedice gubitka slobode uz naglasak da svako dalje ograničavanje prava mora biti utemeljeno na zakonu i određeno samo kada je to nužno zbog održavanja reda i sigurnosti u zatvoru. Preporuka naglašava ultima ratio načelo kao i stav da je lišavanje slobode samo po sebi dovoljna kazna te da se zatvorenicima ne smiju nanositi dodatne patnje ili ograničenja. (Pleić, 2010:328-329).

U prvih devet pravila postavljena su temeljna načela koja predstavljaju svojevrsan vodič za tumačenje i primjenu pravila u cijelosti. (Prison, 2006:40). Prva tri temeljna načela jamče poštivanje ljudskih prava zatvorenika koja se mogu ograničiti samo u skladu sa zakonom i u mjeri u kojoj je to nužno. Evropska zatvorska pravila nastoje obuhvatiti sve aspekte upravljanja zatvorskim ustanovama i postupanja sa zatvorenicima koja se odnose na ljudska prava zatvorenika uključujući smještaj, higijenu, odjeću i posteljinu, prehranu, pravne savjete, rad, vježbanje i rekreaciju, obrazovanje, religiju, premještanje i otpuštanje zatvorenika, posebne potrebe žena, djece i stranih državljana, zdravstvenu zaštitu, sigurnost, disciplinu i kažnjavanje, upotrebu sile, molbe i pritužbe zatvorenika, odabir i obuku osoblja, inspekcije i nadzora i poseban položaj neosuđenih zatvorenika. (Pleić, 2010:329).

Na nivou Savjeta Evrope postojala je značajna aktivnost u reguliranju ljudskih prava, ali i prava lica koja su lišena slobode. Tako su od velikog značaja pomenuta Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja koje predstavljaju osnov donošenja Evropskih zatvorskih pravila. (Popović, 2012:607).

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda značajna je jer u članu 3. (Zabrana mučenja) predviđa da niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Zabrana mučenja ima apsolutni karakter i ne podliježe ograničenjima, a od donošenja Konvencije pokazuje dinamičan karakter, jer Evropski sud za ljudska prava, kao njen autentični tumač, svojom praksom svakodnevno obogaćuje značenje termina „mučenje“ i „nečovječno i ponižavajuće postupanje“. Ovi standardi od velikog su značaja za osuđena lica, obzirom da se prema njima najčešće preduzimaju radnje kojima se krše ljudska prava, a koje istovremenom ulaze u opseg mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Pored člana 3. za lica lišena slobode značajan je i član 5. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jer se njime garantira pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Navedenim članom predviđeni su uvjeti pod kojima se lice može lišiti slobode, a određena su i minimalna prava koja pripadaju ovom licu. Također je određen minimum prava koje lice uživa nakon što bude lišeno slobode, a koja treba da doprinesu zaštiti od samovoljnih postupaka države. (Popović, 2012:608).

Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja detaljnije reguliše zaštitu zatvorenika od nehumanog postupanja. Zarad ostvarenja ovog cilja formiran je Evropski komitet za sprječavanje mučenja ili nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Ovaj Komitet svoju aktivnost ostvaruje putem redovnih ili ad hoc poseta ustanovama u kojima se nalaze lica lišena slobode, tada kontroliše način postupanja prema njima sa ciljem da se, kada je to potrebno, poboljša stanje u ovoj oblasti. (Popović, 2012:608).

Razvoj penološke nauke i penološke prakse u direktnoj primjeni izvršenja kazne zatvora, nužno su doveli do revidiranja i reguliranja. Nakon dužih aktivnosti u samom proučavanju prava i poštivanja prava osuđenih lica, 11. januara 2006. godine, Komitet ministara Savjeta Evrope, revidirao je zatvorka pravila preporukom br 214 (2006). Ova je preporuka donijeta u cilju jačanja i unapređenja primjene Evropskih zatvorskih pravila, međutim, nije podlijegla ratifikaciji i nije obavezujućeg karaktera za države članice Savjeta Evrope, ali ima veliku ulogu u reguliranju prava osuđenih lica i temelj je unutarnjih uređenja iz ove oblasti. Dodatak uz preporuku čine i devet dijelova i preambule.

Postoje mišljenja da se prema Evropskim zatvorskim pravilima ne uspostavlja novi model izvršenja kazni, već da sadrže osnovne pretpostavke i standarde koje svaki sistem mora da usvoji ukoliko želi da bude savremen i da na human i zakonit način funkcioniše. (Radoman,2003:103). Čl. 5. Evropske konvencije o ljudskim pravima ustanovljuje usku povezanost između prava pojedinca na slobodu i osobnu sigurnost te dužnosti državne vlasti da izvršavanje i doseg tog prava osigura propisima kojima će otkloniti mogućnost proizvoljnih i samovoljnih posega u to temeljno ljudsko pravo. (Krapac,1995:15).

Osnovni postulati Evropskih zatvorskih pravila su (Korać,2010:283):

- Preodgoj zatvorenika (u postupku preodgoja treba primjenjivati korektivne, odgojne, moralne i druge postupke ka resocijalizaciji),
- Smanjenje nasilničkog kriminaliteta i konflikata (u skladu sa Evroskim zatvorskim pravilima – pravilo 64, prevencija nasilničkog ponašanja zatvorenika, prevencija konflikata i incidenata između zatvorenika i uposlenika kaznenog zavoda je bolja od rješavanja konflikata koji sasvim sigurno ostavljaju posljedice),
- Izvršenje kazne ima za cilj osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi, te vraćanja u normalne društvene tokove koji su prekinuti zatvorskom kaznom,
- Poštivanje ličnosti i dostojanstva zatvorenika,
- Zatvorski režim prilagođavati uvjetima na slobodi,
- Po izdržanoj kazni, osuđenom treba pružiti pomoć pri uključivanju u društvenu zajednicu,

Ciljevi Evropskih zatvorskih pravila su (Korać,2010:283):

- Ustanovljavanje minimalnih standarda za suvremeno upravljanje zatvorima,
- Razvoj politike i stila upravljanja i rada na suvremenim principima svrhe i jednakosti
- Kod zatvorskog osoblja razvijati profesionalizam,
- Napredak ka višim standardima.

Principi Evropskih zatvorskih pravila su (Korać,2010:283):

- Zatvaranje će se vršiti u materijalnim i moralnim uvjetima koji će osigurati poštivanje ljudskog dostojanstva,
- Pravila treba primjenjivati nepristrasno,
- Briga za zdravlje i samopoštivanje zatvorenika, tj. „pravo svakoga na najviše moguće standarde fizičkog i psihičkog zdravlja”
- Redovna inspekcija penoloških ustanova od strane vladinih, ali i neovisnih tijela, koja trebaju biti u skladu sa protokolom Konvencije o sprječavanju torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja,
- Zaštita ličnih prava zatvorenika,
- Posebna pažnja treba biti posvijecena licima u pritvoru, u smislu davanja dodatnih garancija,
- Obezbjedenje sigurnosti i zaštita svakog pojedinačno zatvorenika,
- Prilikom prijema u zatvor, Evropska zatvorska pravila kao i kućni red i drugi važeći propisi o pravima i obavezama u zatvoru trebaju biti data zatvoreniku na njegovom jeziku ,

Zatvorene osobe trebaju biti pod kontrolom jedne vlasti (odvojene od policije, vojne službe i drugih organa koji učestvuju u istragama); prema ovim pravilima, treba biti pod kontrolom ministarstva pravde.

SADRŽAJ, TUMAČENJE I INTEGRACIJA EVROPSKIH ZATVORSKIH PRAVILA U PENOLOŠKOM SISTEMU DRŽAVE

Preporukom br. (2006) 2, Komitet ministara usvojio je Evropska zatvorska pravila 11. januara 2006. godine na 952. sjednici zamjenika ministara. U uvodnom dijelu preporuke, naglašeni su opći izvještaji rada Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Naglašavajući potrebu da je bitno da sve zemlje članice Savjeta Evrope usklađuju zajedničke standarde i principe, potrebu jačanja međunarodne suradnje, te primjećujući značajne društvene promjene koje su posljednjih desetljeća utjecale na značajan razvoj kaznene politike u Evropi, preporučuju se pravni, etički, organizacioni i ostali aspekti zaštite prava zatvorenika prema ostalim međunarodnim dokumentima, uzimajući u obzir i Standardna minimalna pravila UN-a, te postupanje prema zatvorenicima. Smatrajući da je potrebno revidiranje i ažuriranje Preporuke br. R (87) 3 Komiteta ministara, vladama zemalja se preporučuje da zakonski propisi budu rukovođeni usvojenim Evroskim zatvorskim pravilima i da se osiguraju kapaciteti primjene od strane institucija, pravosuđa i zatvorskog osoblja, ali i da se implementiraju prema zatvorenicima. Dodatak uz preporuku se sastoji od devet dijelova.

Prvi dio čine Osnovni principi koji se tiču postupanja prema svim osobama lišenih slobode prema standardima ljudskih prava. U ovom dijelu se naglašava da se poštuju sva ostala prava zatvorenika osim onih koja su im zakonski oduzeta presudom ili sudskom odlukom o pritvoru. Spominje se i važnost resursa u pogledu prilagođavanja uvjeta života van slobode, te provjera tih resursa od strane inpekcijskih i drugih organa države, ali i neovisnih nevladinih organizacija. Važan segment se odnosi na maloljetničko kazneno pravo i propisi pod tačkama 11.1. i 11.2. u kojima

je precizirana odvojenost ustanova za izvršenje krivičnih sankcija za maloljetna i punoljetna lica to navode, osim u izuzetnim uvjetima prema kojima se donose posebni propisi o njihovom statusu i potrebama.

Drugi dio čine Uvjeti za izdržavanje kazne zatvora. Od toga kako se vrši prijem zatvorenika, odnosno preuzima obaveza izvršenja krivičnih sankcija, do toga kakve informacije o statusu primljenog lica treba prikupiti. Dalje, u odjeljku o Rasporedu i smještaju u okviru istog dijela, u tački 18.8. daju se preporuke o razdvajanju pritvorenika od osoba na izdržavanju kazne zatvora, da se zatvorenici moraju odvajati prema polu i starosnoj dobi. Važan dio se odnosi na prostorne kapacitete, tehničke standarde i uvjete uspješnog vršenja tretmana zatvorenika. Podrazumijevajući zaštitu zatvorskog osoblja i otklanjanja svih mogućnosti bjekstva ili ugrožavanja kolektivne bezbjednosti, aspekti preporuka u ovom poglavlju su i na tome da se lica zaštite od samopovređivanja i samoubojstva. Odjeljak o Higijeni naglašava preporuku higijenskih uvjeta u zavodima, koji određuju sam kvalitet zatvorenikovog života općenito. Prostorni kapaciteti su, također, uzeti u obzir i oni unose propise oko formiranja prostorija i klimatskih uvjeta za boravak, spavanje, sanitarno-higijenskog karaktera, uključujući sredstva, toaletne potrepštine i prostorije u kojima će se poštivati njihova privatnost. U tački 19.7. poseban aspekt stavlja se na sanitarne potrebe žena. Dalje u ovom dijelu, propisane su preporuke o Odijevanju i posteljini, Prehrani, Pravnim savjetima, Kontaktu sa vanjskim svijetom i Zatvorskim režimom, koji određuju prava zatvorenika na adekvatan život prilagođen poštivanju dostojanstva lica lišenih slobode i njihovih prava. U odjeljku o Radu, Vježbanju i rekreaciji i Obrazovanju, zaokruženi su standardi za postojanje i primjenu radnog i okupacionog tretmana, te prava na stimulaciju, pri kojima se zatvorenici osposobljavaju za radne sposobnosti, zanate, vještine ili talente u nadogradnji već postojeće ili u odabiru nove profesije.

U tom segmentu, zakonodavstvima država je preporučeno da zatvorenici mogu u skladu sa posebnim odredbama zakona o izvršenju krivičnih sankcija, zarađivati novac u zatvoru ili za to dobijati druge vidove satisfakcija, posebnim odredbama o visini naknade, a sve u cilju integriranja u društvo i brzu adaptaciju na život poslije izdržavanja kazne, u kojem su socijalni i ekonomski aspekti od ključne važnosti pri snalaženju i normalnom vraćanju jedinice u društvo. Također, ova tri odjeljka promoviraju i stvaranje uvjeta za održavanje zdravlja i kondicije zatvorenika, ali i mogućnosti da se obrazuju, pa su preporučena otvaranja zatvorskih biblioteka i prostora za čitanje i učenje. U daljim osjeljcima o Slobodi mišljenja, svijesti i religije, Informiranju i Imovini zatvorenika, naglasak je na fundamentalnim pravima čovjeka koja su moguća i ničim ne smiju biti ugrožena, kako za lica na slobodi, tako i prema onima van slobode. U važnom dijelu odjeljka koji naglašava nepovredivost religijskih pitanja, pripadnosti ili uvjerenja, u tački 29.2. preporučuju se praktični prostorni kapaciteti za obavljanje vjerskih obreda, te da se zatvorenicima omogući prisustvo ovlašćenih predstavnika svojih religija ili vjerovanja, da im se omogući njihov dolazak u zavodsku ustanovu u posebnom vidu posjeta, a da se također obezbjedi mogućnost posjeda knjiga ili literature religije ili vjerovanja kom pripadaju. U odjeljcima o Transferu zatvorenika i Puštanja zatvorenika na slobodu, riječ je o poštivanju prava na anonimnost i zaštita od javnosti prilikom transfera, a posebno kada je riječ o puštanju zatvorenika na slobodu, vodi se računa o propisima neopovredivnosti imovine

i ličnih stvari s kojima je došao na odsluženje kazne zatvora, ali se u tački 33.7. pominje i neophodnost treće i završne faze resocijalizacije, a to je postpenalni tretman, koji predviđa pomoć pri integraciji u društvo i socijalizaciju ličnosti, pri čemu se licima po nalaženju na slobodi, pomaže u pronalaženju odgovarajućeg smještaja i posla. Dalje, u odjeljcima o Ženama, Djeci u zatvoru i Dojenčadima, posvjećuje se posebna pažnja uvjetima u kojima ove kategorije lica i spola pripadaju. Dojenčad se u tački 35.1. jasno određuju kao kategorija koja se ni po kakvom osnovu ne može smatrati zatvorenikom, iako može ostati u zatvoru s roditeljem, ako se to smatra da može biti u najboljem interesu dojenčeta. Posljednja dva odjeljka tiču se Stranaca i Etničkih i jezičkih manjina. Napominje se omogućavanje komuniciranja strancima sa diplomatskim i konzularnim predstavništvima svoje zemlje ili međunarodnim institucijama čiji je zadatak služenje interesima tih osoba. Što se tiče poštivanja prava odoba etničkih i jezičkih manjina, nameće se usvajanje aranžmana za udovoljavanje posebnim potrebama zatvorenika etničkih i jezičkih manjina, posebno sa aspekta obezbjeđivanja prijevoditelja i prijevoda pisanog materijala.

Treći dio sačinjen je od odjeljaka o Zdravstvenoj zaštiti, Medicinskom osoblju i osoblju zdravstvene zaštite, Dužnostima ljekara opće prakse, Pružanju zdravstvene zaštite, Mentalnom zdravlju i Drugim pitanjima. Prema ovom dijelu, zatvorenici moraju imati pristup zdravstvenim uslugama. Te zdravstvene usluge podrazumijevaju sve posebne zdravstvene, hiruške i psihijatrijske usluge. U tački 41.1. propisuje se i postojanje najmanje jednog kvalificiranog ljekara opće prakse i osoblja adekvatno obučenog za pružanje zdravstvene zaštite, ali da moraju na raspolaganju biti i usluge kvalificiranog stomatologa i oftamologa. Dalje, naglašava se da sistem zdravstvene zaštite u zavodima mora procjenjivati psihofizičke sposobnosti lica za vršenje određenih aktivnosti i utvrđivati njihove radne sposobnosti. Među tome, spominju se posebne mjere zaštite drugih lica od prenosivih infektivnih bolesti. Procjena ljekara, prema ovom dijelu, mora se baviti i otkrivanjem fizičkih ili zdravstvenih nedostataka lica, koji mogu znatno utjecati na ometanje resocijalizacije na slobodi. Važan segment ovog dijela je u tačkama 48.1 i 48.2. u kojima je naglašeno da zatvorenici neće biti podvrgavani bilo kakvim eksperimentima bez vlastite saglasnosti i da su zabranjeni svi eksperimenti koji mogu dovesti do fizičke povrede ili psihičkih problema, ali i svakog drugog vida stanja štetnog po zdravlje.

Četvrti dio O redu sadrži opća pravila o održavanju reda u zavodskim ustanovama, koji se odnose na stanje sigurnosti, discipline i programa u skladu sa prethodnom tačkom 25. koja se tiče zatvorskog režima i podizanja socijalne interakcije i programa aktivnosti. U ovom dijelu, prema odjeljcima o Sprječavanju bjekstava, Sprječavanju povrijeda, Posebnim mjerama za smanjenje rizika od bjekstva i opasnosti po druge, Pretresu i kontroli, Krivičnim djelima, Disciplini i kažnjavanju, Dvostrukoj kažnjivosti, Upotrebi sile, Instrumentima obuzdavanja, Oružju i Zahtjevima i pritužbama, riječ je o određenjima koja su pozitivno pravno, najusaglašenije definirana modernim zakonima država. Ovaj set pravila je prenijet iz zakonika koji definiraju postupanja prema pritvorenima i zatvorenima. Time je definiran opseg između prevencije i represije, odnosno zakonskih i svrsishodno dozvoljenih postupaka u odnosu na one koji to nijesu. Naročito se daje naglasak u tački 57.2 gdje se kaže da se zakonom treba utvrditi koja djela ili propusti zatvorenika se mogu smatrati disciplinskim prekršajem, kakve su procedure saslušanja u

disciplinskom postupku, koje su vrste kazni i njihovo trajanje, u čijoj je nadležnosti izricanje takve kazne i kakvi su pravni lijekovi i ovlaštenja drugostepenog organa, te da nijedan zatvorenik ne može dva puta biti kažnjen za isto djelo. Dalje, objašnjeni su uvjeti pod kojima se može i kakva treba biti upotreba sile da bi se spriječilo bjekstvo, spriječio fizički napad na zavodsko osoblje, ili kakva druga opća opasnost po bezbjednost i sigurnost drugih osoba. U tom smilu, definirano je nošenje oružja i instrumenata obuzdavanja, ali i ostavljen prostor uvjetima kada to pravilo ne mora biti ispunjeno. Na koncu, napominje se pravo na podnošenje zahtjeva i pritužbi, pravo na pravnu pomoć kada to zahtijevaju okolnosti.

Peti dio tiče se upravljanja i zavodskog osoblja, sa odjeljcima o Radu u zatvorima i službi javnosti, Odabiru zatvorskog osoblja, Odlukama zatvorskog osoblja, Uprave zatvora, Specijaliziranog osoblja, Informiranja javnosti i Istrage i evaluacije. U ovom dijelu je riječ o samoj kadrovskoj organizaciji i formiranosti posebnih odjeljenja koja trebaju vršiti ulogu obezbjeđenja, tretmana i ostalih usluga specifičnoj kategoriji zatvoreničke populacije. Ovisno od veste zatvora, visina kazni koje se odslužuju, pola, starosne dobi i ostalih individualnih karakteristika, fomiraće se obuke prema konkretnim dužnostima i teoretskoj i praktičnoj primjeni znanja i vještina. U tački 81.2. napominje se potreba stalnog stručnog usavršavanja lica koja rade u zavodima tijekom cijelog radnog odnosa. Dalje su navedene organizacijske karakteristike i nadležnosti uprave zavoda, te uređenja i organizacije kapaciteta osoblja. Vezano za radni tretman, u tački 89.1. navedeno je da, u skladu s mogućnostima, u zavodu pored osoblja, budu angažirani i posebni stručnjaci i instruktori za stručnu i fizičku obuku i sport, ali i psiholozi, psihijatri, pedagozi i dr., koji mogu biti od koristi u funkcioniranju grupnog i individualnog tretmana.

Šesti dio, kao najkraći dio, govori o inspekciji i praćenju, odnosno načelima u odjeljcima o Vladinoj inspekciji i Nezavisnom praćenju, odnosno o nadzornim ulogama vladinih organa i nezavisnih nevladinih organizacija, a posebno onih koje surađuju sa međunarodnim organizacijama koje imaju zakonsko pravo da obilaze zavode i zaključke čine dostupnim javnosti.

Sedmi dio tiče se statusa pritvorenika u odjeljku O statusu pritvorenika, Pristupu pritvorenicima, Smještaju, Odjeći, Pravnim savjetima, Kontaktima sa vanjskim svijetom, Radu i Pristupu režimu za osuđene zatvorenike. Definiran je i potvrđen pravni osnov kojima se određuje lice za koje nije donesena osuđujuća presuda ili izrečena kazna, ali i opći uvjeti prava pritvorenika na elementarne potrebe i obaveze omogućavanja korišćenja odredbi koje propisuju i drugi domaći zakoni.

Osmi dio navodi cilj režima za osuđene zatvorenike, sa odjeljkom o Provođenju režima određenog za osuđene zatvorenike, o Radu osuđenih zatvorenika, Obrazovanju osuđenih zatvorenika i Puštanja na slobodu osuđenih zatvorenika. Ovdje se daje na značaju institucionalnoj i moralnoj podršci zavtvorenika za radni i obrazovni tretman koji se provode u zavodima. Što se tiče posljednje faze poslije koje se ulazi u postpenalni tretman, posebno u slučajevima lica koja izlaze na slobodu poslije dužih kazni zatvora, zavodska ustanova će surađivati direktno sa agencijama i ustanovama koje pomažu resocijalizaciju i vrše nadzor, da bi zajedno mogli raditi na omogućavanju djelotvorne podrške takvim licima u vraćanju u normalne i redovne životne tokove.

Posljednji, Deveti dio, o Ažuriranju pravila u posljenjoj 108. Tački navodi da će se Evropska zatvorska pravila redovno ažurirati.

Samim tim, iako pravno neobavezujuća, po svojoj sadržini, Evropska zatvorska pravila predstavljaju osnov prava u jednom sistemu izvršenja krivičnih sankcija, poštovanja seta zakona, na čije korekcije, kao što je navedeno u ovom radu, mogu ukazati presude Evropskog suda za ljudska prava, a sami izdaci i nepoštivanja presuda ovog suda, u alternativni znače obaveznost poštivanja ovih Pravila, jer njihovo nepoštivanje može imati pravne posljedice po državu u cjelini i na više nivoa, posebno s aspekta primjetne i formalne neusaglašenosti s međunarodnim pravnim poretkom.

ULOGA EVROPSKOG KOMITETA ZA SPRJEČAVANJE MUČENJA I NEHUMANIH ILI PONIŽAVAJUĆIH KAZNI ILI POSTUPAKA I PRESUDA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U STRAZBURU

Evropski komitet za sprječavanje mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka je ustanovljen od strane zemalja potpisnica Konvencije o sprječavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Cilj osnivanja ovog Komiteta je bio da se vansudskim sredstvima ispita stanje u zatvorima, pospješi kvalitet uvjeta i rukovođenja, ali i pomogne državama u realizaciji kvalitetnih zavodskih sankcija. Na sve ovo se, svakako, nadovezuju i Evropska zatvorska pravila, čime dobijaju još svesrdniju institucionalnu i nadzornu dimenziju.

Komitet je, također, definirao i standarde o uvjetima u pritvoru (Uvjeti za izdržavanje kazne zatvora u Evropskim zatvorskim pravilima (2006)). određujući da ćelija treba da bude „razumne” veličine, sa odgovarajućim svjetlom i ventilacijom, opremom za odmor (krevet, dušek i ćebad), mogućnošću da se fiziološke potrebe zadovolje u pristojnim higijenskim uvjetima i obezbjeđivanjem hrane, uključujući jedan kompletan obrok dnevno. (Dapčević-Marković,2019:175).

Pokušaćemo na sljedećoj presudi Evropskog suda za ljudska prava da ukažemo na obavezu vlasti država članica da poštuju naprijed utvrđene standarde. (Dapčević-Marković,2019:175).

Podnosilac predstavke (Predstavka br. 41035/98, presuda od 18. januara 2005. godine.) *bugarski državljanin Ivan Ivanov Kehayov, rođen 1971, godine i živi u gradu Plovdivu, navodi da je 27. decembra 1997. godine uhapšen i zadržan u pritvoru na osnovu optužbe za silovanje. Sve do 16. juna 1997. godine podnosilac predstavke je bio zatvoren u ćeliji površine 10,5 m². Ćeliju je dijelio sa još trojicom pritvorenika i ona nije imala prozore i nije im dozvoljeno izlaženje van ćelije ili zgrade, osim za dvije kratke posjete dnevno sanitarnim prostorijama. Podnosilac predstavke se žalio da je bio pritvoren u nečovječnim i ponižavajućim uvjetima, naročito pošto je patio od duševnih problema. Odlučujući po predstavi, Sud je posebno uzeo u obzir da nijesu preduzete mjere radi poboljšanja prostorija za pritvor koje je preporučio Komitet za sprječavanje mučenja u svom uizvješću, a koje nisu zahtjevale značajnija sredstva. Evropski sud je bio mišljenja da je to što je podnosilac predstavke morao da provede gotovo 24 sata dnevno, tijekom skoro šest mjeseci u prenatrpanoj ćeliji, bez prigodnog osvjetljenja i bez fizičkih vježbi ili drugih aktivnosti van ćelije, moralo*

imati loše posljedice po njegovo zdravlje i prouzročiti velike patnje. Pri tome, vlada nije navela sigurnosni rizik kao obrazloženje strogog režima kojem je podnosilac predstavke bio podvrgnut. Također, nema opravdanja za lišavanje podnosioca predstavke vanćelijskih aktivnosti ili fizičkih vježbi tijekom skoro šest mjesec. (Predstavka br. 41035/98, presuda od 18. januara 2005. godine str.175-176).

Evropski sud za ljudska prava je podnosiocu predstavke podijelio 2000 eura nematerijalne štetei 1500 eura na ime troškova postupka. U ovom slučaju Sud je odlučivao na bazi izvještaja Komiteta za sprječavanje mučenja ističući u presudi da takvi izvještaji predstavljaju pouzdanu osnovu za procjenu uvjeta u kojima je podnosilac predstavke bio lišen slobode. Sud daje zanimljivu primjedbu u presudi, zapažajući da, iako novčane teškoće u unaprjeđenju zatvorskih uvjeta ne treba da budu potcijenjene, veći broj poboljšanja koje je Komitet predložio u svojim izvještajima ne bi zahtijevao velika sredstva. Npr. zatvorenicima bi, prema izvještaju, trebalo dozvoliti da napuste svoje ćelije tijekom dana, osim ako bezbjednosti razlozi zahtijevaju drugačije. Režim porodičnih posjeta treba preispitati i poboljšati higijenu, a neke države članice dozvoljavaju pritvorenicima da ponesu svoje prekrivače i sredstva za higijenu, što smanjuje troškove, a povećava podizanje standarda u pritvorskim prostorijama. (Predstavka br. 41035/98, presuda od 18. januara 2005. godine, str.176).

Na predstavku Ilich Ramirez Sancheza, poznatijeg kao Karlos Šakal (Presuda u slučaju Ramirez Sanchez protiv Francuske od 27. januara 2005. godine (predstavka br. 99450/00)., koji se žalio na to da je bio u ćeliji površine 6,84 m², oronuloj i loše izoliranoj, i da nije imao kontakte sa drugim pritvorenicima, osim dvočasne dnevne šetnje, Sud je, cijeneći da je površina ćelije dovoljna za jedno lice, da je imala krevet, sto i sanitarne objekte, prirodno osvjetljenje, pristup dvorištu za vježbe, kao i teretanu u trajanju od jednog sata, odlučio da *ne postoji povreda Evropske konvencije, niti utvrđenih standarda, kao i da podnosilac predstavke nije bio zatvoren u potpunoj čulnoj ili socijalnoj izolaciji.* (Presuda u slučaju Ramirez Sanchez protiv Francuske od 27. januara 2005. godine (predstavka br. 99450/00, str.176-177).

Slični standardi utvrđeni su i kada se radi o zadržavanju stranih državljana na graničnim prijelazima – Komitet smatra da treba obezbijediti *prigodnu opremu za spavanje, pristup sopstvenom prtljagu, pristup adekvatno opremljenim sanitarnim i higijenskim prostorijama, svakodnevno vježbanje na svježem vazduhu i medicinsku njegu koja je potrebna.* Komitet istovremeno preporučuje da vrijeme koje pritvoreni i migranti provode u policijskoj stanici bude svedeno na minimum. Pokušaćemo da na sljedećem primjeru pokažemo kako Evropski sud za ljudska prava obezbjeđuje zaštitu ovih standarda. (Presuda u slučaju Ramirez Sanchez protiv Francuske od 27. januara 2005. godine (predstavka br. 99450/00, str.177).

Radi se o slučaju lišenja slobode do protjerivanja dvojice indijskih državljana, te nepotrebno dugom boravku u pritvoru zbog neažurnosti državnih organa. (Predstavka br. 60538/00, presuda od 25. januara 2005. godine). *Podnosioci predstavke, Balbir Singh i Bakhschich Singh, indijski su državljani, rođeni 1955. i 1956. godine, prvi živi u Slovačkoj, a drugi u Republici Češkoj. U novembru 1996. godine, podnosioci predstavke su uhapšeni u Republici Češkoj, gdje su zakonito boravili, i optuženi su za pomaganje prilikom ilegalnog prelaska granice drugih lica. Okružni sud u Pragu ih je 9. aprila 1998. godine osudio na 21 mjesec zatvora, sa*

zabranom boravka u Češkoj u neodređenom periodu. Međutim, nakon odsluženja kazni, od 11. avgusta 1998. godine, podnosioci predsavke su smješteni u pritvor do protjerivanja, jer zbog nedostatka pasoša nijesu mogli odmah biti deportirani. Dva zahtjeva podnosioca predstavke da budu pušteni i da im se dodijeli izbjeglički status bila su odbijena. Tek 11. februara 2001. godine podnosioci predstavke su oslobođeni i izdate su im odgovarajuće putne isprave kojima su mogli napustiti češku teritoriju. Podnosioci predstavke su, između ostalog, isticali da je njihov boravak u pritvoru nesrazmjerno dugo trajao. (Predstavka br. 60538/00, presuda od 25. januara 2005. godine).

Odlučujući o ovim navodima, Sud je konstatirao da su *podnosioci predstavke lišeni slobode do deportacije u trajanju od dvije i pol godine. Također, su utvrdili da je tako dug postupak rezultat perioda neaktivnosti čeških vlasti, naročito pošto je indijska ambasada odbila da podnosiocima predstavke izda putne isprave u aprilu 1999. godine. Ovoj problem trebalo je da bude riješen izdavanjem putnih isprava od strane čeških vlasti, a suglasno Zakonu o boravku stranaca. Sud je, također, primijetio da, prema češkom zakonu, pritvor može biti produžen preko dvije godine samo ukoliko postoje ozbiljne osnove za pretpostavku da bi oslobađanje lica ugrozilo ili komliciralo postupak. Podnosioci predstavke su osuđeni za djelo koje nije posebno ozbiljno, a dužina pritvora do deportacije je prekoračila trajanje dosuđene zatvorske kazne. Evropski sud je, imajući u vidu sve naprijed navedeno, svakom podnosiocu predstavke dodijelio po 5000 eura na ime materijalne štete i ukupno 3000 eura na ime troškova postupka. (Predstavka br. 60538/00, presuda od 25. januara 2005. godine, str.177-178).*

Ova odluka ima veliki značaj diljem Evrope, a naročito u onim pravnim sistemima gdje nijesu razvijeni detaljni postupci za pravično i efikasno rješavanje slučajeva stranaca čije je protjerivanje naloženo, a zbog određenih okolnosti ne može biti odmah izvršeno. Stavljanje protjeranih dosjelnika „na čekanje“ smatra se povredom Evropske konvencije, te se postavlja praktično pitanje da li oni postaju „neprotjerivi“ onog trenutka kada njihova ambasada odbije da im izda pasoše. (Predstavka br. 60538/00, presuda od 25. januara 2005. godine, str.178). Prema ovdje iznesenom, kroz tumačenje i pravosnažnost presuda Evropskog suda za ljudska prava, nesumnjivo je da one imaju značaja na provođenje preporuka, koje postaju sada i pravno obavezujući oblik implementacije.

PRIVATNI ZATVORI KAO PRAKSA I POSEBNO PENOLOŠKO PITANJE

Izvršenje kazne zatvora u isključivoj je nadležnosti države, te se postavlja pitanje da li privatni sektor uopće može da preuzme ovaj dio posla od države. Država ima ovlaštenje da povjerava vršenje određenih poslova, kontrolira spovođenje i daje ugovorenu naknadu, te privatni sektor ne postaje vlasnik sistema za izvršenje zavodskih sankcija, već se radi o ugovorenom angažiranju. Stoga se i postavlja pitanje da li je izraz „privatni zatvori“ koji se u mnogim zemljama odomaćio, adekvatan. (Dapčević-Marković, 2011:109). Razlozi za privatizaciju kaznenih zavoda su zbog porasta osuđeničke populacije, pa se zadnjih decenija ta pojava ustalila, međutim

očigledan je manji broj zatvorenika koji boravi u takvim zavodima. Takvi zavodi danas postoje u SAD-u, Australiji, Južnoj Americi, Africi, ali i u Evropi (Velika Britanija i neke zemlje članice EU).

U SAD, Velikoj Britaniji i Australiji privatizacija zavodskih ustanova je zakonom uređena i sastoji se u:

- Donošenju vladine odluke o potrebi otvaranja novog zavoda za izvršenje krivičnih sankcija za utvrđenih kapacitetima;
- Formiranju stručnog tijela (parlamentarni komitet) i utvrđivanju da li će i u kom obimu nova zavodska ustanova preći u nadležnost privatnog sektora;
- Pozivanju ponuđača;
- Ocjeni ponuda na bazi utvrđenih kriterija: finansijski aranžman, prethodno iskustvo, kvalitet predloženih obrazovnih i radnih programa za osuđenike, kvalitet zdravstvenih usluga i slično;
- Provjeri ponuđača i planiranog zavodskog osoblja. (Dapčević Marković, 2011: 109-110).

Postoje faktori koji utječu na prihvaćanje ideje o privatizaciji zatvorskih ustanova, koji se ogledaju u ekonomskim pokazateljima, kvaliteti i promjeni sistema upravljanja, međutim i protivnici pružanja privatnih usluga u ovom sistemu imaju razloge protiv takvih ideja, obrazlažući potenciranje profita, etičku dimenziju i nedovoljnu odgovornost.

ZAKLJUČAK

Prava zatvorenika zajemčena su i u domaćem i u međunarodnom pravu, kako direktno, tako i posredno putem pravno obavezujućih dokumenata, konvencija i protokola, ali i onim pravno neobavezujućim koji imaju krucijalni utjecaj na domaća zakonodavstva i uređenja sistema. Na implementiranje odredaba koje se tiču, u ovom konkretnom slučaju, prava zatvorenika i pritvorenika, obavezuje se rad, u ovom radu pomenutih, odbora međunarodnih organizacija i sudstva o kojima je u ovom radu bilo riječi. Međutim, iako konkretan dokument nije pravno obavezujućeg karaktera, on je proizišao iz najznačajnijih međunarodnih dokumenata, u kojima ima načelna i suštinska utemeljenja, koje svaka demokratska država prihvata i prema kojima usklađuje svoje najviše pravne akte, od ustava, zakona do podzakonskih akata i dalje. Učinkovitost sudskih mehanizama, poput Evropskog suda za ljudska prava koji postupa po predmetima iz ove oblasti, a na čiju se Povelju pozivaju oni čija su prava uskraćena ili povrijeđena, imaju konstantnu kaznenu ulogu prema državama i vrše monitoring nad sistemima izvršenja krivičnih sankcija, čineći tako, svakako, iako neobavezujućim, detaljno korigiranje domaćih zakona koji se tiču izvršenja krivičnih sankcija, ali i općeg unapređenja ljudskih prava osoba lišenih slobode. Na taj način se stvara ambijent poštivanja dokumenata koji uređuju nekonvencionalni i konvencionalni sistem izvršenja krivičnih sankcija. Samim tim, nijedno zakonodavstvo se ne može promatrati izolirano od utjecaja međunarodnog djelovanja, pa je neminovno da se i samo zakonodavstvo mijenja u skladu sa proklamiranim načelima i popravljajući stvarnog stanja u zavodskom sustavu općenito. U tom

kontekstu, dokumenti i presude sudova, imaju velikog učinka na uspostavu utvršenih standarda, kako bi bile spriječene dalje povrede prava osoba lišenih slobode.

LITERATURA

Primarna:

1. Čimburowić, LJ. 2008. Prisustvo okrivljenog u krivičnom postupku, Beograd.
2. Dapčević-Marković, LJ. 2011. Pravo privatne bezbednosti – drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Fakultet za poslovni menadžment Bar, Bar.
3. Dapčević-Marković, LJ. 2019. Sistem bezbednosti Evropske unije – drugo, izmenjeno i popunjeno izdanje, Beograd.
4. European Prison Rules, Commentary to Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to Member States on European Prison Rules, Council of Europe Publishing, 2006.
5. Korać, H. 2010. Penologija, Univerzitet u Novom Pazaru i Univerzitet u Travniku, Sarajevo.
6. Krapac, D.1995. Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i hrvatski kazneni postupak, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 2 Broj 1/1995.
7. Krivokapić, V., Čimburowić, LJ. 2008. Penološka kriminalistika, Univerzitet u Novom Pazaru, Beograd.
8. Mrvić-Petrović, N. 2007. Kriza zatvora, Vojnoizdavački zavod, Beograd.
9. Papović, J.2012. Evropska zatvorska pravila - segment zaštite ljudskih prava u evropskom pravnom prostoru, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu br. 62, Pravni fakultet u Nišu i Centar za publikacije, Niš,
10. Pleić, M. 2010. Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzora nad sustavom izvršavanja kazne zatvora, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol.17. br. 1, Zagreb.
11. Radoman, M. 2003. Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad.
12. Vilić, V. 2012. Zaštita osnovnih ljudskih prava osuđenika i drugih lica lišenih slobode prema dokumentima saveta evrope, Zbornik radova pravnog fakulteta u Nišu LX, Pravni fakultet u Nišu i Centar za publikacije, Niš.

Sekundarna:

13. Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions, Council of Europe, str. 8,
<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/COMPENDIUM%20E%20Final%20E2010.pdf>, pristupljeno 05.12.2020. godine.
14. <http://www.cpt.coe.int/en/>, pristupljeno 04.12.2020. godine.

RESUME

The rights of prisoners are guaranteed in both domestic and international law, both directly and indirectly through legally binding documents, conventions and protocols, but also those legally non-binding that have a crucial impact on domestic legislation and regulations. The implementation of the provisions concerning, in this particular case, the rights of prisoners and detainees, is the responsibility of the work of the committees of international organizations and the judiciary mentioned in this paper, which were discussed in this paper. However, although the specific document is not legally binding, it arose from the most important international documents, which have fundamental and essential foundations, which every democratic state accepts and according to which it harmonizes its highest legal acts, from constitutions, laws to bylaws and further. The effectiveness of judicial mechanisms, such as the European Court of Human Rights, which deals with cases in this area, and whose Charter is invoked by those whose rights have been denied or violated, has a constant criminal role against states and monitors criminal sanctions enforcement systems. certainly, although non-binding, detailed correction of domestic laws concerning the execution of criminal sanctions, but also the general improvement of the human rights of persons deprived of their liberty. This creates an environment for respecting the documents governing the unconventional and conventional system of execution of criminal sanctions. Therefore, no legislation can be viewed in isolation from the influence of international action, so it is inevitable that the legislation itself changes in accordance with the proclaimed principles and the improvement of the real situation in the institutional system in general. In this context, court documents and judgments have a major impact on the establishment of established standards, in order to prevent further violations of the rights of persons deprived of their liberty.

MOGUĆNOST PREVENTIVNOG DELOVANJA NA PRESTUPNIŠTVO MLADIH – PRAVNI I PSIHOLOŠKI ASPEKT

Muamer Nicević

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
m.nicevic@uninp.edu.rs

Jasmina Nikšić

Department za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
j.pljakic@uninp.edu.rs

Semrija Smailović

Department za psihološko-pedagoške nauke, Univerzitet u Novom Pazaru
semrija.smailovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Maloletničko prestupništvo predstavlja široko rasprostranjenu pojavu koja je uslovljena društvenim uzrocima i psihološkim karakteristikama koje proizvode nepovoljne lične i društvene posledice. Maloletničko prestupništvo predstavlja najširi pojam koji obuhvata različite vidove devijantnog ponašanja maloletnika, predstavlja vid ometenosti u socijalnom razvoju i zadovoljavanju socijalnih potreba dece i mladih, koje se ispoljava kroz kršenje društvenih normi.

S obzirom na složenost problema, maloletničkom prestupništvu se pristupa sa više aspekata sa pravnog, psihološkog, sociološkog sa ciljem smanjenja kršenja zakona kroz preventivno delovanje. Uzimajući u obzir niz osobina i obrazaca ponašanja koja se često sreću i to isključivo kod maloletnika koji su počinili krivična dela ili kršili moralne norme treba promeniti koncept gledanja na maloletne delinkvente. Postupanje sa njima treba posmatrati kao napor ka njihovoj integraciji, ka popravljanju standarda u njihovom sistemu vrednosti, ka tome da uvide pogrešnost njihovog ponašanja i da ga promene.

Posebno zadnjih decenija 20.veka stanje maloletnicke delinkvencije kod nas, postalo je alarmantno što nalaže ulaganje više napora u sprovođenju primarne, sekundarne i tercijarne prevencije u oblasti maloletnicke delinkvencije.

Ključne riječi: *maloletničko prestupništvo, prevencija, društveni činioci prevencije.*

POSSIBILITY OF PREVENTIVE ACTION ON YOUTH CRIME - LEGAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECT

Abstract

Juvenile delinquency is a widespread phenomenon that is conditioned by social causes and psychological characteristics that produce unfavorable personal and social consequences. Juvenile delinquency is the broadest term that encompasses various types of deviant behavior of juveniles, it is a type of disability in social development and meeting the social needs of children and youth, which is manifested through the violation of social norms. Given the complexity of the problem, juvenile delinquency is approached from several aspects from the legal, psychological, sociological with the aim of reducing violations of the law through preventive action. Taking into account the characteristics and patterns of behavior that are

often encountered, and exclusively in juveniles who have committed crimes or violated moral norms, the concept of looking at juvenile delinquents should be changed. Dealing with them should be seen as an effort to integrate them, to improve standards in their value system, to see the wrongness of their behavior and to change it. Especially in the last decades of the 20th century, the situation of juvenile delinquency in our country has become alarming, which requires more efforts in the implementation of primary, secondary and tertiary prevention in the field of juvenile delinquency.

Key words: *juvenile delinquency, prevention, social factors of prevention.*

UVOD

Maloletnička delinkvencija javljala se gotovo u svim društvenim sistemima i danas nema države u kojoj ona ne predstavlja značajni društveni i pravni problem koji se odražava na razvoj pojedinca i društva. Maloletničku delinkvenciju čine svi oblici devijantnog ponašanja maloletnika od preddelinkventnog do onog koje je inkriminisano u krivičnopravnom zakonodavstvu.

Prema Kostiću, maloletničko prestupništvo predstavlja kršenje pravnih i moralnih normi koje su važeće u društvu u određeno vreme. Ovakvo shvatanje navodi na sagledavanje maloletničkog prestupništva putem individualne i kolektivne moralnosti na odeređenom uzrastu koja predstavlja znatnije kršenje bilo koje društvene norme“ (Kostić, 2012 : 223).

Različiti pristupi u definisanju maloletničke delinkvencije ukazuju na njenu kompleksnost i složenost. Uzroci maloletničkog prestupništva se u teorijama objašnjavaju na različite načine, ukazujućin na faktore koji dovode do uključivanja maloletnika u vršenje krivičnih dela koji vode u kriminalitet i delinkvenciju.

U ovom radu maloletničku delikvenciju istražujemo kroz krivičnopravne, kriminološke, biološko-psihološke, psihološke i sociološke teorijske pristupe.

Pozitivne primere prevencije nalazimo kod Bentama, prema utilitarističkoj koncepciji izvršena je podela prevencije na direktnu i indirektnu, zatim Filding H. koji se bavi uzrocima prestupničkog ponašanja, Owen R. koji se zalagao za organizovanu prevenciju, Prins A. (Škola društvene odbrane) koji se zalagao za prevenciju kroz mere urbanizma i socijalne mere i posebne mere koje su donate pod okriljem UN-a u kojima se preporučuje planiranje adekvatnih profilaktičkih mera. (Korać, 2011:219)

Autori tradicionalnog biološko-psihološkog pravca povezuju građu, funkcionisanje endokrinog sistema i lučenje hormona, aberacije hromozoma i genetičke osobine sa delikventnim ponašanjem koje je van kontrole pojedinca. Brojne psihološke teorije posvećene su maloletničkoj delikvenciji na individualnom/pojedinačnom nivou, pre svega identifikovanjem individualnih, odnosno pojedinačnih psiholoških osobina ličnosti (inteligencija, emocionalna stabilnost, motivacija, učenje, stavovi itd.) koje predstavljaju uzroke delinkventnog ponašanja kod dece i adolescenata.

Teorije inteligencije bave se problemima sposobnosti učenja, apstraktnog mišljenja, razumevanja te se navode je kao jedan od glavnih psihičkih faktora delinkventnog i kriminalnog ponašanja. Prema Dinitz, u Godarovoj teoriji svako slaboumno lice potencijalni je prestupnik što potvrđuje rezultatima istraživanja u kojem je primjenjena Bine-Simonova skala. Rezultati pokazuju da svaki tek deseti

delinkvent iz uzorka ispitivanih, ima prosečnu ili visoku inteligenciju. (Dinitz, 1986:43) U Longitudinalnom istraživanju David Farrington (David Farrington, Cambridge University) proučavao je grupu muškaraca od njihovog rođenja do punoletstva. Rezultati istraživanja ukazuju da je jedna trećina dečaka od osam do deset godina, imali rezultat manji od 90 na testu neverbalne inteligencije i bili su uglavnom osuđeni kasnije za počinjena krivična dela. (Melville & Morgan & Norris, 2006:57)

Kao neizostavna teorija u objašnjenju maloletničkog prestupništva, uzroka i manifestovanja jeste psihanalitička teorija Sigmunda Frojda. Prema Konstantinoviću (2009) kao bitne odlike zločinca Frojd navodi izraženu sebičnost, jake destruktivne tendencije i nedostatak afektivnog vezivanja i prihvatanja drugih, strepnju i usredsređenost na sebe, preterano burno reagovanje koje je u neskladu sa povodom i komencija (sklonost ka tome da se ide sa grupom).

Prema Ajzenkovu, kriminalno ponašanje treba izučavati jedino u okviru psihologije ponašanja, jer je ono posledica zajedničkog uticaja genetskih predispozicija, uslova sredine i procesa socijalizacije. Kriminalci su, prema ovom shvatanju, neurotični ekstroverti. Glavna pitanja na koja treba obratiti pažnju prilikom proučavanja kriminalnog ponašanja odnosila bi se najpre na postojanje i prirodu ličnosti koja pokazuje sklonost ka kriminalnom ponašanju, uticaj genetskih faktora i faktora sredine na kriminalitet. U teoriji frustracije maloletnička delikvencija uslovljena je maloletničkim htenjima, potrebama, željama i ciljevima da se suprotstavi nekoj spoljašnjoj ili unutrašnjoj prepreci. Prepreke se mogu odnositi na različite nepovoljne aspekte životnih okolnosti - to mogu biti uslovi života, drugi ljudi ali i neki unutrašnji činioci kao što su strahovi, depresija, nedostatak motivacije, sposobnosti, znanja, veština itd.

Teorija inteligencije nije potpuno prihvaćena od sociološki orijentisanih teoretičara. Sve ove teorije kriminalno ponašanje dovode u vezu sa psihološkim karakteristikama ličnosti, dok se delovanje socijalnih faktora zanemaruje u potpunosti ili se smatraju faktorima sekundarnog značaja. S druge strane, sociolozi sumnjaju u pouzdanost i validnost IQ testova, broj ispitanika, nedostatak kontrolnih grupa, te nedovoljnu uključenost bioloških, genetskih i socijalnih faktora, kao i nedovoljno objašnjenje slučajeva. Sociološke teorije proučavaju delinkvenciju iz socijalnog konteksta sa povezanošću mesta stanovanja, sredine, porodice, škole, vršnjačke grupe, kulturne pripadnosti, siromaštva, zaposlenja itd. U ovu etiološku kategoriju spadaju sva ona socijalna obeležja koja karakterišu jednu individuu – od njenog porekla, porodice, klasne pripadnosti, odnosno pripadnosti određenom društvenom sloju do stepena obrazovanja, materijalnog stanja, zanimanja, mesta stanovanja. (Škulić, 2011:36)

PREVENTIVNO DELOVANJE NA POJAVU MALOLETNIČKE DELIKVENCije

Delovati preventivno znači intervenisati na određen način i određenim sredstvima. Pod prevencijom kriminaliteta možemo razumeti upotrebu svih sredstava i

mera usmerenih na sprečavanje pojavljivanja nekog od oblika kriminaliteta. (Jovašević, 2011:113)

Preventivna aktivnost sastoji se iz niza mera koje društvo preduzima za sprečavanje i suzbijanje pojave devijacija kod mladih. Efikasna primena tih mera doprinosi opštem smanjenju pojava delinkventnog ponašanja mladih. U vezi s tim treba najpre uočiti da se suprostavljanje prestupništvu mladih ostvaruje preko dve osnovne grupe mera, tj. dva osnovna vida tog suprostavljanja:

- Antideliktnog delovanja
- Postdeliktne intervencije

Prvu grupu čine sve konkretne mere koje su usmerene u pravcu sprečavanja – predupređenja delikventnog ponašanja mladih. Ovaj se vid suprostavljanja najčešće označava izrazom prevencija. U istom značenju se koriste i izrazi predupređenje i sprečavanje. Pošto savremena kriminalna politika stavlja poseban naglasak na predupređenje, tj. da taj oblik suprostavljanja smatra osnovnim, to se čini još pogodnijim da se antideliktno delovanje označi izrazom primarna prevencija. (Jovašević, 2011:116)

Postdeliktno reagovanje državnih i društvenih činilaca ima za cilj pružanje pomoći mladim da savladaju i prevaziđu objektivne i lične teškoće vlastitog razvoja i pozitivne socijalizacije, što se postiže preko smišljenih pravnih, socijalnih, vaspitnih, zdravstvenih i drugih mera i sredstava. Mere su usmerene na ukidanje objektivnih i subjektivnih uzroka i uslova prestupničkog ponašanja i faktički znače zaštitu i pomoć mladima da svoj razvoj i ponašanje usklade s društvenim zahtevima i očekivanjima, čime se istovremeno obezbeđuje zaštita društva i njegovih vrednosti od prestupničkih napada.

Prevencija prestupničkog ponašanja mladih predstavlja celokupan sistem međusobno usaglašenih mera i aktivnosti kojima se društvo i njegovi organizovani delovi suprostavljaju ovoj pojavi – njenom javljanju, ponavljanju i prerastanju u teže oblike.

Taj sistem sastoji se iz niza najšire shvaćenih aktivnosti kojima se preko društveno-političkih, ekonomskih, vaspitnih, socijalnih, zdravstvenih, pravnih i drugih mera deluje u pravcu ukidanja ili ublažavanja objektivnih i subjektivnih uzroka i uslova prestupničkog ponašanja mladih.

Prilikom klasifikacije preventivnih mera moguća je primena više kriterijuma. Jedna od takvih podela jeste podela na:

- Primarnu (osnovnu)
- Sekundarnu prevenciju

Mere primarne prevencije moguće je razvrstati na opšte, posebne i pojedinačne. Opšte mere primarne prevencije usmerene su na rešavanje fundamentalnih uzroka čovekove otuđenosti u društvu i stvaranje uslova za svestrani razvoj njegove ličnosti. To su mere kojima se žele ostvariti što povoljniji uslovi za nesmetan i pozitivan razvoj svih pripadnika mlade generacije. One svojim opštim dejstvom i posrednim putem doprinose redukciji prestupništva, te se u tom smislu određuju kao indirektna prevencija. Njihov značaj je od neprocenjive vrednosti, jer se takvim merama zadaje najozbiljniji udarac društvenim korenima svih oblika prestupništva i kriminaliteta.

Posebne i pojedinačne mere primarne prevencije, koje se označavaju zajedničkim imenom direktna prevencija, sračunate su na rešavanje raznih socijalnih,

vaspitnih, zdravstvenih i drugih problema koji pogađaju pojedine uže grupe mladih, tj. pojedince. One se preduzimaju prema onim grupama i pojedinim mladim ljudima koji se nalaze u nepovoljnim u širokom smislu shvaćenim socijalnim uslovima ili su suočeni sa ličnim teškoćama takve prirode da im je neophodna odgovarajuća društvena i stručna pomoć i zaštita. To znači da su ove mere sračunate na eliminisanje posebnih i pojedinačnih determinati prestupništva. (Čimburović, 2013:138)

Ovde spadaju mere pomoći i zaštite dece i omladine iz socijalno ugroženih porodica, porodica sa niskim materijalnim primanjima; zaštita i pomoć mladima koji su lišeni roditeljskog staranja, adekvatnog i kvalitetnog vaspitanja; onih koji su ometeni u fizičkom i psihičkom razvoju i sličnih kategorija mladih ljudi. Mere primarne prevencije sistematski i organizaciono su usmerene na socijalnu zaštitu pomenutih i dr. kategorija mladih ljudi, ali se u konkretnoj realizaciji moraju odmeriti i prilagoditi individualitetu svakog mladog čoveka kome je takva zaštita potrebna.

U savremenoj praksi sekundarne prevencije koriste se brojne mere pomoći i zaštite mladih prestupnika. Neke od njih su usmerene na uklanjanje objektivnih uslova i uzroka delinkventnog ponašanja, dok druge imaju za cilj da izazovu pozitivne promene u ličnosti samog prestupnika. (Jašović, 1983:91) U prvu grupu spadaju sva nastojanja da se neutrališe ili svede na manju meru dejstvo raznih negativnih uticaja kojima su mladi prestupnici izloženi u socijalnoj sredini – porodici, školi, susedstvu, grupi vršnjaka i slično. Mere koje su sračunate na promenu ličnosti oslanjaju se na pedagoške metode i oblike prevaspitanja i resocijalizacije, a koriste se i socijalno-psihološke, mentalno-higijenske i druge medicinske metode i sredstva rehabilitacije i resocijalizacije.

Mere sekundarne prevencije se ne iscrpljuju listom krivičnih sankcija propisanih za maloletnike, već se preduzimaju i druge mere koje imaju svoj pravni osnov u propisima prekršajnog, porodičnog, socijalnog i drugih grana prava ili proizilaze iz same društvene funkcije pojedinih institucija i organizacija. Tako se prema mladima primenjuju određene administrativne sankcije za oblike ponašanja inkriminisane prekršajnim pravom. Prema deci izvršiocima prestupničkih radnji, koja su najčešće izvan domašaja krivičnog prava, drugi organi, po pravilu organi socijalne zaštite, preduzimaju odgovarajuće mere. (Jevtić, 2012:115) Na prevazilaženju izvesnih oblika asocijalnog ponašanja angažovana je škola, razna pedagoška, psihološka i medicinska savetovališta, prihvatilišta i slične institucije. (Nikolić & Joksić, 2011:158) U nekim zemljama na poslovima sekundarne prevencije ostvaruju učešće privatne i religijske institucije. Za razrešavanje raznih društvenih problema i teškoća sa kojima su suočeni mladi prestupnici kao i za njihovo pozitivno usmeravanje od posebnog je značaja angažovanje raznih društvenih, društveno-političkih, stručnih, interesnih, radnih i drugih organizacija i zajednica građana..

Krivično-pravne mere primenjuju u vreme kada su nastupile štetne posledice po društvo i njegove vrednosti, tako i odgovarajuće negativne promene u ličnosti aktera takvog ponašanja, ove mere ne samo što nose karakter zakasnele intervencije, već je i postizanje njihovog pozitivnog efekta znatno otežano. Dalja ograničenost krivičnogpravnog reagovanja sadržana je u činjenici što se ono preduzima povodom ispoljenog delinkventnog ponašanja pojedinaca i grupa i ima, pre svega za cilj da kod ovih izazove pozitivne promene, tako da izvan njegovog domašaja ostaju brojni

faktori i problemi koji uslovljavaju i stimulatивно deluju na ispoljavanje prestupničkog ponašanja od strane tzv. potencijlnih delinkvenata.

Savremena nauka i društvena praksa sve više insistiraju na razvijanju široke aktivnosti usmerene na otklanjanje ili ukidanje faktora koji uslovljavaju ovo ponašanje u datim sociokulturnim uslovima. U pitanju je takva aktivnost koja ima za cilj prevazilaženje korena, uzroka i uslova delinkventnog ponašanja, kako bi se sprečilo, onemogućilo ili predupredilo njegovo ispoljavanje.

DRUŠTVENI ČINIOCI PREVENCIJE

Od najznačajnijih društvenih činioca prevencije prestupništva mladih kod nas mogu se izdvojiti na:

- Društveno-političke zajednice;
- Radne organizacije;
- Društveno-političke i druge organizacije;
- Sredstva masovne komunikacije;
- Škole;
- Porodica. (Popović & Đurić & Marković, 2012:117)

Borba protiv negativnih pojava veoma je važna za napredak društva. Zato društveno-političke zajednice i radne organizacije moraju biti angažovane u borbi protiv svega onoga što je suprotno opštedruštvenim opredeljenjima i težnjama.

Uvođenjem mladih u pozitivne procese u našem društvu ostvaruje se nezamenljivo moralno i društveno-političko vaspitanje mladih. Na taj način se kod njih razvija svest o ličnoj odgovornosti za sopstveni napredak i napredak društva uopšte. Sem toga samoupravne zajednice i njihovi organi samoupravljanja su osnovni društveni činioci koji su pozvani da osiguraju povoljne materijalne, socijalne, vaspitno-obrazovne i druge uslove za pozitivan i nesmetan razvoj mladih. (Blagojević & Stefanović, 2009: 149)

Gledano u celini, može se sa sigurnošću utvrditi da su ovi subjekti do sada postigli zapažene rezultate i na tom području. To naročito važi za najviše republičke predstavničke organe- skupštinska tela, koja često raspravljaju o pitanjima koja su u vezi sa prestupničkim ponašanjem mladih i nastoje da pokrenu što veći broj činilaca na sređivanju porodičnih i drugih socijalnih i vaspitih problema mladih prestupnika. Angažovanošću radnih kolektiva i njihovih samoupravnih organa na području predupređenja devijacija u ponašanju mladih ne možemo biti zadovoljni. (Đurđić & Jovašević, 2006:199) Malo je radnih organizacija koje izdvajaju sredstva za osnivanje predškolskih ustanova i pružanje pomoći zaposlenim roditeljima uopšte. Nedovoljno se ulaže i u obrazovne potrebe i stručno uzdizanje mladih radnika. Radne organizacije nerado upošljavaju mlade ljude u čijem je ponašanju već došlo do zastranjivanja. Vrlo su usamljeni slučajevi da radne organizacije organizovano prihvataju mlade prestupnike i uvode ih u proizvodno-radni odnos. Sugurno je da radnici opterećeni svojim porodičnim a u prvom redu problemima vezanim za razvoj i ponašanje svoje dece ne mogu sa puno uspeha obavljati svoje proizvodno-radne zadatke. (Stojanović, 2001:145)

Nužno je povećavati obim opštih društvenih ulaganja u razvitak i standard omladine, kako bi se naša mlada generacija u ovom pogledu sve manje oslanjala na porodicu. Nužno je obezbediti diferencijaciju mladih ljudi na planu stručnog i opšteg osposobljavanja, prema njihovim sposobnostima i radnim kvalitetima a ne prema materijalnim mogućnostima roditelja. Izjednačavanjem mogućnosti za razvoj i socijalizaciju dece i omladine istovremeno se čini vanredan doprinos primarnoj prevenciji svih oblika negativnih devijacija u životu i ponašanju mladih.

U procesu opšte izgradnje i napretka zajednice izuzetno značajnu ulogu imaju društveno-političke i druge organizacije građana u sprovođenju mera radi sprečavanja prstupništva i pomoći mladima s takvim ponašanjem, aktivnošću ovih organizacija ne možemo biti sasvim zadovoljni. U svim organizacionim jedinicama - od osnovnih pa sve do najviših foruma-briga o mladima, a posebno onima koji su pritisnuti teškoćama socijalne, materijalne i vaspitne prirode, mora biti stalna. Putem određenih oblika rada ove organizacije mogu znatno više doprineti uklanjanju uzroka i uslova prestupničkog ponašanja, naročito ako ti uzroci i uslovi dolaze iz sredine u kojima deluju osnovne ćelije društveno-političkih organizacija. (Bošković, 2002:110)

Pod sredstvima masovnih komunikacija ili informacija (masovni mediji) podrazumevaju se društvene aktivnosti putem kojih se posredstvom određenih tehnika daju obaveštenja o socijalnim pitanjima, procesima, odnosima i drugim događajima. U sociološkoj i kriminološkoj literaturi mnogo radova je posvećeno analizi uticaja sredstava masovnih komunikacija na ponašanje čoveka. Mišljenja teoretičara o uticaju mas medija na devijantno i kriminalno ponašanje međusobno se razlikuju. Sociolozi, smatraju da je važan uticaj mas medija na osećanja, stavove i ponašanja ljudi. Oni se pozivaju na to da su procesi između masovnih medija i recipijenata veoma kompleksni i da se stoga ne mogu uspostaviti linearne kauzalne veze, kao i da se uticaj medija ne može izolovati od drugih uticajnih faktora. Ipak, većina pisaca smatra da sredstva masovnih komunikacija, pored pozitivnog dejstva, mogu da dovedu do ispoljavanja negativnih svojstava ličnosti i delinkventnog ponašanja. (Grubač, 2002:209) Na kongresu UN za prevenciju kriminaliteta i postupanje sa osuđenima održanom u Londonu 1960.godine zaključeno je da filmovi, stripovi i senzacionalne vesti o zločinima, loša literatura, TV programi, mogu imati značaj kriminogenog faktora, pogotovo kada se radi o maloletničkoj delinkvenciji. (Konstantinović-Vilić, 2009:29)

Kao moćna sredstva uticanja, sredstva masovne komunikacije preko određenih sadržaja ostvaruju snažno vaspitno dejstvo na malde, doprinoseći njihovom pozitivnom oblikovanju i usmeravanju njihovog ponašanja u pozitivnom pravcu. Ovaj uticaj je od neprocenjivog preventivnog značaja, te ga treba s posebnom pažnjom negovati i razvijati.

U tom cilju potrebno je da sredstva masovne komunikacije obezbeđuju što više prostora sadržajima koji razvijaju i neguju intelektualne, radne, kulturne, društveno-političke i moralne stavove, navike i interese mladih, sadržajima koji osposobljavaju mlade za uspešno uključanje u pozitivne društvene procese i odnose i koji im pružaju zdravu zabavu u slobodnom vremenu. Ovakvi sadržaji, prezentirani bez preteranog pedagogiziranja predstavljaju dobru predohranu protiv prodora negativnih pojava, shvatanja i sl. u redove mlade generacije i znače ozbiljan doprinos ostvarenju vaspitne funkcije društva, njegovih zajednica i organizacija. Time se sredstva masovne

komunikacije po svom pozitivnom dejstvu na mlade približavaju uticajima primarnih vaspitnih činilaca. (Jovašević, 2011:128)

Film kao oblik umetničkog izražavanja pozitivno utiče na kulturno uzdizanje, obrazovanje i vaspitanje ljudi. Međutim, filmovi bez umetničkih i etičkih poruka, koji detaljno prikazuju scene nasilja i agresivnosti, veličaju lako sticanje novca prevarama i krađama, vode u svet fiktivnog i nerealnog razvijajući negativne vrednosti, navike i stavove, mogu kod izvesnih lica da doprinesu ispoljavanje kriminalnog ponašanja ili da stimulišu već postojeće sklonosti ka kriminalnom ponašanju. Izvesni filmovi mogu da posluže kao uzor za izbor načina i tehnike vršenja krivičnih dela, pa se kriminološkoj literaturi navodi niz primera negativnog dejstva pojedinih filmova. (Knežević, 2010:119)

U toku jednomesečnog prikazivanja filma „Divlji dečaci ulice“, u gradu u kome je prikazan ovaj film (Evenston, SAD) četrnaestoro dece je pobešlo od kuće jer su se deca identifikovala sa junacima ovog filma, a jedna devojčica od petnaest godina bila je obučena kao glumica koja je u filmu igrala glavnu ulogu (Sederland). Film „Džungla na asfaltu“ poslužio je kao uzor dvojici prestupnika koji su obili dvadeset kasa u Beogradu. Kriminolozi Titters i Rajnman anketirali su jednu grupu delinkvenata radi utvrđivanja faktora koji su na njih neposredno uticali da se odluče na vršenje krivičnih dela. Rezultati su pokazali da je od anketiranih delinkvenata 49% poželelo oružje pod uticajem filma; 28% je za krađu saznalo iz filma; 20% se na gangsterske prestupe odlučilo pod uticajem filma. Makra navodi istraživanje Blumera i Hausera u Čikagu o uticaju filma na kriminalno ponašanje. Ova dva istraživanja anketirala su 368 delinkvenata muškog pola i dobili sledeće rezultate: 28% delinkvenata je tehniku krađe naučilo iz filma; 10% su pod uticajem filma bili podstaknuti na kriminalno ponašanje. Ispitujući 252 maloletnice, isti autori su došli do podataka da je njihov seksualni život posledica gledanja erotskih scena na filmu; 25% maloletnica je izjavilo da se pod uticajem filma odlučilo na prostituciju; 33% je napustilo kuću pod uticajem filma. Film „Varalice“ polužilo je kao uzor na formiranje jedne bande u malom provincijskom mestu, a šef jedne druge bande vodio je članove te bande, pre izvršenja krađe, više puta da gledaju određen film, kako bi naučili određene tehnike i trikove. (Škulić, 2003:155)

Postoji povezanost između avanturističke literature i kriminalističkih romana sa kriminalnim ponašanjem. Prema mišljenju jednog broja autora, takva literatura, opisujući zločine, nasilje i svirepost, idealizuje svet kriminaliteta i pobuđuje najniže strasti. Navode se primeri koji to potvrđuju: roman „Poslednji mečkar“ N. Španova, „Kockar“ Dostojevskog i dr. pod uticajem sadržaja ovih romana, javilo se kriminalno ponašanje kod nekih pojedinaca i ispoljilo na isti način kako je bilo opisano u literaturi. Ipak, uticaj literature na javljanje kriminalnog ili drugog devijantnog ponašanja znatno je manji od uticaja filma i televizije ne samo zbog toga što nedostaje vizuelni efekat, već i zbog toga što, kako su istraživanja potvrdila, mnogo je manje onih koji čitaju od onih koji gledaju televizijske emisije i filmove.

U Savremnom dobu veoma značajan, donekle i presudan uticaj na živote mladih ma internet. Upravo u trećoj eri razvoja društva i sadašnjem informatičkom društvu mladi koriste sve prednosti interneta i uživa veliku popularnost. Iz tih razloga ne smemo zanemariti uticaj interneta kao uzročnika ali i kao sredstva prevencije na devijatno ponašanje maloletnika.

Bilo bi opravdano preduzeti i određene zakonske mere u cilju zaštite mladih od negativnih uticaja sredstava masovne komunikacije, jer pozitivni propisi ne regulišu na najbolji način ovu materiju. (Blagojević, 2009:102) Druga uloga sredstva masovne komunikacije u sprečavanju prestupničkog ponašanja mladih, dolazi do izražaja preko njihovog adekvatnog tretiranja ove pojave i pokretanja ostalih društvenih snaga u ovom pravcu. Sredstva masovne komunikacije morala bi da se oslobode i drugih slabosti u tretiranju ove pojave. (Đuričić, 2012:158)

Škola, kao organizovana društvena institucija za vaspitanje i obrazovanje, predstavlja značajan faktor socijalizacije. Pored porodice, škola je takođe jedna od primarnih grupa u kojoj se formira ličnost u pozitivnom smislu. Međutim, s obzirom na način ostvarivanja funkcija koje škola ima u društvenoj sredini prema pojedincu, moguće je uticaj škole sagledati i sa stanovišta kriminalne etiologije. Škola ima posebne zadatke u prevenciji prestupništva mladih. Vaspitno-obrazovni rad škole predstavlja svojevrsnu preventivnu delatnost i značajno doprinosi formiranju mlade ličnosti u socijalnom, psihološkom i moralnom smislu. Opšta socijalna prevencija u velikoj meri zavisi od sistema obrazovanja. Na obrazovanje - kao konstruktivnu društvenu obavezu - ukazuje i rezolucija Šestog kongresa OUN o prevenciji kriminaliteta. (Dimovski & Mirić, 2007:152)

Mora se uzeti u obzir činjenica da društveni konflikti, nepovoljna društvena kretanja i druge društvene destrukcije mogu, znatnim delom, biti posledica neadekvatnog i društveno neprihvatljivog sistema obrazovanja. Pojedinač bez dovoljnog obrazovanja izložen je mnogo težim kriminogenim uticajima koje sa sobom nosi njegova materijalna, psihološka i socijalna situacija. Osim toga, obrazovanje koje je prekidano raznim frustracijama, koje sa sobom nose, na primer, prinudne migracije (izbeglištvo), i druge slične situacije, može da ima određene kriminogene aspekte.

U ostvarivanju svojih funkcija škola raspolaže kadrovskim potencijalom, koji, uz obrazovnu funkciju, ima zadatak da na mladu ličnost, osim osnovnih znanja, prenese i određene osobine i navike, pre svega, inicijativu i samoinicijativu, samokritičnost i odgovornost, pozitivne navike, koje će mladog čoveka učiniti konstruktivnim i korisnim članom zajednice. (Ignjatović, 2002:149)

Savremeni školski sistemi treba da se realizuju uz karakteristike samih učenika. Ovo je značajno upravo zbog toga što škola ima veliki uticaj ne samo u odnosu na obrazovanje, već i u odnosu na moralno i kulturno uzdizanje, emocionalni i intelektualni razvoj, odnosno formiranje celokupne strukture ličnosti. Korišćenje pojedinih metoda koji treba da donesu konkretne rezultate, ali bez uticaja na pojavu u celini, pre svega na njenu uzročnost, ne može se smatrati racionalnim, čak i kada se postižu neki trenutno preventivni efekti. To su uglavnom odnosi na primenu pojedinih sredstava represivnog karaktera: pretresanje učenika ili upotreba policijskog psa radi pronalazjenja droge kod učenika, korišćenje metal-detektora s ciljem pronalazjenja vatrenog oružja, napadna osmatranja s ciljem kontrole koja mogu da deluju depresivno na učenika. (Popović&Đurić&Marković, 2012:108)

Škola, takođe, treba da razvija saradnju i da koordinira rad sa specijalizovanim institucijama, centrima za socijalni rad, organom starateljstva, sa obrazovnim ustanovama prilikom izbora vrste daljeg školovanja, sa drugim društvenim i državnim organima, naročito policijskim, posebno kada su u pitanju mere prevencije

omladinske delinkvencije. Škole za mentalno zaostalu decu imaju izuzetan značaj u tome što ovu decu i maloletnike osposobljavaju za normalan život, i samim tim smanjuju mogućnost njihovog devijantnog ponašanja, a isto tako mogućnost da postanu žrtve kriminalnog ponašanja drugih.

Porodica ima višetruku ulogu u prevenciji maloletničke delinkvencije. Svojim skladnim i adekvatnim funkcionisanjem utiče na pozitivan razvoj i formiranje svojih mladih članova i time ostvaruje značajno preventivno dejstvo. S druge strane, i sama porodica mora biti objekt društvene zaštite i pomoći, kako bi mogla da ostvaruje svoje funkcije i obaveze. (Nicević&Stevanović, 2008:157)

Ukoliko u porodici vladaju najprisniji odnosi utoliko je ona zasnovana na razumevanju, ljubavi, saradnji i međusobnoj solidarnosti i samim tim porodica ostvaruje izvanredno pozitivan uticaj na mlade i doprinosi borbi protiv svih devijacija u njihovom ponašanju. (Bošković, 2002:193) Ličnim primerom, moralnim životom i radom, kao i pružanjem pomoći, usmeravanjem i kontrolom ponašanja, roditelji deluju tako snažno na mlade da je njihova preventivna uloga skoro nezamenljiva.

Međutim, nepovoljne porodične prilike, kao što su razni oblici strukturne poremećenosti, teške materijalne i stambene prilike, loša porodična atmosfera i međusobni odnosi, socijalno-patološko ponašanje odraslih članova porodice i sl., predstavljaju značajne činoce uslovljavanja prestupničkog ponašanja mladih. Zbog toga je neophodno da se preventivni društveni poduhvati prošire i na porodicu kao primarnu društvenu grupu, pružajući joj materijalnu, moralnu i razne druge specijalizovane oblike društvene pomoći i zaštite, kako bi uspešnije savladala svoje teškoće i bila osposobljena za učešće u naporima na predupređenju devijacija u ponašanju njenih mladih članova.

Predmet društvene brige i pomoći moraju biti i teškoće funkcionisanja porodice koje su rezultat ili posledica snažnog procesa transformacije odnosno osavremenjavanja porodice. Reč je o jednom zakonitom procesu redukcije porodičnih funkcija, tj. njihovom prenošenju na odgovarajuće društvene institucije. (Stojanović, 2001:155)

Društvena briga o porodici mora obuhvatati i porodice sa očuvanom strukturom i harmoničnim međusobnim odnosima njenih članova. Ta briga i pomoć je naročito potrebna na planu njenog osposobljavanja za uspešno obavljanje vaspitne funkcije, čije je ostvarivanje sve teže u savremenim uticajima i uslovima. Porodica se ne sme niti može osloboditi obaveza ove vrste, čak ni u uslovima daleko razvijenije mreže i kvalitetnog rada ustanova koje bi trebalo da te obaveze velikim delom preuzmu na sebe. Zato je neophodno razvijanje takvih oblika pomoći porodici koji je čine sposobnim da savremeno i kvalitetno vaspitava mlade. Takvu ulogu ostvaruju i mogu u još većoj meri da ostvare pedagoško-psihološka i medicinska savetovališta, i slične institucije, kao i razni oblici obrazovanja odraslih i dr. U tom smislu su od velike koristi i pomoći ustanove za vaspitanje, dnevno zbrinjavanje i smeštaj raličitih kategorija i uzrasta dece i omladine.

Mnogo veća briga društva prema porodici neophodna je upravo zbog toga što porodica već odavno ne može da obavlja uspešno one funkcije koje joj tradicionalno pripadaju, a koje su izmenom društvenih odnosa izašle iz porodičnih okvira i postale obaveza i briga društva. (Aleksić&Milovanović, 1994:119)

Neophodna je i aktivnost policije, čija uloga dolazi do izražaja u svim onim situacijama gde postoji ili pretil opasnost od ispoljavanja kriminalnog, prekršajnog ili socijalno-patološkog ponašanja u porodici koje, po pravilu, dovodi do teških posledica koje, zbog društvene nebrige, mogu da ostanu skrivene i da eskaliraju do najtežih krivičnih dela, čak i do ubistava. (Đurđić&Jovašević, 2006:209) Porast maloletničkog prestupništva zahteva ozbiljan pristup u radu sa mladima, zahteva savremeni pristup uz uključivanje svih relevantnih faktora, stručnih lica, celokupne zajednice. Ova pojava poprima takav obim i intenzitet da ozbiljno ugrožava društvena dobra i vrednosti, a posebno same aktere takvog ponašanja.

Suzbijanje maloletničke delinkvencije se ogleda u sledećem:

- Prikupljati podatke o krivičnim delima i izvršiocima i raditi na rasvetljavanju krivičnih dela, posebno onih gde se pretpostavlja da su izvršiocima maloletnici.
- Vršiti obilazak svih škola i internata i kroz ostvareni kontakt sa odgovornim iz škole prikupljati podatke o problematičnim učenicima, koji neredovno pohađaju nastavu ili pokazuju i ispoljavaju neka druga devijantna ponašanja.
- Evidentirati sve maloletnike koji se javljaju kao izvršiocima krivičnih dela ili po drugom osnovu a interesantni su za organe unutrašnjih poslova. Sačiniti spisak najaktivnijih maloletnika.
- Vršiti kontrolu i praćenje maloletnika koji dolaze na odsustva iz vaspitnih ustanova ili za vreme bekstva.
- Operativno pokriti maloletnike koji imaju veći broj krivičnih dela i često se javljaju kao izvršiocima, naročito one prema kojima je krivični postupak u toku ili imaju izrečenu meru a ista nije sprovedena.
- Raditi na pronalaženju maloletnika koji se nalaze u bekstvu od kuće i zbrinjavanju maloletnika koji se pronadu.

ZAKLJUČAK

Maloletnička delinkvencija je danas veliki problem u svetu, a sve više postaje problem s kojim se moramo suočiti i mi u našoj državi. Najčešći su opšta svetska nestabilnost, ugrožavanje opštih ljudskih moralnih i etničkih vrednosti, problemi porodičnog života, psihološka nerazvijenost mlade osobe, siromaštvo i mnogi drugi faktori. Uzroke maloletničke delinkvencije, možemo tražiti u psihološkoj osnovi mladih za adekvatno razumevanje ove pojave. Mišljenja smo da se može s pravom tvrditi da postoji velika veza između psihološke strukture mladog delinkventa i kriminalnog ponašanja. Takođe, uzroke maloletničke delinkvencije nalazimo u teškim uslovima porodičnog života, zapostavljanju, ponašanju po modelu...

U rešavanju problema maloletničke delinkvencije neophodna je saradnja porodice, škole, državnih ustanova, stručnih lica. Ako želimo dugoročno i na adekvatan način pristupiti rešavanju problema maloletničke delinkvencije neophodan je multidisciplinarni pristup. Posebna pažnja se mora posvetiti izgradnji vrednosnog sistema kod mladih. Neophodno je mladima obezbediti adekvatno, zdravo okruženje u kome će odrastati počev od sigurne porodice, kvalitetnog obrazovanja, primerenog medijskog sadržaja. Potrebne su pogodne okolnosti da mladi čovek može da formira

mrežu vrednosti koja će ga motivisati da bude odgovoran i radan mladi čovek koji je spreman da bude pozitivan član društva.

Cilj postupanja sa maloletnim delkventima treba da bude promena njih samih. Ono što danas smatramo sistemom sankcija prema maloletnim učiniocima krivičnih dela treba modernizovati i transformisati u sistem vaspitanja i obrazovanja tih maloletnih delikvenata. Sistem vaspitanja treba da pomogne u kreiranju slike o tome kako su oni vredni članovi društva, da u svakom maloletnom delikventu postoji potencijal, koji može biti iskorišćen u skladu sa pravilima po kojima društvo funkcioniše. Vaspitne mere prema maloletnim učiniocima protivpravnih dela u našem pravu usmerene su prvenstveno na prevaspitanje, pravilan razvoj ličnosti i lične odgovornosti, a da je kažnjavanje stavljeno u drugi plan. U procesu resocijalizacije bitna je saradnja sa porodicom maloletnika, institucijama sistema i sredinom u koju se maloletno lice vraća.

LITERATURA:

1. Aleksić, A., Milovanović, Z. 1994. Kriminalistika. Beograd.
2. Blagojević M, Stefanović Z. 2009. Prevencija kriminala i socijalnih devijacija – od razumevanja ka delovanju. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd.
3. Bošković M. 2002. Socijalna patologija. Univerzitet u Novom Sadu. Pravni Fakultet. Novi Sad.
4. Čimburović, Lj. 2013. Prestupništvo maloletnika. Pravne teme, godina 2, Broj 3. Univerzitet u Novom Pazaru.
5. Dimovski D., Mirić F. 2007. Politika suzbijanja maloletničke delikvencije kao determinanta društvenog razvoja. Pravni fakultet u Nišu. Niš.
6. Dinitz, S. 1986. The Antisocial Personality, Forensic psychiatry and psychology, F.A.Davis, Company, Philadelphia.
7. Đurđić, V., Jovašević, D. 2006. Krivično pravo – Posebni deo, Beograd.
8. Đuričić S. 2012. Rezultati, pitanja i problemi u sprovođenju Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, pre i posle reforme pravosuđa u Srbiji – pogled iz prakse, Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji, Centar za prava deteta, Beograd.
9. Grubač, M. 2002. Preventivna represivna funkcija policije i nov zakonik o krivičnom postupku, Zbornik radova: Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta. Policijska akademija, Beograd.
10. Ignjatović, Đ. 2002. Strategije policijskog delovanja i prevencija kriminaliteta, Zbornik radova: Mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta. Policijska akademija.
11. Jašović, Ž. 1983. Kriminologija maloletničke delinkvencije. Naučna knjiga. Beograd.
12. Jevtić, R. 2012. Uloga organizacije civilnog društva u primeni Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji, Beograd.
13. Jovašević, D. 2011. Maloletničko krivično pravo. Niš.
14. Knežević, S. 2010. Maloletničko krivično pravo, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu. Niš.
15. Konstantinović-Vilić S. i grupa autora. 2009. Kriminologija, Pelikan print. Niš.
16. Korać, H. 2011. Kriminologija/Maloljetničko prestupništvo, Pravni fakultet Kiseljak. Sarajevo.
17. Kostić M. 2012. Politika suzbijanja kriminaliteta, Niš: Centar za publikacije. Pravnog fakulteta u Nišu.

18. Melville, G., Morgan, K., Norris, G., Walkington, Z. 2006. Theories of crime. New York: Routledge.
19. Nicević, M., Stevanović, Č. 2008. Krivično procesno pravo, Forum univerzitetskih nastavnika, Novi Pazar.
20. Nikolić, Z., Joksić, I. 2011. Maloletnička delikvencija – socijalnopsihološki i krivičnopravni aspekti. Institut za kriminologiju i sociološka istraživanja. Beograd.
21. Popović–Čitić, Đurić, S., Marković, M. 2012. Krivična dela izvršena na području škola u Republici Srbiji. Centar za prava deteta. Beograd.
22. Stojanović, Ž. 2001. Krivično pravo posebni deo. Srpsko Sarajevo..
23. Škulić, M. 2003. Maloletnici kao izvršioци i kao žrtve krivičnih dela. Beograd.
24. Škulić, M. 2011. Maloletničko krivično pravo. Beograd: Pravni fakultet.

RESUME

Juvenile delinquency is a big problem in the world today, and it is increasingly becoming a problem that we in our country must face. The most common are general world instability, endangerment of general human moral and ethnic values, problems of family life, psychological underdevelopment of a young person, poverty and many other factors. We can look for the causes of juvenile delinquency in the psychological basis of young people for an adequate understanding of this phenomenon. We are of the opinion that it can be rightly argued that there is a great connection between the psychological structure of a young delinquent and criminal behavior. Also, we find the causes of juvenile delinquency in difficult conditions of family life, neglect, model behavior.

The cooperation of the family, school, state institutions, and professionals is necessary in solving the problem of juvenile delinquency. If we want to solve the problem of juvenile delinquency in a long-term and adequate way, a multidisciplinary approach is necessary. Special attention must be paid to building a value system among young people. It is necessary to provide young people with an adequate, healthy environment in which they will grow up, starting with a secure family, quality education, and appropriate media content. Favorable circumstances are needed so that a young man can form a network of values that will motivate him to be a responsible and hard-working young man who is ready to be a positive member of society.

The goal of dealing with juvenile delinquents should be to change themselves. What we consider today as a system of sanctions against juvenile offenders should be modernized and transformed into a system of upbringing and education of these juvenile delinquents. The education system should help create an image of how they are valuable members of society, that there is potential in every juvenile delinquent, which can be used in accordance with the rules by which society operates. Educational measures against juvenile perpetrators of illegal acts in our law are primarily aimed at re-education, proper development of personality and personal responsibility, and that punishment is put in the background. In the process of resocialization, cooperation with the family of minors, institutions of the system and the environment to which the minor returns is important.

KRIMINALISTIČKO I KRIMINOLOŠKO PROGNOZIRANJE DOPRINOSI USPJEŠNIJEM SUZBIJANJU KRIMINALITETA

Mile Matijević

Univerzitet za poslovne studije, Pravni fakultet Banja Luka
mile.np@univerzitetps.com

Davor Stupar

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske
davortnt@yahoo.com

Apstrakt

Kriminalistika kao nauka u svom sastavnom djelu sadrži svoje grane koje su međusobno povezane a istovremeno su specifične, zbog svojih posebnosti i karakteristika u oblasti izučavanja kriminalistike kao nauke. Kriminalistička taktika, tehnika, metodika, operativa, strategija, prognostika i prevencija su svaka ponaosov veoma bitne kao naučne oblasti kriminalistike. Bitna oblast kriminalistike kao nauke jeste i kriminalistička prognostika. Kriminalistička prognostika nije značajnije razvijena na prostorima našeg regiona, što ukazuje na nedovoljno naučno i metodološko istraživačko bavljenje sa kriminalietom. Kriminalistička i kriminološka prognostika u izučavanju mogućeg predviđanja kriminaliteta i kretanja kriminalne pojave koristi razne metode i modeliranja u cilju prognoze kriminaliteta. Metode koje se koriste u navedenom procesu čini skup naučno relevantnih metoda predviđanja kriminaliteta kao negativne konstantne i promjenjive društvene pojave. Metode koje se koriste u kriminalističkom prognoziranju kao procesu su i opšte naučne metode ali i posebne specifične metode prognoziranja kriminaliteta.

Ključne riječi: kriminalistička, kriminološka prognoza, metodi kriminalističke prognoze, predviđanje kretanja kriminaliteta, suzbijanje kriminala.

CRIMINAL AND CRIMINOLOGICAL FORECASTING CONTRIBUTES TO SUCCESSFUL CRIME FIGHTING

Abstract

Criminology as a science in its integral part contains its branches that are interconnected and at the same time specific, due to their peculiarities and characteristics in the field of studying criminology as a science. Forensic tactics, technique, methodology, operations, strategy, prognostics and prevention are all very important as scientific areas of criminology. An important area of criminology as a science is forensic prognostics. Forensic prognosis is not significantly developed in our region, which indicates insufficient scientific and methodological research dealing with crime. Forensic and criminological prognostics in the study of possible prediction of crime and the movement of the criminal phenomenon uses various methods and modeling in order to predict crime. The methods used in this process are a set of scientifically relevant methods of predicting crime as a negative constant and changing social phenomenon. The methods used in criminal forecasting as a process are both general scientific methods and special specific methods of crime forecasting.

Key words: *criminological prognosis, methods of criminological prognosis, prediction of crime trends, crime suppression.*

UVOD

Nauka koja se bavi predviđanjem buduće stvarnosti zove se prognostika. Osnovni prognostički pojam je previđanje. (Krstić, 2005:348). Kriminalistička prognoza predstavlja relativno neistraženu, relativno noviju kriminalističku disciplinu, kojom se nastoji predvidjeti budući kriminalitet, krivična djela. Važno je napomenuti da predviđanja kriminalne pojave i njenog kretanja, mogu biti empirijska ili naučno zasnovana na stvarnim, zakonomjernim povezanostima.

U naučnoj literaturi, prognoziranje se definiše kao proces dobijanja informacija o budućoj krimianlnoj pojavi ili događaju koja u trenutku predviđanja još ne postoji. Kriminalistička prognostika njeguje „individualno, tipsko“ predviđanje, bez koga nema ni operativno taktičkog, a samim tim ni preventivnog postupanja. (Krstić, 2005:347). Navedena konstatacija autora pravilno zaključuje da je prognoza prethodnica usješne prevencije, što je sasvim jasno i prihvatljivo, a što praksa nažalost ne koristi u potrebnom obimu i sadržaju.

Za razliku od kriminološke prognoze, koja ima značajniji stepen razvoja, istraživačke metode, sredstva (Bošković, 2006:55), kriminalistička prognoza je faktički ostala u nivou „internog“ policijskog predviđanja kriminalnih radnji pojedinaca, grupa, na osnovu „iskustvenog“ shvatanja, procjene. Razvojem društva, tehnološkim napretkom, ulaskom u doba društvenih mreža, opšte digitalizacije i razvojem drugih tehnoloških dostignuća, došlo je do brže razmjene informacija, razmjena roba i ljudi a samim tim, stanja i kretanja kriminaliteta.

S pojavom novih kompjuterskih programa, aplikativnih rješenja, tehnologija i policija je u objektivnoj mogućnosti da može sa značajnim stepenom tačnosti predviđati buduće kriminalno ponašanje samim tim i kriminalističku prognozu krivičnih djela. Potrebno je naglasiti da sveobuhvatni razvoj u tehničkom smislu, postepeno ali sigurno mijenja način funkcionisanja društvenih odnosa i samog čovjeka. Njegovo kompletno bitisanje u eri digitalizacije, interneta i drugih tehnologija postaje sve manje privatno jer život pojedinca postaje zabilježen kako u realnom vremenu (kamere, razni senzori, mjerači itd), tako i u digitalnom prostoru, mobilni telefoni, razne društvene mreže, aplikacije. Navedeni tehničko-tehnološki napredak je uistinu koristan u sveobuhvatnom životu s tim da isti pored toga što mjenja način života, bilježi sve češće a i po nekada i trajno ponašanje čovjeka. Tendencija profilisanja svakog pojedinca ili grupe je već prisutna u eri marketinga i ekonomije jer poznavanje potrošača, njegovih navika značajno daje prognozu ponašanja pojedinca ili profilisane grupe u ekonomskom smislu. U skladu sa navedenim i organi bezbjednosti razvijaju svoje načine prognoziranja kretanja društvenih pojava koje spadaju u domen njihovog interesovanja. Tu svakako spada prognoza kriminaliteta naročito za policijske organe mada pored navedenog službe bezbjednosti prognoziraju kretanje i drugih društvenih pojava.

Prognoziranje kriminala je jedinstvena sposobnost predviđanja budućih krivičnih djela, kako bi se efektivno povećali naponi za efikasnu prevenciju i pronašli efikasni operativni i kadrovski resursi. Da bi se donio naučno utemeljen zaključak o vjerodostojnom stanju budućeg objekta istraživanja, o razvojnim trendovima u području kriminaliteta, provodi se kriminološko i kriminalističko prognoziranje. Kao takvo isto omogućuje da se razumije identitet učinioca krivičnog djela, posljedice

njegovih aktivnosti i da se odrede adekvatne mjere i radnje za sprečavanje kriminalne djelatnosti. Cijeli proces, tokom kojeg se obrađuju, analiziraju potrebne informacije, naziva se prognoziranje.

U nastavku ovog rada pažnju ćemo usmjeriti na neke od vrsta i metoda kriminalističke prognoze koje se mogu koristiti u prognozi kriminaliteta.

VRSTE I METODE KRIMINALISTIČKE PROGNOZE

S obzirom na koncept kriminalističkog i kriminološkog prognoziranja, vrste i metode takvog istraživanja, treba istaći njegove glavne karakteristike. Njegov je cilj identitet učinioca krivičnog djela, kao i nezakonita djela uopšteno te faktori koji ih izazivaju.

Metode kriminalistike kao nauke jesu i uopštavanje iskustava istražnog i sudskog rada, proučavanje načina izvršenja krivičnih djela i obrada naučnih načina prikupljanja, pronalaženja, fiksiranja i ispitivanja dokaza na osnovu podataka prirodnih i tehničkih nauka (Šaver. Vinberg, 1945:5). U procesu prognoziranja procjenjuju se moguće posljedice kriminala. Na temelju sprovedenih istraživanja razvijaju se djelotvorne mjere za spriječavanje kriminaliteta ili njegovih pojedinih vrsta. Predmet navedenog prognoziranja mogu biti trendovi, stanje i period razvoja određenog predmeta proučavanja. Njihov izbor zavisi o svrsi analize. Postoje različite vrste i metode kriminalističkog prognoziranja.

Prema vremenu prognoziranja razlikujemo:

- Operativno prognoziranje, koje podrazumijeva neposredno predviđanje kriminalne djelatnosti, konkretnog krivičnog djela od strane konkretno određenog lica, ili grupe lica, koje se zasniva na raspoloživih operativnim podacima, koji ukazuju na skorbu, neposrednu kriminalnu djelatnost lica;

- Kratkoročno prognoziranje je vid prognoze koji ima izvjesni vremenski period u kome se može dogoditi izvršenje krivičnog djela ili krivičnih djela. Kratkoročni efekat sa ciljem da se na osnovu raspoloživih podataka, informacija konkretizuje moguća kriminalna djelatnost, te da se na osnovu toga planira i primjeni adekvatan metod prevencije, represije. Takve prognoze se izrađuju u periodu do mjesec dana, a mogu biti od 1 do 12 mjeseci;

- Srednjoročno predviđanje se bazira na prognoziranju budućnosti kriminalne pojave od 1 do 5 godina;

- Dugoročno predviđanje se bazira na period prognoze koji može biti duže od 15 godina. Ako je potrebno, mogu se produžiti.

Prema području na kome se mogu prognozirati kriminalne radnje, kriminalistička prognoza se može dijeliti na:

- Lokalnu po kojoj se prognoziranje kriminalne djelatnosti vrši u lokalnoj zajednici i isto predstavlja najefikasniji i najplodotvorniji oblik kriminalističke prognoze. Ono se mora

- zasnivati na izvrsnom poznavanju teritorije, stanovišta, a posebno nosioca kriminalne djelatnosti (Jurgen, Joachim, 2010:260). Policijske strukture su tradicionalno uspostavile svojevrstni oblik „lokalnog nadzora“ nad potencijalnim

izvršiocima krivičnih djela, što se vezuje za prethodno prognoziranje njihove kriminalne radnje na određenom prostoru, objektu, u određenom vremenu.

- Regionalnu po kojoj ovaj vid kriminalističke prognoze obuhvata nešto šire područje područja lokalne zajednice /opštine. U našim okolnostima to može biti područje Policijske uprave, Kantona (FBiH), na kome se odvija kriminalna djelatnost određenih lica, i za koje postoje raspoloživi podaci o njihovoj kriminalnoj djelatnosti.

- Nacionalnu/državna po kojoj ovaj vid prognozne djelatnosti se može odnositi na područje jedne države, koja na osnovu sveukupnog praćenja kriminaliteta, i obrade raspoloživih podataka može se znatnim procentom vjerovatnosti predvidjeti kriminalnu djelatnost u budućem vremenu.

- Kontinentalnu po kojoj se ovakva prognozna djelatnost se temelji na sveukupnom proučavanju kriminaliteta na kontinentalnom području. Ovakve prognozne djelatnosti prihvatljivije su u sferi kriminološko izučavanja i prognoziranja kriminaliteta.

U odnosu na predmet prognoze ista se može odnositi na:

- Prognoziranje kriminala, koje podrazumijeva mogućnost realne prognoze budućih oblika kriminaliteta koji će se javljati, razvijati na određenom području, u određenom vremenu;

- Prognoziranje identiteta učinioca, koje predstavlja veoma suptilnu operativno istražnu metodu prognoziranja, u okviru kriminalističke obrade krivičnog djela, ili predviđanja potencijalnog učinioca. Prognozne verzije o mogućem učiniocu krivičnog djela su najosjetljiviji dio kriminalistike prognoze, koja se realizuje u okviru kriminalistike obrade (posdeliktno), ili u okviru pripreme izvršenja krivinog djela (preddeliktno).

- Prognoziranje stanja predmeta istraživanja, podrazumijeva primjenu prognoznih metoda i tehnika u određivanju budućeg stanja predmeta istraživanja u okviru projektovanog istraživanja konkretne bezbjednosne, kriminalne sadržine.

- Prognoziranje faktora kriminaliteta, odnosi se najčešće na kriminološko prognoziranje svih faktora kriminaliteta ponaosob, te njihovog zajedničkog uticaja i doprinosa u stvaranju kriminalne ličnosti, i uticaju na izvršenja krivičnog djela.

- Prognoziranje posljedica krivičnih djela, ovaj vid prognoze se odnosi na predviđanje mogućih posljedica, što je veoma značajno sa stanovišta shvatanja ukupne štetnosti budućeg kriminalnog djelovanja.

- Prognoziranje mjere kontrole kriminaliteta se takođe mogu prognozirati, kako sa stanovišta njihove vrste, mjesta u funkcionisanju, tako i kroz prognozu doprinosa u ostvarivanju funkcije suzbijanja kriminaliteta i konkretnog krivičnog djela.

- Prognoziranje trendova razvoja predmeta istraživanja je operativno pitanje u konkretnim istraživačkim projektima, koje se takođe prognozno posmatraju u cilju ocjene svrsishodnosti, sadržaja i krajnje produktivnosti istraživanja.

- Individualno kriminalističko i kriminološko predviđanje kriminalnog ponašanja kao prognozna metoda se usmjerava na proučavanja individualnog kriminalnog miljea pojedinca, kako sa teorijskog, tako i kroz praktično ponašanje istog. Tu se mora ostvariti svojevrsna interakcija individualnih karakteristika lica, karakteristike društvene sredine u kojoj lice živi, i drugih životnih okolnosti koje ga vode ka kriminalnom ponašanju. Individualiziranje kriminalnog djelovanja

policijskim agencijama omogućava konkretnije lociranje i usmjeravanje raspoloživih operativno istražnih kapaciteta prema konkretno određenom licu.

Kako je ljudsko ponašanje složen sistem radnji, koje je veoma teško otkriti, pratiti, potrebno je upotrebiti prihvatljive i plodotvorne metodologije istraživanja kako bi se dobili očekivani rezultati, kako bi se dijagnosticirala karakteristika kriminalne ličnosti, te na osnovu istog odredilo i primijenilo adekvatno preventivno djelovanje.

Predviđanje kriminaliteta takođe može biti naučno i praktično. Veoma je bitno da prognozni scenarij ima naučno metodološku osnovu, zasnovanost i realizaciju. U tom kontekstu, metodi drugih nauka se mogu uspješno prilagoditi, adaptirati i primijeniti u sferi prognoziranja kriminalne djelatnosti. Istraživanje kriminaliteta treba da se temelji na pouzdanim informacijama dobivenim opštim i posebnim naučnim metodama. Takva istraživanja su tjesno povezana sa empirijskim izučavanjem konkretne prakse. Iz navedenog proizilazi da je neophodno razvijati, unapređivati naučne metode i tehnike iz sfere drugih nauka, i prilagođavati ih potrebama kriminalističke prognostike.

Praktično operativno prognoziranje je samo svakodnevno posmatranje, intuicija. Takva prognoza temelji se na subjektivnim percepcijama nadležnih policijskih struktura, individua, a temelji se na svakodnevnom operativnom, profesionalnom iskustvu, praksi policijskih službenika. Operativni radnici, iskustvenici mogu na osnovu dugogodišnjeg praktičnog procjenjivanja svih relevantnih faktora krivičnog djela, učinioca sa znatnom tačnošću predvidjeti buduća ponašanja pojedinih delinkvenata. Međutim, opasnost od tzv. pragmatičnog djelovanja, zaključivanja bez „konsultovanja“ nauke može dovesti i do pogrešnih zaključaka, postupaka.

METODI KRIMINOLOŠKO-KRIMINALISTIČKE PROGNOZE

Kriminološka i kriminalistička nauka u svijetu intenzivno se bavi izučavanjem, unapređenjem i praktičnom primjenom sistemskih metoda, sredstava efikasne prognoze i prevencije kriminaliteta. Kriminološka nauka je u stalnoj dinamici istraživanja, izučavanja i aplikativne verifikacije novih metoda i sredstava uspješnije predviđanja kriminaliteta, kao i cjelokupnog razumijevanja krivičnog djela i učinioca. U svijetu su razvijene brojne metode i sredstva prognoze i prevencije, od kojih ističemo najznačajnije:

Kriminološko predviđanje zločina kao metoda omogućuje izučavanje predmeta proučavanja s određene tačke gledišta. Izbor ovisi o svrsi analize. Kao rezultat toga, na temelju objektivnih podataka izrađuje se probabilistička prognoza budućeg stanja. Kriminološka prognoza/predviđanje bilo kojeg krivičnog djela je jedna od najdelikatnijih kriminalističkih metoda (Angeleski 2002:47). Ona se zasniva na prethodnom proučavanju stanja, kretanja kriminaliteta, rukovodeći se fundamentalnim učenjima o uzrocima, uslovima i povodima krivičnog djela.

Činjenična metoda je izvor informacija a za takvu prognozu podaci su prikazani u službenim dokumentima. To mogu biti statistički, istorijski i drugi podaci.

Statistička metoda je najrasprostranjenija u policijskim analitičko informativnim djelatnostima. Ova metoda daje osnovne podatke o stanju kriminaliteta, prikazujući krivična djela, učinioce i ostale činjenice prema ranije utvrđenim statističkim metodologijama. Treba pomenuti da se ova metoda i najčešće koristi. Kako se ista najčešće koristi važno je napomenuti da treba nastojati izbjeći subjektivni pristup u cilju friziranja rezultata rada jer ovom statističkom metodom se mogu prividno poboljšati ili umanjiti rezultati rada ili broja počinjenih i otkrivenih krivičnih dijela a što može imati negativan uticaj na prognozu kriminaliteta ili pojedinih krivičnih djela u zavisnosti od kriminalističkog prognosnog cilja.

Ekstrapolacija je kao metoda predviđanja događaja izrađena na posebnoj tehnologiji. Prvo se promatra jedan dio fenomena, a zatim se rezultat prenosi na cijelu zajednicu predmeta istraživanja. Istodobno se proučava njegova istorija, otkrivaju se određene zakonitosti koji se prenose dalje. Ekstrapolacija je uobičajena metoda u forenzičkoj teoriji, koja je posebno korisna u forenzičkoj prognozi za predviđanje strukture i strukturalnih promena u smjeru i izvodenju vrste krivičnih dela za koja se očekuje da će se dogoditi u određeno vreme na određenoj lokaciji, predviđajući faktore koji utiču na pojavu i projekciju žiga sa spiska popisa kriminaliteta. Ekstrapolacija je analiza u kojoj se prikupljaju informacije o trendovima u prošlom i sadašnjem istraživačkom objektu. Ova se analogija prenosi u buduća razdoblja. U procesu izgradnje trendova potrebno je pronaći obrasce, identifikujući one od kojih se može napraviti prognoza za neku perspektivu. Istodobno, prihvaćeno je da će isti procesi u budućnosti uticati na objekt istraživanja. To omogućava, čuvajući dinamiku, odrediti hoće li se istraživani indikator povećavati ili smanjivati. Ova vrsta kriminalističko-kriminološkog predviđanja krivičnih djela mora se razmotriti primjerom kako bi se razumljelo glavno načelo ove metode. Budućnost se naziva predviđeno razdoblje. (Krivokapić, Krstić, 1999:367) . Takođe, potrebno je uzeti u obzir da tokom prezentovanja prikazanog rada vrijedi određeno pravilo to jeste što je dublje (duže) bazno razdoblje, to je razdoblje predviđanja kraće, tačnija je prognoza.

Ekspertne metode se zasnivaju na temelju procjene relevantnih zaposlenika, tima, grupe ili pojedinih njegovih predstavnika. Za ovo najčešće se provode ankete, koje moraju biti strukturalno koncipirane u cilju saznanja, mišljenja ili suda o kriminalitetu ili njegovom djelu koji se iskazuje.

Delfi metodu su promovisali naučnici institucija u SAD. To je svojevrsna stručna procjena predmeta istraživanja. U tom se slučaju uzima u obzir određeno kvantitativno obilježje. Svaki se stručnjak ispituje u nekoliko faza. Pitanja i odgovori na njih koristeći ovaj pristup su prerađeni. Ako prognoze nekih stručnjaka značajno odstupaju od mišljenja većine, one bi trebale potkrijepiti svoje mišljenje u sljedećim krugovima. Delfi metoda je profilisana tako da ohrabri istinsku debatu, bez obzira na ličnosti koje u njoj učestvuju, uz obavezno poštovanje anonimnosti učesnika (Muratbegović, 2010:69).

Stručna anketa kao metoda s obzirom na koncept kriminološkog prognoziranja, treba spomenuti kao još jednu popularnu metodu-stručnu anketu. Sprovodi se među kriminolozima i kriminalistima. To su zaposlenici i istraživači koji se biraju na temelju dužine radnog staža, kvalifikacija, znanja i interesa. To su ljudi koji dobro poznaju procese i fenomene u području kriminalistike i kriminologije, značajno

utičući na opšte trendove. Kriminalističko i kriminološko prognoziranje metodom ekspertnih procjena najčešće se radi dugoročno.

Modeliranje kao metod kriminalističko i kriminološkog predviđanja se može se koristiti matematičkim formulama za koje je razvijen sistem formula, koji vizualno opisuju dinamiku razvoja kriminalističkih pokazatelja. Istovremeno se uzima u obzir skup činioca, koji mogu značajno uticati na ovaj matematički model. Prikazana tehnika provodi se kao eksperiment. To je model-kibernetika i sistem uzoraka i trendova karakterističnih za predmet proučavanja. Model nam omogućuje razmatranje opšteg koncepta i njegove promjene u različitim uslovima. Postupak se provodi u smislu budućnosti.

Prednost modeliranja je sposobnost apstrahovanja od beznačajnih činioca. Moguće je pogledati objekt predviđanja sa strane a potrebno se usredotočiti na najvažnije aspekte predmeta istraživanja. Tokom analize društvenih procesa, modeliranje predstavlja rezultat u simboličkom ili logičkom obliku. Stoga su upravo matematički modeli postali šire korišteni. No, treba imati na umu da je u području kriminalističke i kriminološke prognoze upotreba matematičkih metoda prilično ograničena, zbog složenosti i svestranosti predmeta proučavanja. Takođe, za izgradnju ispravnog modela, ponekad nema pouzdanih informacija što u ovom metodu modeliranja predstavlja jednu od najvećih problema.

KLINIČKE METODE U DIJAGNOSTICI KRIMINALNE LIČNOSTI

Kriminološka nauka je razvila brojne istraživačke metode, sredstva u sferi ustanovljenja i dijagnosticiranja određenih poremećaja, koji produku delinkventnu ličnost. Jedna od njih je klinička metoda, postupci koji su zasnovani na određenim saznanjima iz kriminološke ekspertiza i socijalne anamneze, kao i kriminološke dijagnoze i prognoze. Ove metode se primjenjuju u pojedinačnim slučajevima vještačenja optuženih, osuđenih lica koji se podvrgavaju naučnoj opservaciji, postupcima izučavanja, procjene ličnosti (Bošković, 2004:127). Kriminološka ekspertiza je naučni metod ispitivanja ličnosti delinkventa, radi procjenjivanja njegovog budućeg ponašanja, određivanja adekvatne sankcije i tretmana u resocijalizaciji.

Na osnovu kriminološke ekspertiza radi se kriminološka dijagnoza, koja podrazumijeva utvrđivanje stepena opasnosti delinkventa. Ista se obavlja kroz tri faze i to: utvrđivanje kriminalne sposobnosti (temibiliteta); stepena društvene neprilagodljivosti, i dijagnoze opasnost stanja koje se dobija sintezom dva prethodna postupka. Treća faza u kliničkom izučavanju ličnosti delinkventa jeste metodološki postupak predviđanja budućeg ponašanja delinkventa, što se zove kriminološka prognoza. Ista se radi na osnovu rezultata prethodnih faza, a u cilju predviđanja i utvrđivanja budućeg tretmana osuđenika. Kriminološka prognoza se može raditi kliničkim postupkom, kao i drugim metodama tzv. tipološke prognoze, koje se rade na osnovu klasifikacija delinkventa prema stepenu inteligencije, karaktera, statističke prognoze, intuitivnih metoda i metoda prognostičkih tablica.

KRIMINALISTIČKI ASPEKTI PROGNOZE

Indicije, osnovi sumnje, osnovi podozrenja, činjenice su koje ukazuju na postojanje krivičnog djela, na bližu ili dalju vezu između tog djela i nekog lica, na osnovu kojih se može sa većom ili manjom vjerovatnoćom zaključiti da je krivično djelo izvršeno ili nije, kakva je veza između određenog (određenih) lica i krivičnih djela, kao i na druge okolnosti značajne za razjašnjavanje krivične stvari. (Simonović, Matijević, 2007:108.).

Indicije prije izvršenja krivičnog djela su produkt neposrednog operativnog rada i zaključivanja policijskih službenika o mogućnosti izvršenja krivičnog djela. U tom kontekstu se može govoriti o neposrednoj i kauzalnoj vezi između indicija prije izvršenja krivičnog djela i kriminalističke prognoze. Treba napomenuti da indicijalno saznanje o pripremanju krivičnog djela je sasvim relevantan operativno kriminalistički osnov za realizaciju kriminalističkog prognosnog scenarija u konkretnom slučaju prema potencijalnom učiniocu (ako se raspolaze indicijama da će NN lice učiniti krivično djelo, prognosnim metodama se može locirati planirana kriminalna radnja, koja se može uspješno sprečiti, ili efikasno (in flagranti) riješiti. I ako zakon ne daje definiciju indicija, to ne znači da on zabranjuje indicijalno zaključivanje. Naime, u mnogo slučajeva se upotrebljavaju pojmovi "osnovi sumnje", "vjerovatnoća", "okolnosti na osnovu kojih se sa osnovom može uzeti" i slično, a to pretpostavlja dokazivanje indicijama. Treba napomenuti da i sudska praksa je vrlo često u prilici da donosi sudske odluke zasnovane na indicijama kada se one dokažu (Simović, 2005:358)

Postoji više vrsta indicija u zavisnosti od kriterija posmatranja. Isto tako, imamo indicije univerzalne za sva krivična djela, te indicije koje su specifične samo kod pojedinih krivičnih djela. Indicije koje se sreću kod svih (ili velike većine) krivičnih djela su: karakter kao indicija, motivi krivičnog djela kao indicija, volja kao indicija, profesionalne navike, znanja, vještine i tjelesna svojstva kao indicija, indicija poznavanja određenih okolnosti koje nisu svima poznate ili indicija nepoznavanja određenih okolnosti koje bi određenim licima trebale biti poznate, indicija psihičkog djelovanja krivičnog djela na izvršioca, prisutnost na mjestu izvršenja krivičnog djela kao indicija, posjedovanje predmeta koji potiču iz krivičnog djela kao indicija, fizičko dejstvo krivičnog djela na izvršioca, tragovi krivičnog djela kao indicija. Veći dio navedenih indicija predstavljaj osnov sumnje za pripremanje budućeg krivičnog djela, što je odličan činjenični osnov za preduzimanje prognosnog postupka, metoda.

Sve indicije, bez obzira kojoj grupi pripadale, od izuzetnog su značaja za rasvjetljavanje krivičnih djela i pribavljanje materijalnih i ličnih dokaza. Sa stanovništa aktuelne kriminalističke prakse, poseban značaj imaju indicije koje se javljaju prilikom izvršenja krivičnih djela, prije svega prisutnost na licu mjesta i fizičko dejstvo krivičnog djela na izvršioca. Jedan od razloga jeste što ove indicijalne činjenice utvrđujemo na osnovu tragova i predmeta koji su u vezi sa krivičnim djelom i izvršiocom, a koje pronalazimo u toku uviđaja, pregleda i pretresa osumnjičenog, njegovog stana, kao i putem iskaza lica kojima su poznate određene činjenice i okolnosti koje se odnose na sam način izvršenja krivičnog djela ili koje su u vezi sa njegovim izvršiocom. Naravno, ni značaj drugih indicija, posebno u određenim okolnostima, ne treba zapostavljati.

Kako se kriminalističke evidencije vode i po načinu izvršenja krivičnih djela po određenim karakteristikama (objekt napada, način izvršenja, mjesto i vrijeme izvršenja, vrste i specifičnosti sredstava izvršenja krivičnih djela), a s obzirom na to da izvršioци određenih teških krivičnih djela koja rade u seriji, vremenom formiraju vlastiti modus operandi od kojeg ne odstupaju, moguće je rasvjetljavanje nepoznatih izvršilaca krivičnih djela korišćenjem indicija po načinu izvršenja krivičnih djela, kao i predviđanje budućih krivičnih djela, koja će izvršiti isti učinioci što se može koristiti kao metod kriminalističke prognostike.

Pored navedenog, osnovna podjela indicija je na indicije koje nastaju prije izvršenja krivičnog djela a okvirno se mogu podijeliti na (indicije po ličnosti-moralna sposobnost za izvršenje krivičnog djela, motiv krivičnog djela kao indicija, ispoljavanje volje za izvršenje krivičnog djela kao indicija, sumnjivo ponašanje kao indicija, radnje kazne, tjelesna i duševna svojstva koja su podobna za izvršenje tog djela, znanja, sposobnosti, zanatsko iskustvo, vještina i navika, poznavanje izvjesnih okolnosti koje nisu svima poznate ili nepoznavanje izvjesnih okolnosti,

koje bi morale da budu nekome poznate (Vodinić,1970:106). Takođe, osnovna podjela indicija je i na indicije koje nastaju za vrijeme izvršenja krivičnog djela i nakon izvršenja krivičnog djela. (Simonović, Pena, 2010:70).

PROGNOSTIČKE VERZIJE KAO MODEL PREDVIĐANJA KRIMINALNE DJELATNOSTI

Kriminalistička nauka je razvija veoma kompleksan sistem rada sa verzijama-pretpostavkama o svim bitnim elementima krivičnog djela, učinioca (Matijević,1999:67). Pored afirmacije modela verzija koje u suštini se bave pretpostavljanjem bitnih fakata krivičnog djela, učinioca koje je učinjeno, nauka je razvila i afirmisala i model prognostičkih verzija (Krivokapić, Krstić 1996:96).

Već smo naglasili da je krivično djelo događaj izvršen u prošlosti ali njegovi ostaci djeluju kako u sadašnjosti tako i u budućnosti. Kauzalni odnos ide od prošlosti, preko sadašnjosti u budućnost. Elementi kriminalne radnje izazivaju lančanu reakciju međusobnog djelovanja koja se odvija u određenom prostoru i vremenu. To najbolje potvrđuje sam čin izvršenja, ponašanje izvršioca na mjestu izvršenja kriminalne radnje, uslovi koji su doprineli izvršenju kriminalne radnje, izbor napadnutog objekta (žrtve), način izvršenja, motiv, kao i sam čin prikrivanja izvršene kriminalne radnje. Ovako uzajamno lančano reagovanje ima svoj informativni karakter, čiji rezultati fiksiraju kriminalnu radnju i njen uzrok kroz materijalne i personalne tragove. Bez obzira na to što informacije sa protekom vremena blijede, jedan dio njih ostaje za budućnost kako bi se taj događaj iz prošlosti mogao spoznati. To i čini osnov ne samo za verzije o prošlosti, nego i za verzije o budućnosti-prognostičke verzije.

Prognostičke verzije sadrže pretpostavke o provjerenim informacijama koje se mogu realizovati, pod uslovom da su opšte i specijalne verzije osnovane, relevantne i tačne. Do prognoze se dolazi tako što se iz datih premisa koje se prognoziraju izvodi nov zaključak. Cjelokupni operativni rad policije se temelji i zasniva na relevantnosti prikupljanja, obrade i upotrebe informacija, podataka o mogućoj, realnoj kriminalnoj djelatnosti. Kriminalistička kontrola predstavlja sistem preventivnih, prognosnih

metoda, sredstava koje imaju zadatak da blagovremeno ukažu na realnost kriminalnog djelovanja lica. Objašnjenje i prognoza su logički podjednako važni procesi. U traganju za odgovorom na to da li je iskaz o nepoznatom činjeničnom stanju verzija ili hipoteza, presudnu ulogu igra njegov položaj u logičkom rasuđivanju, ali i postavljeni cilj planirane realizacije.

Treba napomenuti da su verzije pretpostavke o prošlom, na nivou vjerovatnoće mogućim objašnjenjima o (ne)postojanju činjeničnog stanja. „hipoteza gleda unapred”, ona je misaono-teorijska dopuna izvjesnih praznina u poznavanju određene pojave ili čitave oblasti pojava čije izvjesne momente (aspekte) već poznajemo. Pod uslovom da je iskaz u zaključku ima formu novog zaključka po sredi je prognoziranje. Induktivna predviđanja u kriminalističkoj obradi su podjednako važna kao i deduktivna. Riječ je o takvom obliku predviđanja u kojem prognoza ne prati njen sadržaj, pa zaključak dobija svoje vjerovatno značenje. Najčešći oblik induktivnog predviđanja su verzija po osnovu ponavljanje neke pojave, to se posebno odnosi na ulogu profesije pri izvršenju kriminalne radnje. Drugi oblik induktivnog prognoziranja su verzije po analogiji, što se najbolje odražava kod ponavljanja izvršenja kriminalne radnje. Tako se na osnovu prognostičkih verzija usmjerava operativna djelatnost. Međutim kada je riječ o induktivnom prognoziranju, treba naglasiti da se u takvim slučajevima vjerovatnoća ne odnosi na objektivne veze između pojava, nego na veze između premisa i zaključaka. Prognoza je istinita u onoj mjeri u kojoj je istinita njena osnova i samo predviđanje. Iskustvene stavove na osnovu prognoze moguće je provjeriti njihovim upoređivanjem sa stvarnom situacijom.

Pored toga što prognostičke činjenice moraju biti utvrđene sa stvarnošću, moraju biti utvrđeni i međusobno. Time je istinitost naših stavova u pogledu nekih budućih pojava sasvim izvjesna. Tako se i sve verzije ne postavljaju isključivo na prošle. Na primjer, kada preduzimamo pretresanje kao istražnu radnju, u svakom slučaju polazimo od prognostičke verzije da ćemo doći d

traženih predmeta i na taj način obezbijediti materijalne dokaze. Prema tome, pretpostavku smo zasnovali na prognoziranju činjenica koje će se provjeriti u primjeni konkretne istražne radnje. Na osnovu iznesenog može se konstatovati da i prognozne verzije imaju određenu i funkcionalnu vezu sa kriminalističkom prognozom. Ove dvije kriminalističke metodologije je potrebno funkcionalno povezati u cjelovitom sistemu planiranja kriminalističke djelatnosti, kako u dužem vremenskom periodu, tako i u konkretnom slučaju pripremanja izvršenja krivičnog djela ili preduzimanja određene istražne radnje.

ZAKLJUČAK

Prognoza i prevencija predstavlja kriminološki i kriminalistički naučno i praktično zasnovanu djelatnost istraživanja mjera i metoda, relevantnih za kriminalističko postupanje u cilju efikasnijeg suzbijanja kriminaliteta uopšte. Ove metode imaju dugu tradiciju u raznim oblicima primjene i izučavanja. U ranim vremenima mjere prognoze i prevencije zasnivale su se na praktičnom shvatanju mjera i metoda, dok se u savremenim uslovima sve više zasnivaju na naučno i metodološki zasnovanim rezultatima istraživanja najefikasnijih mjera, metoda

prognoze i prevencije kriminaliteta a samim tim i krivičnih djela. U ovom radu navedene su najčešće korištene metode kriminalističke i kriminološke prognostike kriminaliteta iz kojih se mogu stvarati kvalitetne pretpostavke za samu prognozu kriminaliteta.

Sam kriminalitet kao negativna društvena pojava se može i izučava iz domena raznih društvenih nauka (sociologije, psihologije, antropologije i dr.). Kriminalistika, kriminologija, viktimologija i penologija svaka ponaosob kriminalitet kao pojavu izučava iz svog ušeg aspekta. Kriminalistička prognostika kao dio kriminalistike koristi metode drugih nauka koje su adekvatne za sam proces prognoziranja ali ista i stvara svoje specifične metode u cilju prognoziranja. Navedene metode kriminalističke prognoze koriste se u kriminalističkim i kriminološkim prognozama.

U ovom radu navedene su najčešće korištene metode ali treba napomenuti da razvojem tehnologije, posebno računarske tehnike, aplikacija te drugih dostignuća u novom digitalnom dobu zasigurno će se pojaviti nove mogućnosti prognoziranja kriminaliteta ili modifikovanja postojećih metoda u cilju kvalitetnije kriminalističke i kriminološke prognostike. Prognoziranje kao proces je veoma ozbiljan i naučno zasnovan zadatak, koji za cilj ima da u budućem periodu što tačnije predvidi kriminalitet kao pojavu u svim aspektima njegovog ispoljavanja. Na osnovu ovako urađene prognoze vrše se i planiranja djelatnosti u skladu sa rezultatima i tu leži i najveća korist kvalitetnog prognoziranja kriminaliteta. Kada se kompetan proces završi, dolazi se do boljih rezultata na planu sprečavanja kriminaliteta uz najmanju moguću štetu, opasnost a sa mnogo manjim kapacitetima i sredstvima u smislu angažovanja policijskih službenika i sredstava koja su za to neophodna. Nakon kvalitetne i naposljetku što tačnije prognoze, otvara se prostor za kvalitetnu prevenciju kriminaliteta, koja je najčešće teško mjeriva, ali najbolji rezultat je kada se kriminalitet ne desi uslijed preveniranja.

LITERATURA

1. Angeleski M. (2002), Kriminalistika, „Studentski zbor“, Skopje. str. 47.
2. Bošković M. (2004). Kriminologija, Pravni fakultet Novi Sad. str. 127.
3. Vodinić V. (1970), Kriminalistika, „Prosveta“ Beograd. str. 106.
4. Jurgen H., Joachim J. (2010), „Entwicklung der kriminaliprevention in Deutschland, Berlin. str. 260.
5. Krivokapić V. Krstić O. (1996), Kriminalistika taktika 2. P.A., Beograd. str. 96.
6. Krivokapić V., Krstić O. (1999), Kriminalistika taktika 2, P.A., Beograd. str. 367.
7. Krstić O. (2005), Kriminalistička prevencija i prognostika, VŠUP, Banja Luka. str. 347.
8. Krstić O. (2005), Kriminalistička prevencija i prognostika, VŠUP, Banja Luka. str. 348.
9. Matijević M. (1999), Planiranje i proveravanje kriminalističkih verzija u operativnom radu OUP, sa posebnim osvrtom u RS/BiH, Magistarski rad, Fakultet bezbednosti, Skopje, str. 87.
10. Muratbegović E. (2010), Kriminalistička prognostika i prevencija, Sarajevo, str. 69.
11. Simović M. (2005), Krivično-procesno pravo, Uvod i opšti dio, P.F. Bihać. str. 358.
12. Simonović B. Matijević M. (2007), Kriminalistika taktika, Internacionalna asocijacija kriminalista Banja Luka. str. 108.

13. Simonović B. Pena U.(2010), Kriminalistika, „Markos“ Pravni fakultet, Istočno Sarajevo. str.70.
14. Šaver B.M. Vinberg A.I.(1945), Kriminalistika, Iopidičeskoe izdatelljstvo Nkio SSSR, Moskva. str 5.

RESUME

Forecasting and prevention is a criminologically and criminologically scientifically and practically based activity of researching measures and methods, relevant for criminal proceedings in order to more effectively combat crime in general. These methods have a long tradition in various forms of application and study. In the early days, forecasting and prevention measures were based on a practical understanding of measures and methods, while in modern conditions they are increasingly based on scientifically and methodologically based research results of the most effective measures, forecasting and crime prevention methods and thus crimes. the most frequently used methods of criminological and criminological prognosis of crime are listed, from which quality preconditions can be created for the crime prognosis itself. Crime itself as a negative social phenomenon can and is studied from the domain of various social sciences (sociology, psychology, anthropology, etc.). Criminology, criminology, victimology and penology methods of other sciences that are adequate for the process of forecasting, but it also creates its own specific methods for the purpose of forecasting. The stated methods of criminal forecasting are used in forensic and criminological forecasts.

In this paper, the most commonly used methods are listed, but it should be noted that the development of technology, especially computer technology, applications and other achievements in the new digital age will certainly create new opportunities for crime prediction or modification of existing methods for better forensic and criminological prognosis. Forecasting as a process is a very serious and scientifically based task, which aims to predict crime as accurately as possible in the future in all aspects of its manifestation. Based on this forecast, activities are planned in accordance with the results and this is the biggest benefit of quality crime forecasting. When the competent process is completed, better results are achieved in terms of crime prevention with the least possible damage, danger and with much less capacity and resources in terms of hiring police officers and the resources necessary for that. the more accurate the forecasts, the more space is opened for quality crime prevention, which is usually difficult to measure, but the best result is when crime does not occur due to prevention.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA PRAVNE TEME
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL LEGAL
TOPICS

1. Prof. dr Nebojša Teofilović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
2. Prof. dr Miodrag Jović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
3. Prof. dr Aleksandar R. Ivanović, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
4. Prof. dr Fuad Purišević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu;
5. Prof. dr Qashif Bakiu, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
6. Prof. dr Eldar Šaljić, Koledž za bezbednost i globalne studije, Američki univerzitet u Emiratima;
7. Doc. dr Faton Shabani, Pravni fakultet, Univerziteta u Tetovu;
8. Prof. dr Nazmi Maliqi, Fakultet političkih nauka, FON Univerzitet u Skoplju;
9. Doc. dr Ferid Bulić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
10. Prof. dr Predrag Ilić, Departman za pravne nauke, Univerzitet u Novom Pazaru;
11. Prof. dr Naser Etemi, Fakultet za detective i bezbednost, FON Univerzitet u Skoplju;
12. Doc. dr Drinóczi Tímea, Pravni fakultet, Univerziteta u Pečuju;
13. Prof. dr Aleksandar B. Ivanović, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru.
14. Doc. dr Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju;
15. Prof. dr Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
16. Prof. dr Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte;
17. Prof. dr Harun Hadžić, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
18. Prof. dr Muamer Nicević, Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru;
19. Prof. dr Suad Bećirović, Departman za ekonomske nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
20. Doc. dr Mirza Totić, Departman za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru;
21. Prof. dr Nedžad Korajlić, Univerzitet u Travniku;

Uređivački odbor se zahvaljuje recenzentima koji su svojim zalaganjem doprineli kvalitetu izdanja časopisa u 2020. godini, uz želju da saradnju nastavimo i u narednoj godini.

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

Tekst rada obima do 15 stranica, na nekom od bhs jezika, napisan premasledećem uputstvu:

Format teksta: MS Word 2007 i stariji (*.docx; *.doc);

Font: Times New Roman;

Format stranice: A4 (210×297 mm);

Razmak između redova (Line spacing): jednostruki;

Margine: leva (left) 2.0 cm, desna (right) 1.5 cm, gornja (top) 2.0 cm, donja (bottom) 1.5 cm;

Naslov rada na nekom od bhs jezika: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Naslov rada na engleskom jeziku: 12 pt., bold, centralno ravnanje (Alignment centered), velika slova;

Imena autora: 11 pt., centralno ravnanje (Alignment centered), jedan autor mora biti podvučen kao autor koji će prezentovati rad;

Institucije i e-mail adrese: 11 pt., italic, centralno ravnanje (Alignment centered);

Izvod na nekom od bhs jezika i ključne reči: 10 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified);

Izvod na engleskom jeziku i ključne reči: 10 pt. potpuno ravnanje (Alignment justified);

Tekst rada: 11 pt., potpuno ravnanje (Alignment justified) nazivi celina velikim slovima bez rednog broja;

Citiranje: Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt. Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Krivokapić, 2008:74).

Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Matijević & Mitrović, 2011: 77).

Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Krivokapić, 2005: 36; Simonović, 2004:183).

Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (Deklaracija, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Ivanović, 2011b: 45);

Literatura: 10 pt., sa rednim brojem ispred. Referentni izvori se navode prema abecednom redu. Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, naslov časopisa kurzivom, godište, broj, izdavač i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

Primer navođenja knjige: Jović, Miodrag. 2011. Krivično pravo-opšti deo. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.

Primer navođenja teksta u knjizi: Pillar, Paul 2008. Counterterrorism, u: Williams, Paul (ur.). Security studies: an introduction. London and New York: Routledge.

Primer navođenja članka u časopisu: Ivanović, Aleksandar 2009. Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji. Kriminalističke teme: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, god. IX, br. 3-4: 153-172.

Naslovi slika: 11 pt., italic, centrirano ispod slike, Naslovi tabela: 11 pt., italic, centrirano iznad tabele; **Slike:** prihvatljivi su formati TIF, GIF, JPG, BMP, WMF i CDR

RESUME: na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

Radovi se predaju elektronskom poštom na adresu:

d.prava@uninp.edu.rs

sa naznakom „Za časopis Pravne teme ”

PRAVNE teme : časopis
Departmana za pravne nauke Univerziteta
u Novom Pazaru / glavni i odgovorni urednik
Rejhan R. Kurtović. -
God. 1, br. 1 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet u Novom Pazaru,
2013- (Kraljevo : GrafiColor). - 25 cm
Polugodišnje.
Drugo izdanje na drugom medijumu: Pravne teme
(Novi Pazar. Online) = ISSN 2560-4813
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812